Babac M. Pavle

VELEBITSKO PODGORJE

(1941-1945)

Beograd
1965
2003

Pavle M. Babac

VELEBITSKO PODGORJE

(1941 - 1945)

Urednik

Dr. Marko P. Babac

E-mail: mbabac@eunet.yu

Izbor ilustracija

Mr. Dušan M. Babac

Izdavač CD izdanja

Balby International - Beograd

www.balby.com

Dizajn omota CD izdanja

Dr. Aleksandar D. Babac

POSVEĆENO SVIMA KOJI SU U TOKU NOR-A
1941-1945. POLOŽILI SVOJE ŽIVOTE ZA
ČAST I SLOBODU VELEBITSKOG PODGORJA,
NJEGOVIM PREŽIVELIM BORCIMA
KOJI SU GA NATAPALI SVOJOM KRVLJU
I ONIMA KOJI SU IM NEPREKIDNO PRUŽALI
SVESTRANU POMOĆ

S A D R Ž A J

I

1. GEOGRAFSKO-ISTORIJSKI PREGLED VELEBITSKOG PODGORJA..... 8

2. KLERO-FAŠIZAM I USTAŠE 54

3. OBRAČUN USTAŠA SA SVOJIM PROTIVNICIMA 66

II

4. LIKVIDACIJA VIĐENIJIH LJUDI IZ ŠIBULJINE..... 69

5. TEŠKO RANJENI SERĐO POLJAK SPASAVA SE IZ KRAŠKE JAME KOD JADOVNA (april 1941) 76

6. ZBIJEG STANOVNIKA ŠIBULJINE PREKO VELEBITSKOG KANALA I RAVNIH KOTARA U ZADAR (kraj aprila 1941) 83

7. ITALIJANSKE VOJNE VLASTI PRIKRIVAJU ZLOČIN USTAŠA U ŠIBULJINI 88

8. CRKVA U ŠIBULJINI TAMNICA I PORODILIŠTE (avgust 1941) 96

9. SLANO NA OTOKU PAGU GROBNICA STANOVNIKA ŠIBULJINE 106

10. ĆAKO NEMOJ ME OSTAVITI!..... 119

11. MAJKA ŠAMARA SINA KLERIKA KOJI BRANI USTAŠKE ZLOČINE 124

III

12. PRVI DODIR PODGORACA SA RUKOVODIOCIMA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA U LICI..... 127

13. SUKOB SA USTAŠAMA U TROŠELJIMA (avgust 1941) 135

14. PONOVNA OKUPACIJA HRVATSKE TERITORIJE OD STRANE ITALIJANSKIH TRUPA (7. septembar – 12. oktobar1941)..... 138

IV

15. POVERLJIVI ITALIJANSKI VOJNI UPUT ZA BORBU PROTIV USTANIKA 146

V

16. VELIKI NARODNI ZBOR U POČITELJU (januar 1942)..... 151

17. NIJE LAKO BILO DO PUŠKE DOĆI 152

18. ODLAZAK PRVIH BORACA IZ PODGORJA U LIKU 155

19. PRVE ŽRTVE PODGORSKIH BORACA 157

20. DEJSTVA PODGORSKIH PARTIZANA DO KRAJA 1942 161

21. POGIBIJA SERĐA POLJAKA 164

VI

22. VOJNA I POLITIČKA AKTIVNOST U PODGORJU (1943) 169

23. PRINUDNA USTAŠKA MOBILIZACIJA (mart 1943) 173

24. LIKVIDACIJA NEPRIJATELJSKIH UPORIŠTA (april 1943) 175

25. FORMIRANJE PARTIZANSKOG ODREDA "PLAVI JADRAN" 180

26. VOJNA I POLITIČKA AKTIVNOST U PODGORJU OD KAPITULACIJE ITALIJE DO KRAJA 1943 190

VII

27. POGIBIJA NIKA MARINKOVIĆA
KOMANDANTA ODREDA "PLAVI JADRAN" 200

28. NEPRIJATELJSKA OFANZIVA U PODGORJU
(februar 1944) 202

29. DJECA VELEBITSKOG PODGORJA 205

30. DRUGA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA U
PODGORJU (maj 1944)..... 211

31. POGIBIJA DON ANTE ADŽIJE 216

32. POVRATAK ZADARSKOG ODREDA
IZ PODGORJA U KOTARE (septembar 1944) 217

33. POGIBIJA BORISA ANZULOVIĆA 220

34. ZAVRŠNE BORBE U PODGORJU
(novembar 1944)..... 223

DODATAK 227
UMESTO POGOVORA 243
BIOGRAFIJA PISCA 244
BIBLIOGRAFIJA PISCA 246
KORIŠĆENA LITERATURA 248

PRIKUPILI GRAĐU

Antičević Krste
Babac dr Nikola
Babac M. Pave
Babac Ljubica
Buterin Nikola
Dadić Pupo
Dadić Božo
Lukić Petar
Lukić Vlado
Maras Milan
Maričić Marija
Marinković Nikola
Marinković Vlade
Marinković Miloš
Miščević Luka
Obradović Kuzman
Poljak Dmitar
Poljak Lukša
Poljak Mile
Poljak Marko
Prodanović Đoko
Smokrović Luka
Trošelj Marin
Vujnović Marko
Vuletić-Tomić Nevenka

I

1. GEOGRAFSKO-ISTORIJSKI PREGLED VELEBITSKOG PODGORJA

Velebitsko podgorje prostire se duž primorskog podnožja planine Velebit. Na sjeveru se graniči sa Likom, a na jugu je odvojeno Velebitskim ili Podgorskim kanalom širine 2,5 do 6,5 kilometara od susjednog otoka Paga i Ravnih Kotara Sjeverne Dalmacije. Na svom krajnjem istočnom djelu kod Maslenice, ova se širina znatno smanjuje na svega nekoliko stotina metara. More je na zapadnom kraju kanala prosečne dubine oko 60 metara, a na svom istočnom kraju kod Rovanjske, oko 20 metara. Na sredini Kanala, između zaseoka Tribanj Šibuljina sa velebitske strane i sela Ražanac na drugoj strani, nalaze se tri školja, kamenita otičića, Veliki i Mali Ražanac sa okolnim plićacima od 5-6 metara dubine, i treći najmanji i bezimeni uz Veliki Ražanac. Velebitsko podgorje na zapadu dosježe do sela Cesarica, zapadno od Karlobaga, a na istoku do rijeke Zrmanje i Novigradskog mora. Po dužini se rasprostire od Cesarice do reke Zrmanje na oko 60 kilometara.

Ime Dalmacija značilo je prvobitno područje na kojem je živjelo ilirsko pleme Delmata ili Dalmata, otprilike od današnje rijeke Krke do rijeke Neretve. Dalmati su rano došli u sukob sa Rimljanima, uglavnom zbog gusarenja po Jadranskom moru. Prvi rat Dalmata sa Rimljanima bio je 156-155. godine pre Hrista, a pleme je konačno pokoreno tek poslije ugušenja velikog ilirskog ustanka od 6. do 9. godine prvog vijeka. Zbog toga što su im Dalmati bili najžešći neprijatelji pri osvajanju zapadnih dijelova Balkanskog poluostrva, Rimljani su nazivali Dalmacijom cijelu jednu

provinciju osnovanu u prvom vijeku. Ona je obuhvatala jadransku obalu od Raše u Istri do Lješa u Albaniji i sve zaleđe na sjever gotovo do rijeke Save i na istok do linije Beograd–Šarplanina. Njeni stanovnici su se, također počeli zvati Dalmatima, bez obzira kojem su od mnogih ilirskih plemena provincije pripadali.

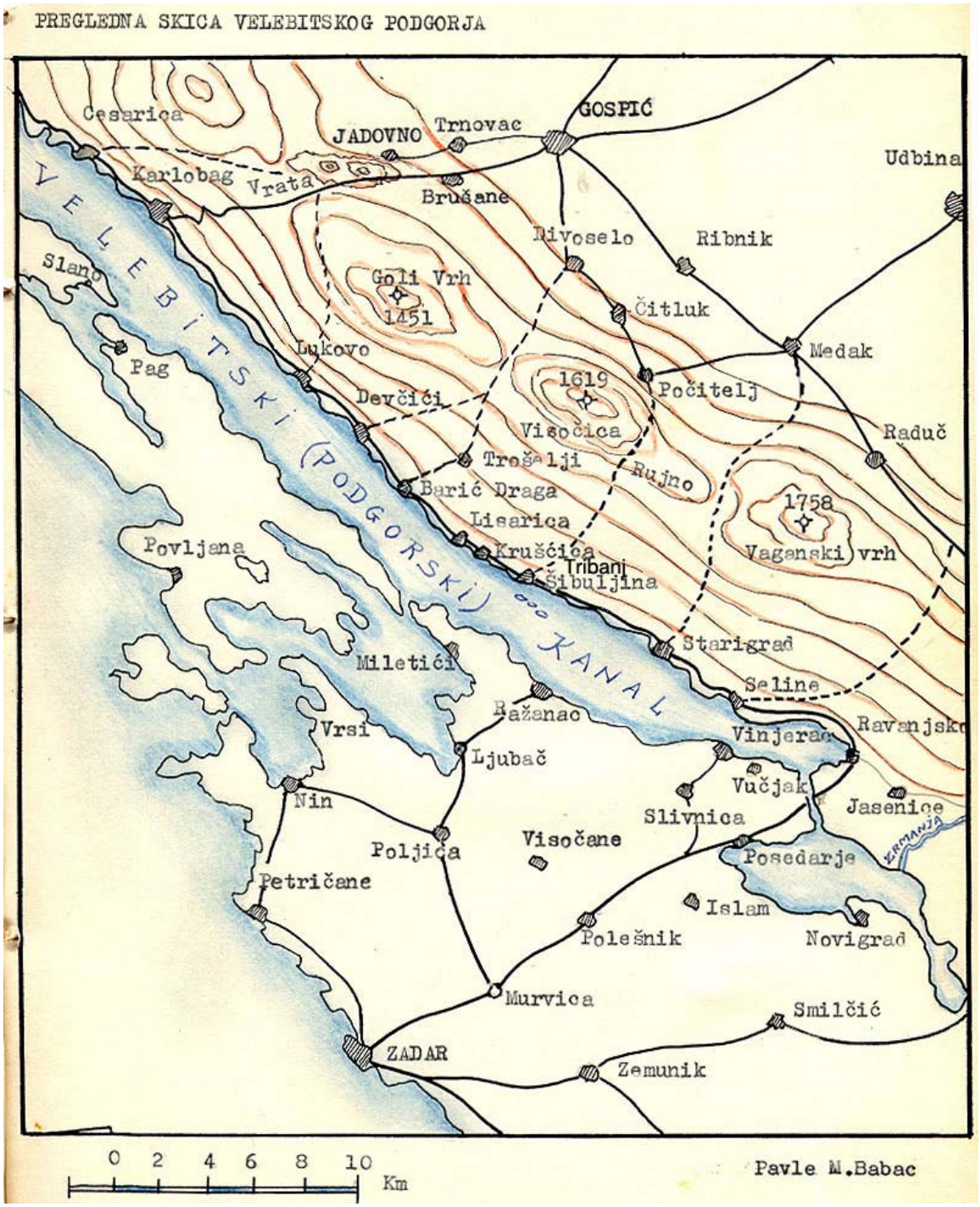

1.1. Pregledna skica Velebitskog podgorja.

1.2. Panorama Velebitskog kanala sa Jadranske magistrale u pravcu Starigrada Paklenice i Rovanjske na krajnjem istoku.

U vrijeme velike reorganizacije rimskih provincija pod Dioklecijanom i Konstantinom, krajem III i početkom IV vijeka, iz Dalmacije je izdvojena oblast današnje Crne Gore i sjeverne Albanije. Time je pojam Dalmacije nešto sužen, ali ne i pojam – Dalmati. Pošto je sam car Dioklecijan bio poreklom Ilir-Dalmat, njemu u čast Iliri su i u drugim provincijama neki put nazivani Dalmatima. Novo proširenje pojma Dalmacija javlja se u V vjeku, kad uslijed podjele rimskog carstva dolazi do borbi oko sjevernih djelova Balkana (tada su se zvali Ilirik) između istočne i zapadne polovine države. Pisci Istočnog Rimskog Carstva su priznavali upotrebu imena Ilirik samo za zemlje koje je istočno carstvo držalo, dok su balkanske teritorije zapadnog carstva zvali Dalmacijom, mada su one prelazile granice provincije Dalmacije. Poslije toga, uporedo sa slabljenjem moći oba ova carstva na Balkanu, koji postaje cilj napada drugih naroda, pa i Slovena, ime Dalmacija počinje se pridavati sve manjem području. Na kraju se svelo na obalu i uzani pojas zaleđa koji leže između Hrvatske i Dubrovačkog primorja.

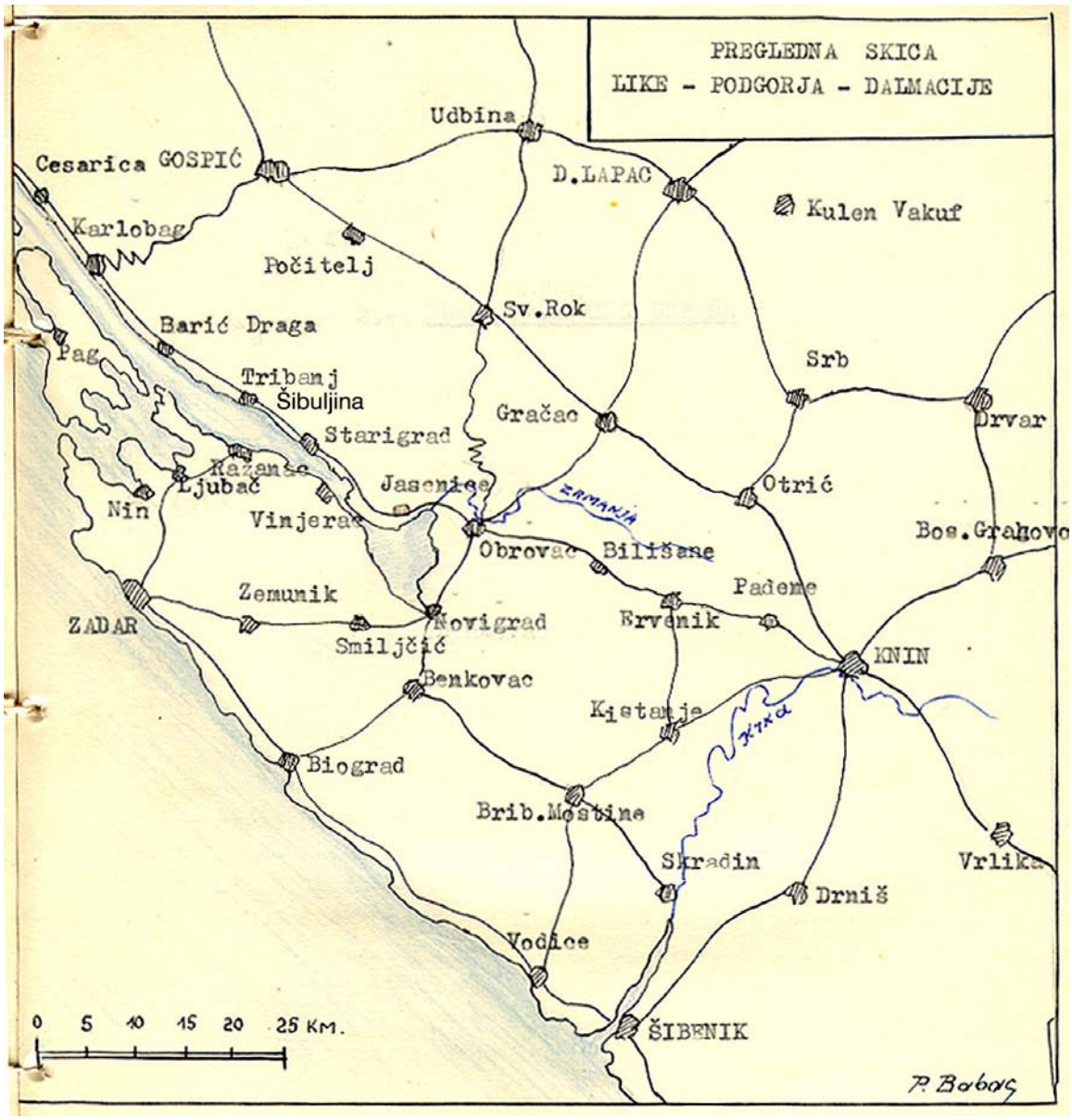

1.3. Pregledna skica Like, Podgorja i Dalmacije.

Saobraćajne veze sa Dalmacijom nekada su se održavale isključivo pomorskim putem, često nesigurnim zbog jakih bura. U istočnom dijelu velebitskog podgorja, kod Maslenice je 1963. godine, podignut most kao deo Jadranske magistrale. Ovaj savremeni put prolazi kroz sela i zaseoke Podgorja udobno i brzo ih povezujući sa Rijekom i Zadrom.

1.4. Geografska karta Velebitskog podgorja sa iscrtanom granicom opštine Zadar.

1.5. Jadranska magistrala kod Tribnja Šibuljine (Matrići) u pravcu Starigrada Paklenice.

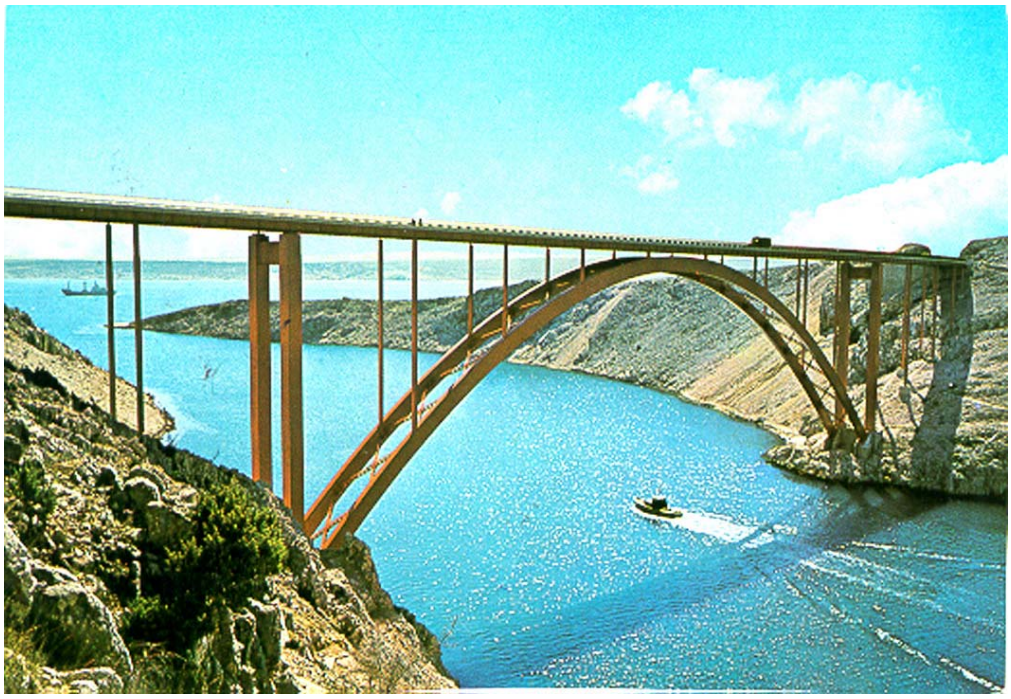

1.6. Maslenički most na Jadranskoj magistrali spaja Velebitsko podgorje sa kopnom u pravcu Ravnih kotara i Zadra. U daljini se vidi Novigradsko more.

Prema Lici danas postoje dva savremena asfaltna puta, od Karlobaga do Gospića i od Obrovca do Udbine. Od ostalih podgorskih naselja prema Lici vodi veći broj planinskih staza koje su preko zime zbog visokog snega neprohodne.

Čitava podgorska oblast je potpuno otkrivena, gola i bezvodna. Oko malih mjesta ima nešto "vrtlova" sa maslinama, bajamima i smokvama. Voda se koristi iz cisterni u kojima se prikuplja kišnica.

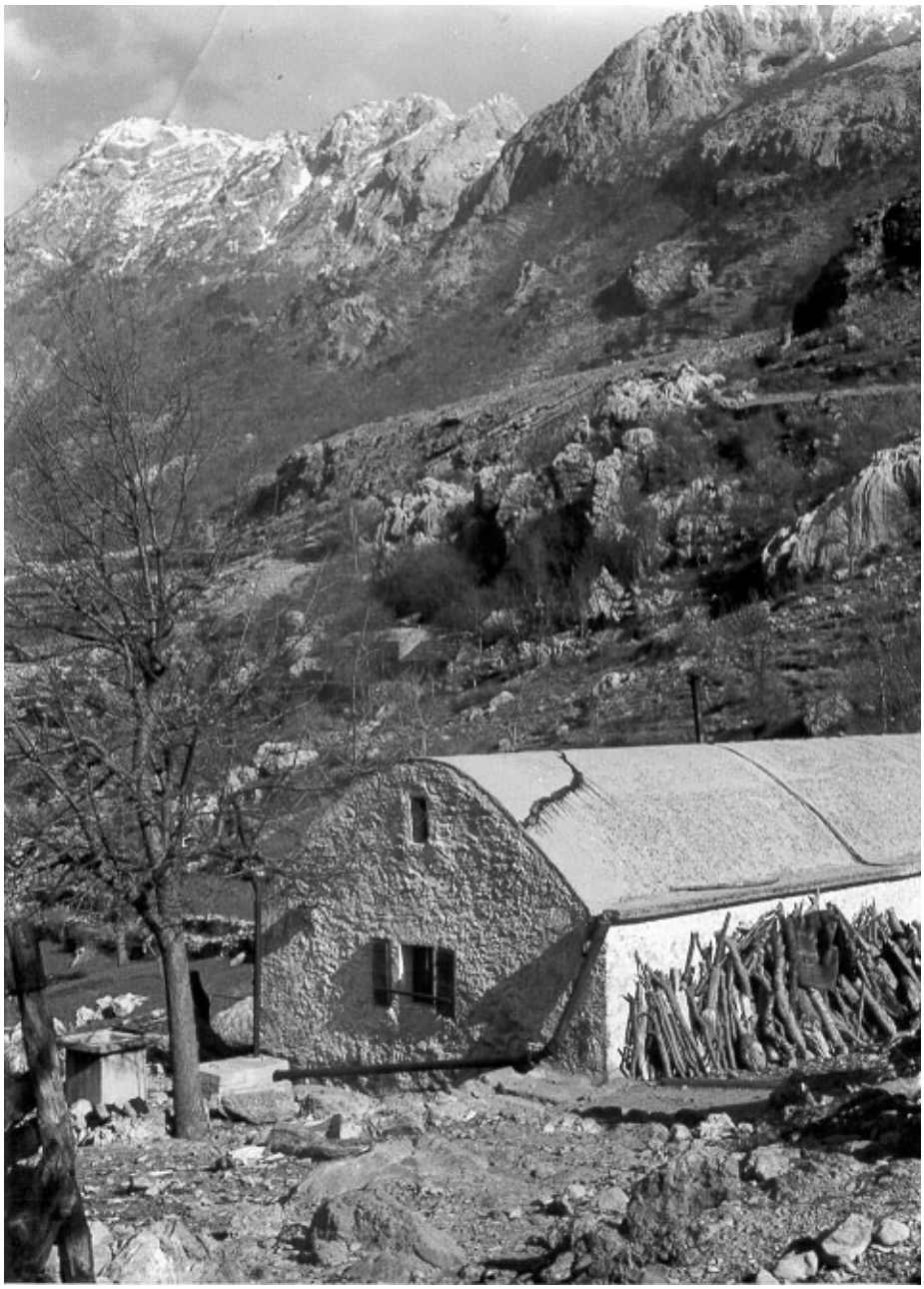

1.7. Tipičan krševit pejzaž Velebitskog podgorja u Tribanj Šibuljini, U lijevom djelu slike uz kuću, nalazi se cisterna (gusterina) za pitku vodu (kišnicu). U toku kiše voda se sa valjkasto zaobljenog betonskog krova sliva u oluk i preko cijevi sprovidi u cisternu, odakle se vadi kofom kao iz bunara.

1.8. Pogled s mora na zaseok Tribanj Šibuljinu. Ovako izgledaju gotovo sva priobalna mjesta u Velebitskom podgorju.

1.9. Kamenita staza do kuće između oštre drače.

1.10. Stara kuća nekada korišćena za boravak ljudi i blaga u toku zime. Ograđena je visokim kamenim zidom koji vjekovima odoljeva iako je sagrađen običnim slaganjem kamena. Kamen je sakupljan iz obližnjih parcela koje su čišćenjem pretvorene u plodne njivice (vrtlove).

1.11. Vrt promjera 10x8 metara, sa posejanom raži. Desno od stogova sijena vidi se drveni stub za koji se vezuje konj, mazgilj ili magarac za vrijeme vršidbe na guvnu.

1.12. Stara kuća predaka iz XVIII vjeka, kojoj je Aleksa P. Babac za stanovanje ljudi dogradio još jedan sprat 1889. godine. Donji deo bio je namjenjen blagu i za ostavu. Krov je prvobitno bio od šindre koja je pri dogradnji ostavljena i pokrivena ćeramidom. U desnom uglu nalazi se cisterna (gusterina) koja je sagrađena 1933 ili 35. godine.

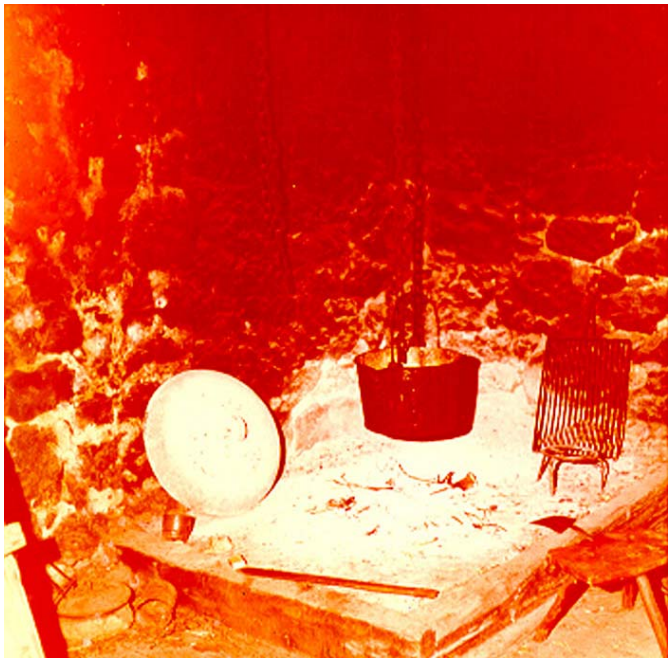

1.13. Staro ognjište sa pekom, loncem (broncinom) na lancu, za kuvanje varenike (mlijeka) i druge hrane, i gradelama za prženje ribe i mesa, sve i danas u upotrebi.

Poznatija mjesta Velebitskog podgorja su: Karlobag, koje je ujedno i najveće mjesto sa oko 1.100 stanovnika, zatim Lukovo Šugarje, Cesarica, Devčić Draga, Barić Draga, Trošelji, Lisarica, Tribanj Kruščica, Tribanj Šibuljina, Starigrad Paklenica, Seline, Rovanjska i Jasenice. Sva ova mjesta su mnogo manja od Karlobaga, sa po 150 do 300 stanovnika, izuzev Starigrada koji je nešto veći, sa oko 1.000 stanovnika. Na čitavom ovom području živjelo je je prije Drugog svjetskog rata oko 8.000 stanovnika.

1.14. Tipična samonikla i oskudna vegetacija: drača, divlji šipak i lončići.

Pored pitomijih okućnica uz samo more, stanovnici na Velebitu imaju svoje "stanove". Ovi se nalaze po udolinama gdje se sakupljaju vode pri topljenju snjega. Tu se nalaze mala plodna polja koja neki nazivaju Rujno (Malo i Veliko). Gaji se raž, pšenica, krompir, luk, kupus, blitva itd.

1.15. Panorama Malog Rujna na Velebitu, na oko 900 metara nadmorske visine.

1.16. Isprijed starog stana Babaca na Malom Rujnu stoje: Stevo I. Babac, Pave M. Babac, Marko P. Babac i Koste Štrbo.

1.17. Babci na svojoj gusterini ispod oštre stijene Pogrizen na Malom Rujnu.

1.18. Dušan M. Babac na Malom Rujnu pored škrape sa vodom od otopljenog snjega.

1.19. Malo Rujno, vršidba žita na guvnu Bože I. Babca sa dva mazgilja.

Stanovnici Velebitskog podgorja uglavnom se bave pomorstvom, stočarstvom, pčelarstvom i ribolovom. Velebitsko ovčije meso poznato je po svom kvalitetu, a med je na osobitom glasu. Kada je dovršena Jadranska

magistrala počeo se razvijati i turizam zbog izuzetnih prirodnih lepota ovog kraja. Ali, u dugom nizu vjekova dešavali su se razni i veoma teški istorijski događaji koji su ostavili duboke posljedice.

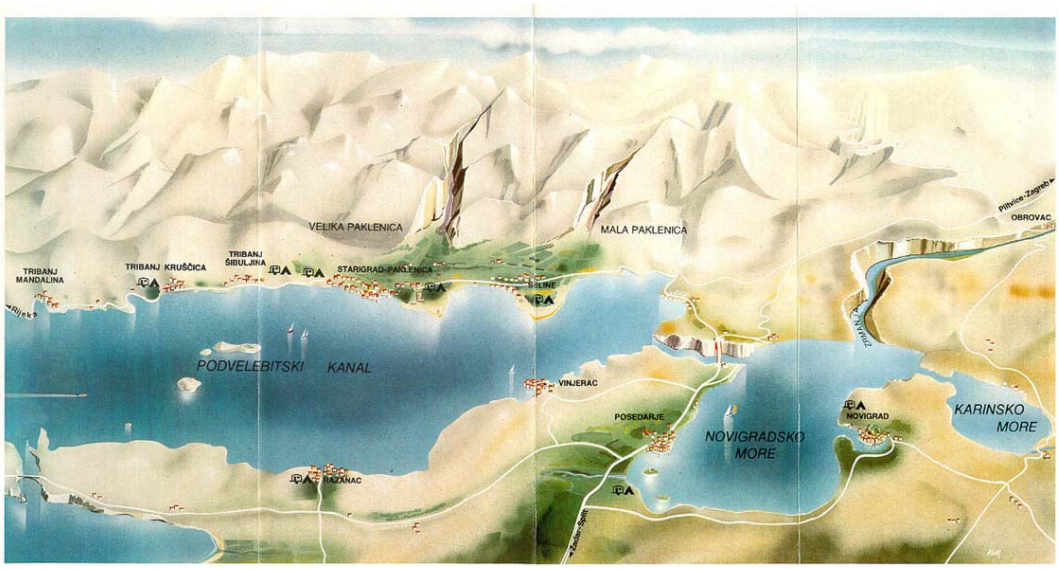

1.20. Turistička karta Velebitskog podgorja.

Prema arheološkim ostacima starih tvrđavica (fortica) iz IV vjeka prije Hrista, na ovom području živjela su plemena Ilirskih Liburna i Dalmata, kao starosjedeoci. U to vrijeme grad Zadar se pod nazivom Idassa prvi put spominje u starim grčkim spisima.

1.21. Iznad pravoslavnog groblja Svete Trojice, nedaleko Šibuljine, nalaze se ostaci antičkog utvrđenja-osmatračnice (Fortica).

1.22. Ostaci zidina porušene Fortice.

1.23. Pogled na Velebitski kanal sa Fortice.

Ilirska plemena uporno su se sukobljavala sa Grcima i Rimljanima koji su i ovde međusobno dolazili u sukob oko prevlasti.

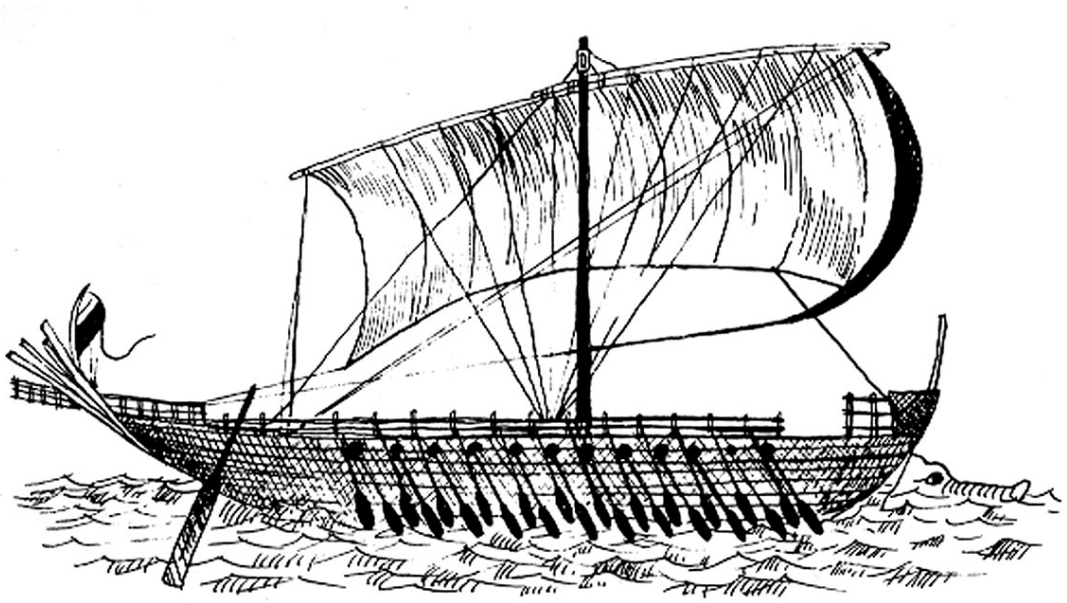

1.24. Grčki brod sa dva reda vesala, oko 600 godina pre Hrista.

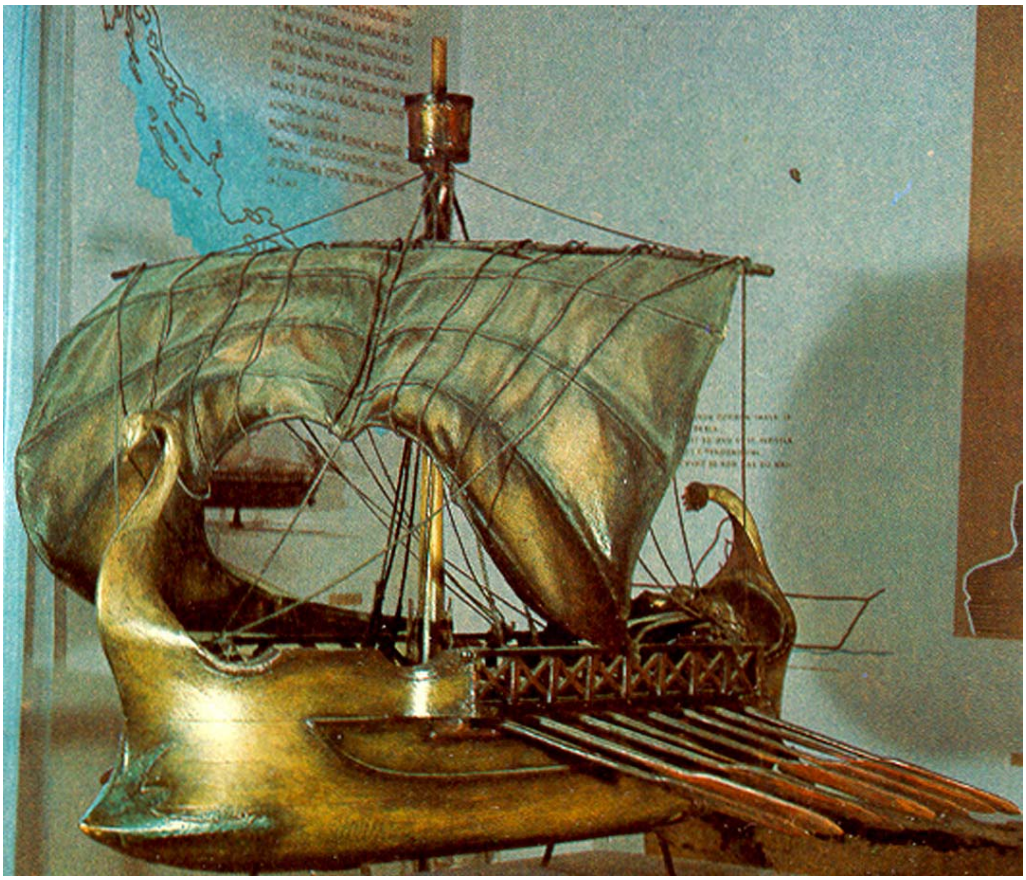

1.25. Model ilirske liburne, brzog broda na jedno jedro i vesla, koju su Rimljani usavršili za ratne pohode.

U toku II vjeka prije Hrista, na mjestu današnjeg Zadra nastaje vojno-trgovačka kolonija pod nazivom Jadera. Rimski carevi Julije Cezar i August utvrđuju Zadar za svoje trgovačke brodove, ratne galije i vojne posade.

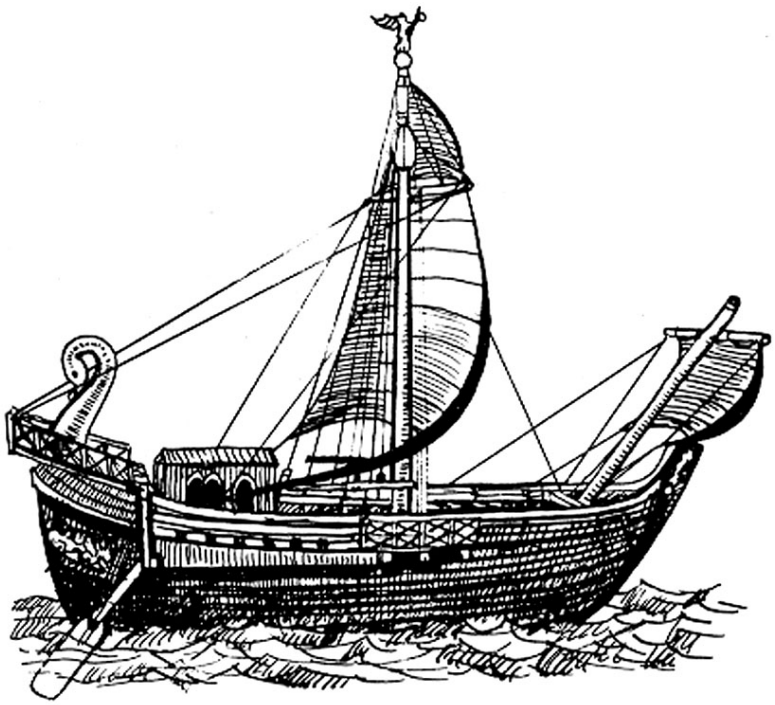

1.26. Rimski trgovački brod iz III vjeka, za prijevoz žita, ulja, vina, stoke i drugih proizvoda.

Početkom VII vjeka ovo područje je pod snažnim uticajem Vizantije, ali se već od VI i početkom VII vjeka osjeća prisustvo Južnoslovenskih plemena koja preko sjeveroistoka dolaze u primorje. Za vrijeme takozvane "Seobe naroda", koju su Rimljani nazivali "Invazija barbara" (Invasione dei barbari), Južni Sloveni stigli su do istočne obale Jadrana. Time je bio konačno ugrožen dugotrajni rimski mir (Pax Romana). U IX vjeku snažno se razvija grad-država Venecija na otoku Rialto u delti rijeke Po. Naš narod je Veneciju nazivao Mletačka republika. Iako u početku pod vlašću Vizantije, Venecija je veoma brzo došla u dodir sa narodima Dalmacije.

1.27. Starohrišćanska bazilika pretvorena u crkvu Svete Trojice (Sv. Donat) u Zadru, iz IX vjeka. Crkvu je dao sazidati zadarski biskup Donat. U njene zidove ugrađen je stari antički materijal: ostaci stubova, natpisa, žrtvenika itd. U pozadini zvonik rimokatoličke crkve Svete Stošije (Anastazije) iz XII-XIII vjeka.

1.28. Zapadni kraj antičkog foruma dimenzija 90x45 metara, sa stubom visokim 14 metara i kapitelom u korintskom stilu. Od srednjeg vjeka do 1840. godine služio kao stub srama za koji su se lopovi i kriminalci lancima vezivali i javno izlagali poruzi građana.

Za ovaj stub lancima su vezivani i nepokorni Sloveni Morlaci koji su polivanim medom na koji su se okupljali insekti, a sužnji danima bili izlagani strahovitim mukama.

U pozadini je pravoslavna crkva Svetog Ilije, iz XVI vjeka, barokizirana dodavanjem zvonika 1793. godine.

U toku IX i X vjeka autonomni gradovi u Dalmaciji pružali su snažan otpor pa je Venecija bila prinuđena da plaća godišnji danak za slobodu plovidbe istočnim obalama Jadrana. Osjećajući se sve sigurnijom, Venecija je 996. godine, preduzela agresivne vojno-pomorske operacije protiv tuđih posjeda na Jadranu. Odlučila je da zauzme pojedina važnija pomorska uporišta koja bi omogućila siguran prolaz njenoj trgovačkoj floti i dalji ekonomski razvoj, na štetu naroda velebitskog podgorja koji joj je bio najopasniji susjed i rival.

Povećavajući svoju flotu, Veneciji je bila potrebna brojna ljudska snaga za posade tadašnjih brodova koji su se po moru bez vjetra morali kretati na vesla. Za ovaj veoma težak poziv tadašnjih moreplovaca niko se nije otimao, bez obzira u kakvom je lošem ekonomskom stanju bio. Pošto ih nije mogla pridobiti milom, Venecija ih je tjerala silom, da ih okovane lancima priveže za svoje galije. Tako će postati čuveni "galijoti", koje je narod opjevao u svojim tužnim narodnim pjesmama.

1.29. Kažnjenik-galijot (lijevo) i Srbin vojnik-galijot sa mletačkih galija (1590).

Godine 997, mletačka ratna flota mučki napada na otok Vis i gotovo cijelokupno stanovništvo silom odvodi kao roblje u Veneciju. Na njihova napuštena ognjišta naseljavaju se vojne posade i izgrađuju vojna uporišta i utvrde radi obezbjeđivanja sigurnije plovidbe i daljih osvajačkih poduhvata duž Jadranske obale. Nešto kasnije padaju i gradovi: Split, Zadar, Trogir, Dubrovnik i Biograd. Vizantijski car i poznati pisac Konstantin Porfirogenit u X vjeku grad Zadar naziva Diadora.

Godine 1009, primorskim gradovima uspjeva da kratkotrajno povrate svoju samostalnost. Od 1105. godine Zadar i Dalmacija su pod vlašću Ugarskog (Mađarskog) kralja Kolomana. Od 1202. godine, ponovo se vraća Venecija (Mleci, Mletačka Republika), služeći se lukavom podrškom križara. Od 1358. godine, ovim područjem vlada ugarski kralj Ludovik I, zatim ugarski kralj Sigismund i, najzad, ugarski kralj Ladislav Napuljski

koji 1409. godine, Veneciji prodaje Zadar i "svoja prava" u Dalmaciji za 100.000 dukata.

1.30. Zadarski jedrenjak iz XII vjeka.

U periodu od 1203. do 1509. godine, nastavlja se ekspanzija Mletačke imperije sa ciljem uspostavljanja Latinskog carstva, a naročito u vrijeme IV krstaškog pohoda i pada Catrigrada 1204. godine.

Jedan od glavnih rivala Venecije na Jadranu bila je grad-država Đenova, sa kojom Venecija prvi put biva poražena u pomorskoj bici kod Korčule, 1298. godine, a 1380. godine, gubi i drugu pomorsku bitku kod Pule u Istri. Ovo će znatno uticati na smanjenje ugleda Venecije u očima naroda pod njenom dominacijom.

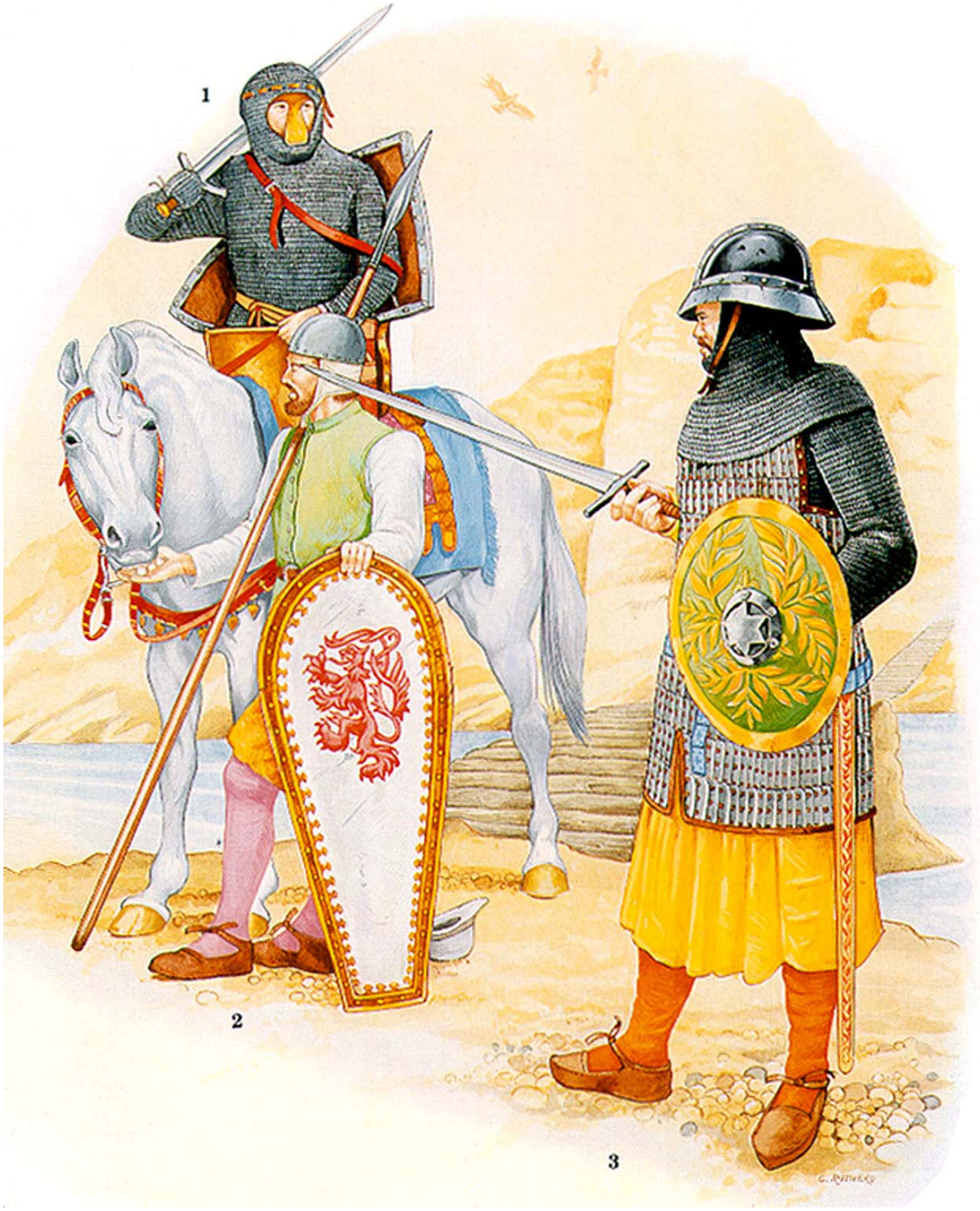

1.31. 1.Venecijanski vitez, početkom XIII vjeka; 2. Dalmatinska Gradska milicija, sa mješavinom balkanskog i italijanskog odjela, sredinom XIII vjeka; 3. Dalmatinski vojnik sa opremom sličnom srednjevjekovnoj Srbiji i Vizantiji, sredina XIII vjeka.

Raspadom Vizantije 1371. godine, Venecija ohrabrena, ojačana i osiljena, na Jadranu ponovo nameće svoje samovlašće. Domaćem

stanovništvu sputava trgovinu i plovidbu. Diktira svoje ugovore. Ograničava političku i privrednu autonomiju. Preti silom. Ne preza ni od razaranja, paljevina i pljačke. Određuje carinske propise koji samo njoj odgovaraju. Tako se naglo bogati i uskoro postaje jedna od najjačih država i pomorskih sila na Jadranu i Sredozemlju.

1.32. Panorama današnjeg centra Zadra na poluostrvu, u prednjem planu vidi se jugoistočni deo odbrambenih zidina antičkog i srenjevjekovnog grada sa pristaništem Fošom. Kao glavna venecijanska pomorska baza u Dalmaciji, Zadar je u ovoj luci mogao da primi malu flotu ratnih brodova.

Godine 1389, bosanska vojska prodire u Dalmaciju. Nakon Kosovskog boja i poraza Srpske vojske protiv Turaka-Osmanlija, sa vojskom i veliki broj slovenskih porodica naseljava opustjele krajeve širom Dalmacije opustošene velikom epidemijom kuge 1338. godine. Ovo preseljavanje slovenskog življa trajalo je dugi niz godina.

Do sredine XV vjeka, grad Venecija ima 200.000 stanovnika i postaje velika pomorska sila. Ima u posjedu 3.000 trgovačkih brodova koji mogu da se pretvore u ratne ili transportne brodove sa brojnim posadama od 60 ljudi

na trgovačkim i 240-280 ljudi na ratnim brodovima. U gradskom arsenalu uvijek je bila rezerva od 25-50 ratnih galija.

1.33. Panorama Venecije sa trgom Svetog Marka i Duždevom palatom, iz 30-ih godina prošlog vjeka.

Nakon okupacije Bosne 1400. godine, Otomanska imperija postepeno prodire na Jadransku obalu od 1470. godine, sa namjerom da baci na koljena hrišćansku Evropu. Početkom XVI vjeka Turci osvajaju cijelo zadarsko zaleđe i opasno prijete Zadru i drugim primorskim gradovima.

1.34. Na jugoistočnom dijelu zadarskih odbrambenih zidina, pored luke Foše, nalaze se Kopnena vrata u obliku slavoluka sa trima vratima, iz 1543. godine. Iznad luka srednjih vrata je plitki reljef Svetog Grizogona na konju, a odmah iznad je veliki venecijanski lav Svetoga Marka. Vrata je u renesansnom stilu projektovao Michele Sammicheli.

1.35. Trg pet bunara koje je projektovao Girolamo Sammicheli, 1530-1580. godine. Unutar zadarske tvrđave izgrađen je veliki rezervoar za pitku vodu koja se u vrijeme turskih opsada vadila pomoću pet bunara

Dolaskom Turaka u čitavoj Dalmaciji nastaju velike promjene. U znatnoj mjeri je ograničena vlast Venecije. Ali, ona vještom diplomatijom uspjeva da privuče na svoju stranu slovenski živalj pod izgovorom odbrane hrišćanstva.

1.36. 1. Dalmatinski streličar (1440); 2. Dalmatinski pješak (1440); 3. Dalmatinski vitez iz Šibenika, sredina XV vjeka, na odjeći se vidi uticaj ugarske uniforme; 4. Italijanski seljak, XV vjek.

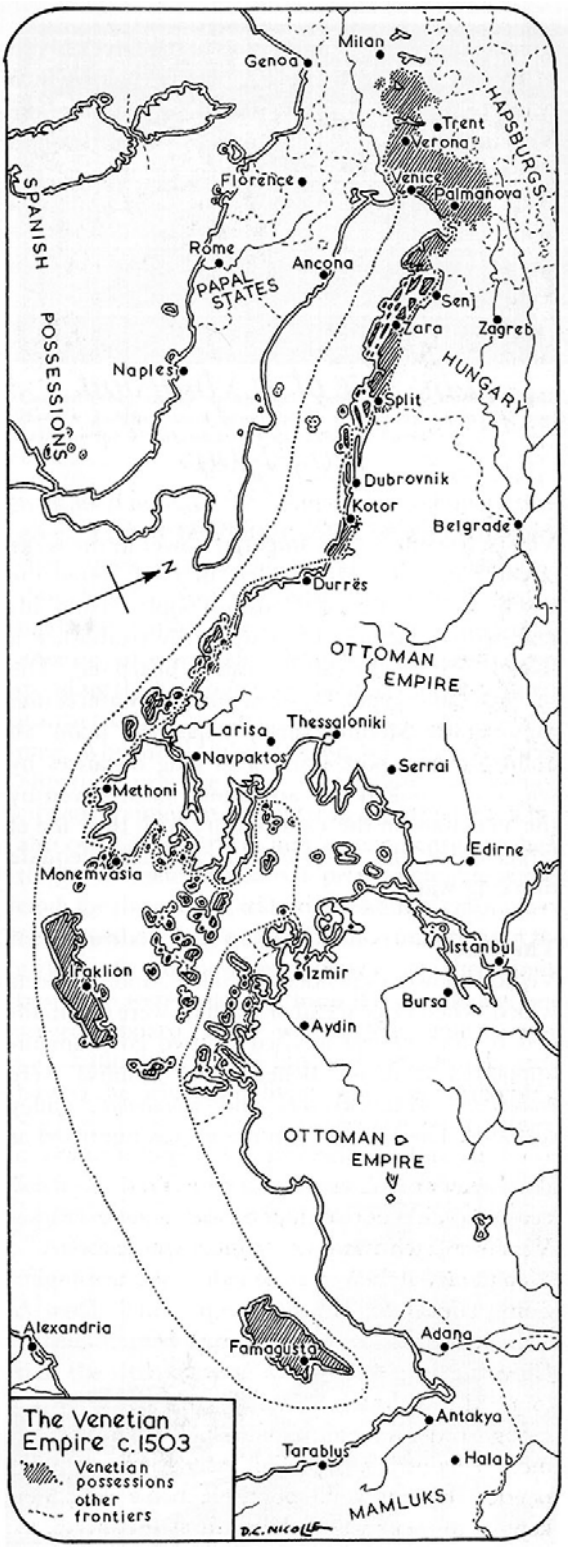

1.37. Deo kopnene teritorije (Terra Firma) Venecijanskog carstva ili Mletačke imperije, 1503. godine.

1.38. 1. Otomanski Balkanski vojnik, početak XV vjeka; 2. Konjanik streličar sa buzdovanom šrestopercem i turban-šlemom, 1400.; 3. Turski pješak posebno opremljen za opsade utvrđenih mjesta, početak XV vjeka.

Pod pojačanim pritiskom Turaka, oko 1540. godine, masovnijim dolaskom južnoslovenskih plemena počeo se znatno menjati etnički sastav u Lici i Dalmaciji. Ove došljake, pravoslavne Srbe koji su se doseljavali u

takozvani Krčki i Lički sandžak, Turci su nazivali Vlasima, a Mlečani, Morlacima (Morlacchi), po kojima se i Velebitski kanal nazivao Morlačkim kanalom sve do kraja Prvog svjetskog rata i konačnog oslobođenja od tuđina, 1918. godine. Morlake su nazivali i "Crni Vlasi", zbog njihove crne odeće od sukna. Pod imenom Uskoci, ovi stasiti, hrabri i robusni došljaci dobro naoružani i organizovani, odmah su počeli da se suprotstavljaju tuđem uticaju na kopnu i moru. Ponosni na svoje junaštvo, nisu prezali ni od otvorenog rata, do kojeg dolazi 1615. godine (Uskočki rat).

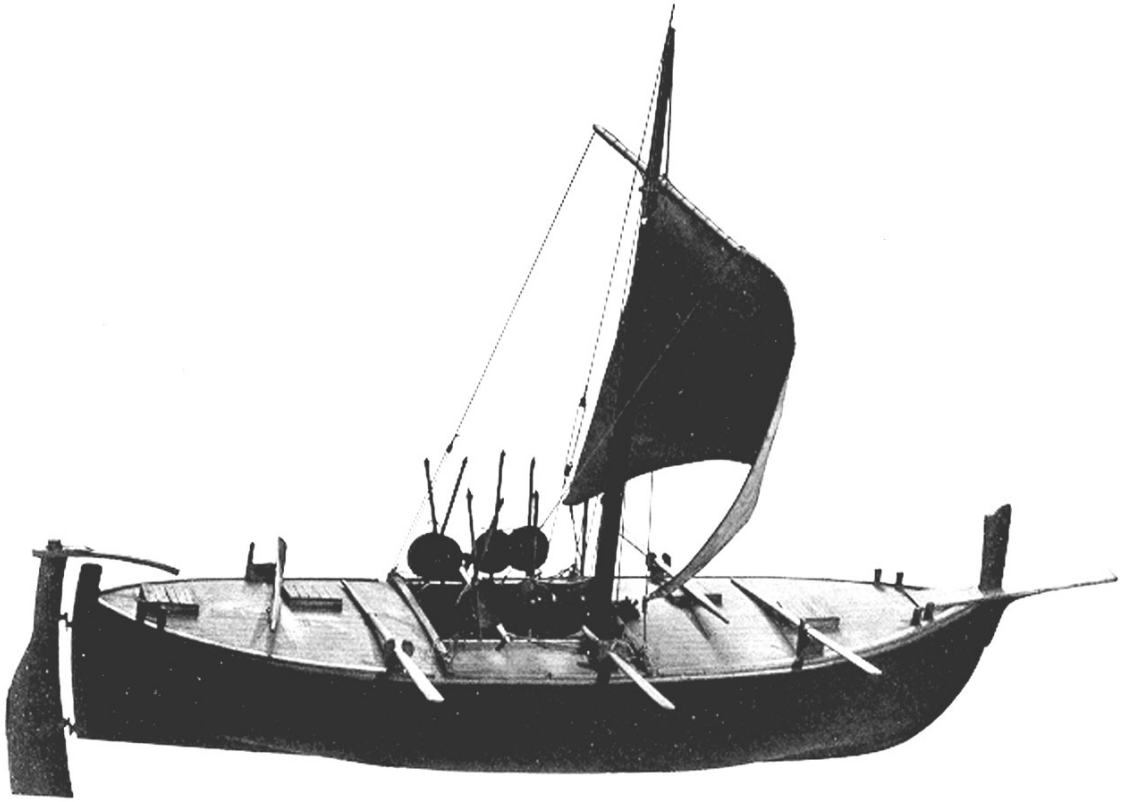

1.39. Maketa gusarskog ribarskog broda iz XVI vjeka.

1.40 Venecijanski gardista (Bravo), kraj XVI vjeka; 2. Bjegunac rob sa galije, galijot, početak XVII vjeka. Galijoti su bili zarobljenici ili robijaši na odsluženju kazne.; 3. Venecijanski vitez, početak XVII vjeka.

1.41. 1. Visoki janičarski oficir pješadije u paradnoj uniformi, druga polovina XVI vjeka; 2. Janičarski regrut na obuci, kraj XVI vjeka; 3. Mornar janičar u paradnoj uniformi, kraj XVI vjeka.

Tokom XVI vjeka, kao nov, treći rival Mlečana i Turaka u Dalmaciji, pojavljuje se Austrija. Nadvojvoda Karlo Habzburški (1540-1590), kada je pristupio uređenju Hrvatsko-slavonske Vojne krajine, priključuje i Liku i Podgorje. Da bi sprečio prodor Turaka, u Podgorju utvrđuje grad Bag, kojeg po svom imenu naziva Karlobag.

Stalno između "čekića i nakovnja", nekrsta i zlokrsta, narod Podgorja je bio u nezavidnom položaju, povezujući svoju tešku sudbinu čas sa Likom, čas sa Dalmacijom. Pod neprekidnom strepnjom živjelo se od danas do sutra. Česte su bile pobune seljaka protiv feudalnih posjednika. U pobuni ribničkih Vlaha, 1609. godine, učestvovali su i Podgorci. Nastupio je niz teških godina u kojima su Podgorci podnijeli velike i teške gubitke.

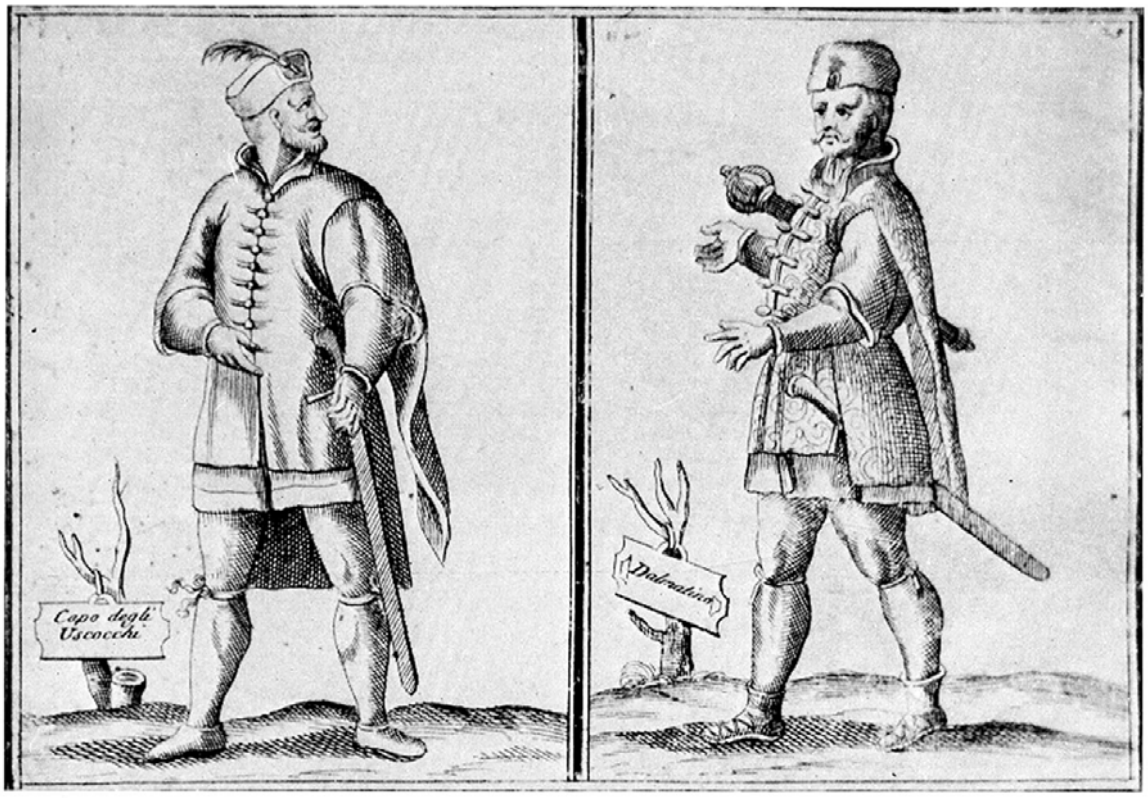

1.42. Odijelo vođe uskoka (1590) i nošnja Dalmatinca u XVII vjeku.

Upleteni u sukobe tuđih interesa, Morlaci su učestvovali u dvadesetpetogodišnjem ratu (Kandijski rat), između Mlečana i Turaka, od

1645-1669. godine. Poslije kraćeg predaha, Austrija i Mlečani ponovo upređu narod Podgorja u rat protiv Turaka, koji traje punih petnaest godina (Morejski rat), od 1684-1699. godine. U ovim ratovima Dalmatinski Morlaci – Podgorci bore se donekle i za svoj opstanak u sadejstvu sa svojim susjedima uskocima u Ravnim Kotarima, koje predvode narodne vođe Smiljanić Petar, Smiljanić Ilija, Janković Stojan, Janković Ilija, Vuk Mandušić i Franja Posedarski. Zbog velikog ličnog junaštva, mudrosti i organizacionih sposobnosti, uskočkog vojvodu Stojana Jankovića iz Ravnih Kotara, Mletačka Republika postavlja za Serdara dalmatinskih Morlaka, srpskih seljaka uskoka. Opjevan je u narodnim pjesmama kao i Cvijan Šarić rodom iz Kotara i harambaša šibenskih uskoka, koji se proslavio napadom na Turke kod Obrovca na Cetini, 1666. godine. U toku mnogobrojnih oružanih sukoba mletačke Republike Venecije sa Turcima, pored Janković Stojana i Smiljanić Ilije, svakako je najpoznatiji bio uskočki kapetan šibenskih Morlaka Vuk Mandušić, koji je herojski poginuo 1648. godine u bici kod Zečeva i kao veliki srpski junak, mudar i skroman čovjek ušao u narodne pjesme i "Gorski vijenac" Petra Petrovića Njegoša.

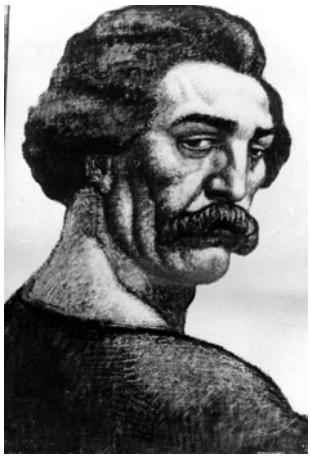

1.43. Vuk Mandušić, crtež Slavka Vorkapića iz 20-ih godina, inspirisan opisom Vuka Mandušića u Srpskim narodnim pjesmama.

O prisustvu Morlaka u Podgorju svedoči i jedan od sačuvanih starih dokumenata iz XVII vjeka, koji se navodi u knjizi Boška Desnice, "Istorija Kotarskih Uskoka" (Beograd, 1951, sv. III, st. 49).

Serenisimo kneže,

Prema obavještenjima koja su mi dostavile starješine većeg broja Morlačkih familija koje su od skora doselile u selo Šibuljinu (Zaseok sela Tribnja krajnjeg Dalmatinskog sela na Morlačkom kanalu, prema Hrvatskom primorju, koji je naseljen pravoslavnim Srbima i jedino je srpsko naselje u Planinskom zalivu), pod našu teritoriju... smatramo potrebnim da ih snabdjemo sa kukuruzom, za broj od 131 osobu.

Zadar, 30.X.1684. g. Generalni providur Alvise Pasquligo, s.r.

Sva obećanja Austrije i Venecije da će se život naroda poboljšati zbog njegovog aktivnog učešća u ratovima protiv Turske, ostala su neispunjena. Šta više, da bi pokrili izdatke zbog ratova, Mlečani su bezdušno povećali namete (decime).

1.44. Dalmatinac i Dalmatinka u građanskoj nošnji, XVII vjek.

Po prirodi veoma nadareni, odvažni i slobodoljubivi, i veoma osetljivi na nepravdu, Podgorci su odgovorili hrabro i organizovano. U Vrani, 1692. godine, održan je tajni sastanak narodnih predstavnika na kojem je najstrožije osuđen jedan od najomrznutijih slugu mletačke vlasti, zadarski plemić Šimun Bartulačić, guvernadur Vranski. Izvršenje ove odluke povjereno je Žabetiću uz pomoć trojice odabranih drugova. Poslije izvršene smrtne presude u narodu je nastalo oduševljenje. Međutim, mletačke vlasti bile su veoma uznemirene i oštro su reagovale. Oglašena je "duždeva nemilost". Svi pripadnici opština Vrana, Biograd i Pakoštane, stavljeni su van zakona. Domovi četvorice izvršitelja smrtne presude bili su sravljeni sa zemljom, a njihova imovina konfiskovana. Kada su nakon izvjesnog vrijemena uspjeli da uhvate svu četvoricu, doveli su ih okovane u Zadar i na trgu javno raščerečili.

Alvise Mocenigo,... neke porodice Morlaka doselile su se u Ražanac i Starigrad, a nekoliko porodica naselilo se u Tribanj. Ove iz Tribnja treba raseliti u Ražanac ili Starigrad. Njihove podignute kuće razrušiti u što kraćem vrijemenu, koristeći preostale prazne terene (obradivo zemljište, voda, šume i dr.). Ovo se mora izvršiti pod pretnjom kazne.

Zadar, 26.I.1701. g. Spisi Al. Mocenigo, knj. III, st.542

(Boško Desnica:"Istorija Kotarskih Uskoka", Beograd, 1951, sv. II, st. 368)

Mletačke vlasti su po kazni narodu povećale namete. Zemljom su krstarile jedinice zadarske konjičke pukovnije zloglasnog pukovnika Kanajeta, po kome ih je narod nazvao Kanajetove ordije.

U januaru 1704. godine, Kanajetovi konjanici krstareći Bukovicom po naredbi Posedarskog kneza od naroda su oduzimali stoku i odvodili u Zadar. Tom prilikom su uhvatili i dva seljaka koji su pružali otpor i vezane ih doterali u Obrovac zajedno sa zaplenjenom stokom. Narodne vođe na čelu

sa glavarom Žegara, Ilijom Nanićem, odmah su donijele odluku da se sa oružanim odredom prodre u Obrovac i silom oslobode uhapšeni ljudi i opljačkana stoka.

Nanić je taj zadatak uspješno izvršio. Vlasti se nisu nadale da će se seljaci pobuniti u prodrijeti u grad. Akcija je izvedena noću, pošto su prethodno svi podaci o zatvoru i smještaju stoke bili pažljivo prikupljeni.

Da bi preduhitrili eventualne represalije od strane mletačkih vlasti, narodne starješine Bukovice odmah su se sakupili u Biovičinom selu, pod rukovodstvom istaknutog vođe Petra Jagodića, zvanog Kuridža. Uporedo sa tim sastankom, organizovan je i veliki narodni zbor. Sastavljena je žalba. Navedeni su grubi postupci mesnih vlasti i vojnih odreda, i postavljeni su zahtevi za smanjenje dažbina i otvaranje škola. Na saboru je izvršen pritisak na sve službenike, saradnike mletačkih vlasti, da se pridruže ovom odlučnom narodnom zahtjevu. Skrenuta je pažnja da će ih, u protivnom, stići pravedna kazna. Na kraju je doneta veoma smjela odluka da se odmah uskrati svaki dotur svežih namirnica u Zadar, dok se ne ispune postavljeni zahtjevi.

Lukavi Zana, zadarski guvernadur, ubrzo je dao svečano obećanje da će sve sporove lično izgladiti na najbolji način, bez represalija i upotrebe oružja, samo da se narod razoruža i mirno vrati svojim seljačkim poslovima. Predložio je da se povedu i direktni pregovori između narodnih predstavnika i mjesnih mletačkih vlasti u Zadru. Ali, istovrijemeno, dok je Zana pregovarao sa narodnim vođama, po njegovoj naredbi se oko Skradina prikupljala mletačka vojska.

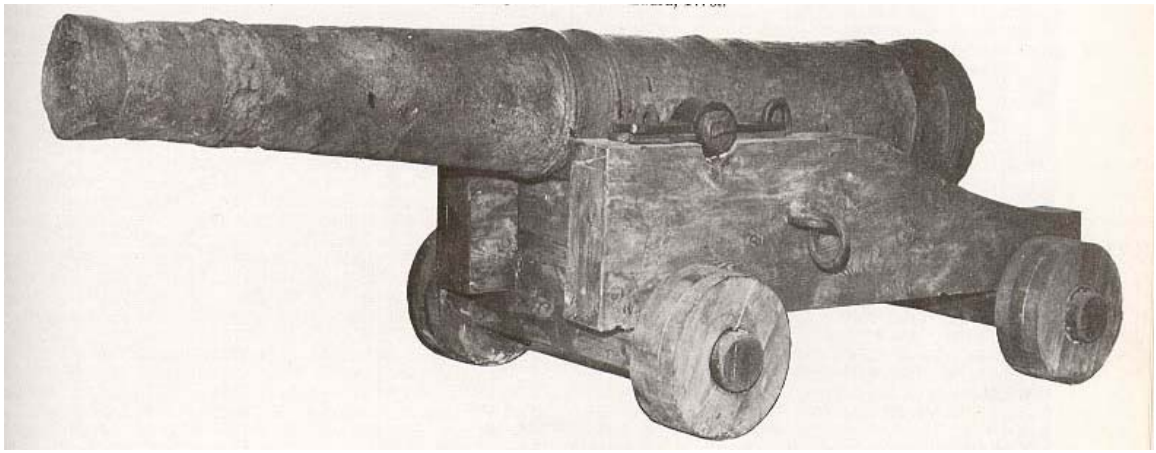

1.45. Top sa gradskih zidina u Zadru, XVII vjek.

Boraveći stalno u Splitu, Zana je lukavo pojedinačno pozivao na "razgovore" one kolebljive vođe (serdare). U tome je, nažalost, imao uspjeha. On ih je ubjedio da se odreknu sile protiv "Duždeve milosti". Došlo je do slabljenja jedinstva narodnih vođa i popuštanja otpora. Zana se slobodno vratio u Zadar, odakle je otpočeo odlučnije da se obračunava sa narodnim vođama oko Jagodića, koji su mu ostali nevjerni i neposlušni. Među njima isticali su se Ilija Nanić glavar Žegara i Matija Žabetić (brat ubijenog Žabetića) glavar Biograda.

Kada se uvjerio da je pokolebao i razjedinio narodne vođe, governadur Zana je energično stupio u provkaciju. Najprije je izdao javni proglas pozivajući pomenute vođe pobune na predaju u roku od dva mjeseca. Pošto su se vođe sklonile u Velebit, u oktobru 1704. godine, doneo je presudu kojom se sva trojica osuđuju na smrt vešanjem i konfiskacijom cjelokupne imovine. Izdata je novčana nagrada-ucjena od 3.000 lira onom koji ih preda mletačkim vlastima. Po ovoj odluci njihovi domovi su srušeni, a sva njihova imovina konfiskovana. Narod je za neko vrijeme bio obezglavljen i zaplašen krivicom njegovih razjedinjenih vođa.

Iako se ovako završila pobuna, ona je ipak narodu donijela izvesne koristi. Nameti su se nešto smanjili, a grabež Kanajetovih ordija više se nije ponavljao.

Karlovačkim mirom, 1699. godine, Lika dolazi pod vlast Austrije, a Dalmacija i Podgorje ostaju i dalje pod okupacijom Venecije. U kraćem zatišju dolazi do izvjesnog poboljšanja ekonomskog stanja. Gradi se put kroz Velebit, kroz Velebitska vrata od Gospića do Karlobaga, za vezu Like sa Podgorjem. Uvozi se pogodno sjeme za uzgoj dobre vrste kukuruza i krompira. Razvija se stočarstvo i pomorska trgovina.

Presvetli i preuzvišeni gosp. Providure generalni,

Dvadeset i pet (25) kuća Morlaka, starih podanika koji su naselili u Tribnju, a kasnije primorani da se isele i rasele u razne daleke predele (jedan od drugog) ponova traže da se ujedine i spoje u prvobitnom naselju u Tribnju, iz njihovih privatnih osobnih razloga, kao i iz opšteg interesa za zaštitu Mletačkih granica... Među ovima Morlacima bilo je 70 muškaraca pod oružjem, dok su ostali stanovnici u pomenutih 25 kuća bile žene i djeca. Ovi naoružani ljudi bili bi sigurna zaštita Republici (ispred obližnje tvrđave, Fortice).

Zadar, s.d. (1702-1705.) Spisi Marin Zane, knj. I, st. 336

(Boško Desnica: "Istorija Kotarskih Uskoka", Beograd, 1951, knj. II, st.385)

Međutim, nameti feudalnih posjednika i dalje su veoma veliki. Dolazi do Ličko-Brinjske bune, 1746. godine, i do izvjesnog popuštanja nesnošljivih nameta, ali ne i konačnog rješenja brojnih problema. Jedan od bitnih uzroka ovim neuspjesima je svakako kulturna zaostalost koju su svjesno i uporno podjednako podržavale i Austrija i Venecija. Narod je uzalud tražio otvaranje škola. Vlastodršcima je bilo lakše da upravljaju neobrazovanim narodom. Istovrijemeno, strani upravljači sa obe strane vrše snažan uticaj na razbijanje jedinstva i sloge, odvajajući narod na vjerskoj osnovi, pod poznatim geslom Beča i Venecije, a kasnije i Rima: "Zavadi, pa vladaj!".

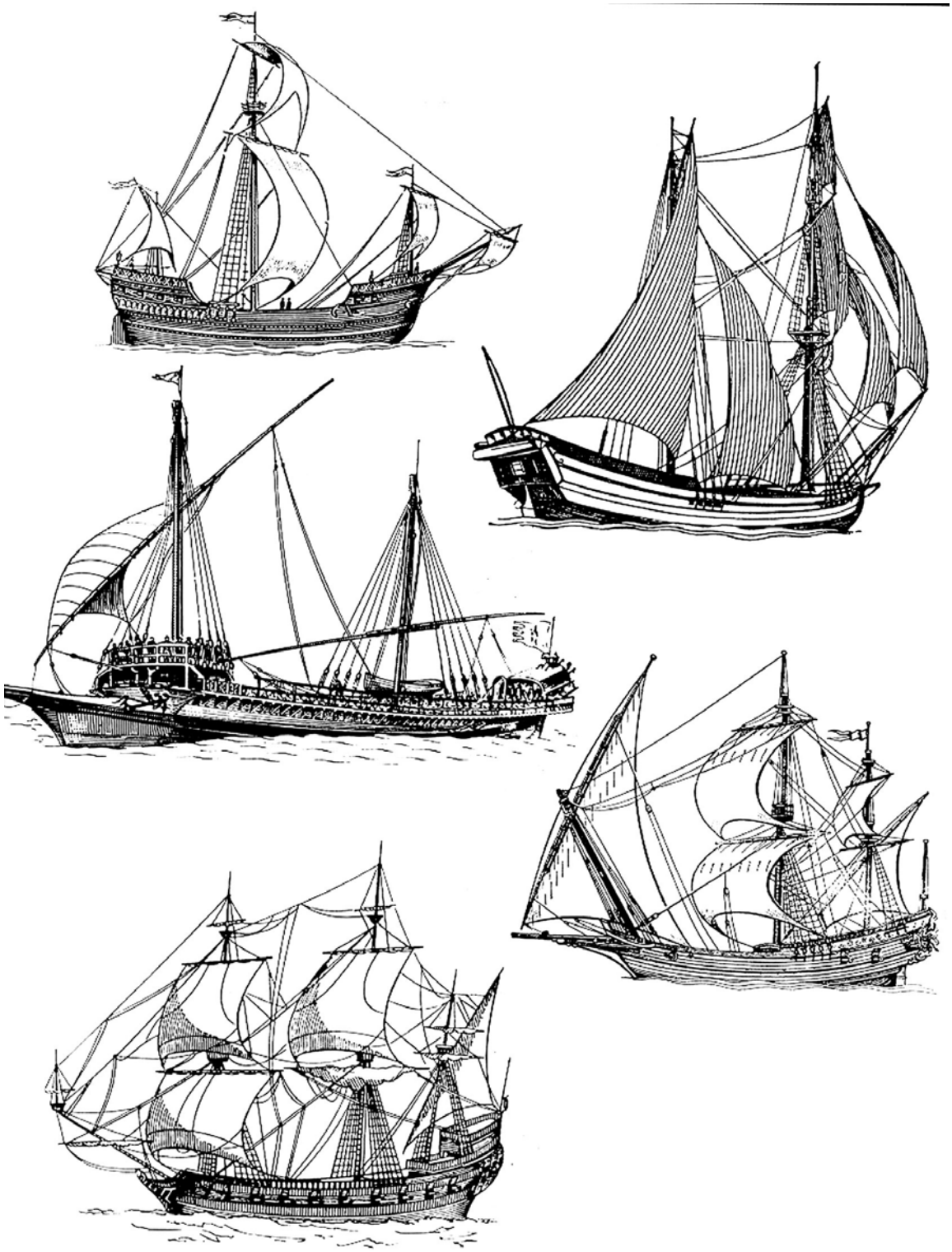

1.46. Trgovački i ratni brodovi na Jadranu iz XVII i XVIII vjeka.

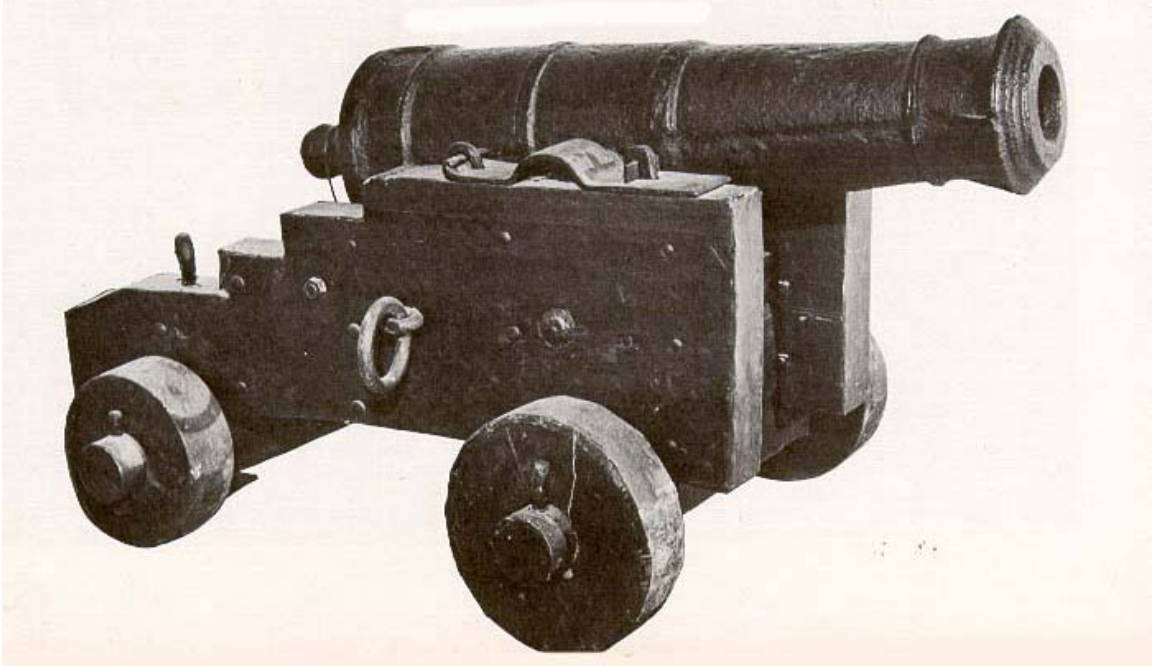

1.47. Brodski top sa lafetom iz XVIII i XIX vjeka.

U Dalmaciji i Podgorju dolazi do značajnog istorijskog preobražaja konačnim slomom i padom Mletačke Republike Svetog Marka, u maju 1797. godine. Podgorcima su ostale naročito teške uspomene na Veneciju koja je, pored ostalog jada, po predanju naših predaka tamanila bujne stare šume na Velebitu za izradu drvenih pilona pri izgradnji temelja Venecijanskih palata, i kvalitetnih oplata i vesala za trgovačke i ratne brodove. Od toga su primorske strane Velebita potpuno ogolele i opustele. I danas stoje kao uspomena na junake i mučenike koji su umirali kao robovi u okovima mletačkih galija i tamnicama Venecije.

Poslije pada Mletačke Republike, Dalmacija sa Podgorjem pripala je Austriji. Ekonomske i kulturne prilike se donekle poboljšavaju. Razvija se poljoprivreda. Niču i poneke osnovne škole na maternjem jeziku. Ali, istovremeno se širi i sjeme razdora koje je utoliko veće, ukoliko se u Srbiji više širi oslobodilački pokret protiv Turaka, krajem XVIII vjeka.

1.48. 1. Bosanski graničar, sredina XVIII vjeka. Otomanska imperija je na Balkanu sada u defanzivi i veoma računa na taktiku gerilskog ratovanja uz podršku muslimanskih

seljaka, kao što je ovaj seljak iz Bosne sa musketom, pištoljima, velikim jataganom i otomanskim mačem; 2. Memlučki konjanik, sredina XVIII vjeka; 3. Bektaši Derviš, XVIII vjek, sličan je hrišćanskim monasima i fratrima. Često u pratnji janičara u toku njihovih vojnih pohoda. Nosili su dugi drveni mač kao religiozni simbol Islama.

Oslobodilački duh širi se brzo u sve krajeve slovenskih naroda na Balkanu. Da bi to osujetila, Austrija preduzima različite mjere. Kao i uvjek, služi se oprobanim metodama razbijanja jedinstva religioznom podjelom. Izvesno vrijeme u tome posustaje angažovana ratom kojeg vodi protiv Francuske. Pržunskim mirom, 1805. godine, Austrija je primorana da za izvesno vrijeme Dalmaciju ustupi Francuskoj upravi, ali borbe ne prestaju. Dok Francuzi mobilišu domaće stanovništvo u Ličke i Dalmatinske pukovnije, da bi ih koristili za svoje imperijalističke ciljeve niz godina u ratovima širom Evrope, dotle Austrijanci prikupljaju Ličane i Podgorce u naoružane odrede za pružanje otpora Francuzima u okupiranim oblastima. To traje sve do 1813. godine, kada su Francuzi primorani da konačno napuste Dalmaciju i Podgorje.

Podgorci su bili vredni i dobri brodograditelji. Sa svojim drvenim brodovima (bracerama) u cilju trgovine plove po čitavom Jadranskom moru. Najtešnji kontakt ostvaruju sa Zadrom.

Još uvek je veoma mali broj osnovnih škola. Mali broj srednjih škola nepristupačan je širokim slojevima. Više škole se nalaze samo u Zagrebu, Gracu i Beču, i to za više slojeve feudalaca i po odobrenju Beča. Za ove škole naši Podgorci nikad nisu ni znali. Oni u velikom broju odlaze u svjet, u pečalbu, najčešće u Ameriku. Retko se ko vraća, jer su uslovi života pod Austrijom veoma teški, a politički i vjerski razdor sve veći.

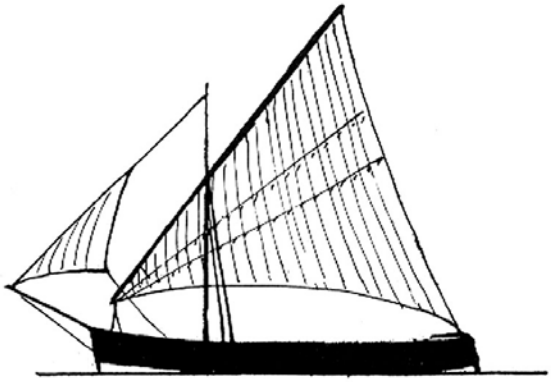

Gajeta — obalni jedrenjak. Upotrebljava se u prvom redu za razne vrste ribolova na našoj obali, ali također i za prijevoz tereta na manjim udaljenostima duž obale. Nosivost 5—12 tona

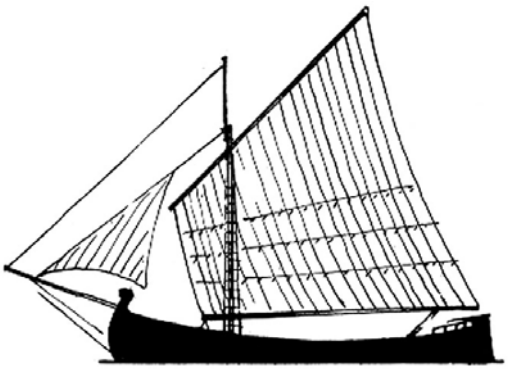

Bracera — slična je gajeti, ali većih dimenzija. Osobito se ističe većom širinom trupa u odnosu prema dužini, tj. nije tako vitka kao gajeta. Obično vodi sa sobom manji čamac. Nosivost 10—40 tona. Bracera je na našoj obali vrlo rasprostranjen tip broda

1.49. Omiljeni brodovi žitelja podgorskog priobalja: Gajeta, obalski jedrenjak za ribolov i prijevoz tereta duž obale, nosivosti 5-12 tona. Bracera veća i šireg trupa od gajete, nosivosti 10-40 tona. Obično vodi sa sobom manji čamac. Trabakul, veći obalni jedrenjak, nosivosti od 40-140 tona. Ima posadu od 4-5 osoba. Obično vodi sa sobom čamac.

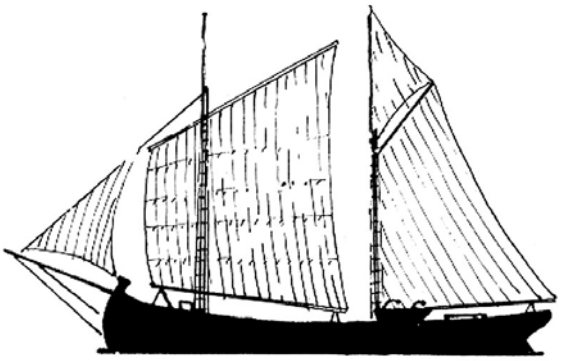

Trabakul — veći obalni jedrenjak, koji katkada prelazi i na drugu obalu Jadrana. Sličan je braceri, ali je većih dimenzija. Obično vuče sa sobom čamac. Posada mu se sastoji od 4—5 osoba, a nosivost mu je 40—140 tona

U toku Prvog svjetskog rata, Austrija traži od svojih podanika da sa oružjem u ruci ponovo brane njene interese. Veliki broj Podgoraca otkazuje austrijskom caru poslušnost i među prvima organizuje "Zeleni kadar" na Velebitu, koji će sačekati konačan slom Austrije 1918. godine, i dočekati oslobođenje svog kraja od stranih uticaja, ali nažalost ne i ostvarenje svojih ideala.

Ostale su duboke posljedice od viševjekovnog robovanja. Nasleđeni vjerski razdor pod neprekidnim uticajem prognanih tuđinaca i domaćih nesposobnih političara stare Jugoslavije, uzimaće sve većeg maha. Da bi nesreća bila veća za narod podgorskog kraja, veštačkom tvorevinom Rapalskog mirovnog ugovora, poslije Prvog svjetskog rata grad Zadar je

pripojen Kraljevini Italiji. Time je Podgorje veštački i nepravedno odsječeno od svog glavnog kulturnog i ekonomskog centra. Isto tako, kada se pristupilo izgradnji dalmatinske željeznice koja iz Hrvatske, preko Like vodi za Dalmaciju, trasa je daleko odvučena od Obrovca iz neopravdanih strateških razloga, te je time paralisan i ovaj drugi po redu kulturno-ekonomski centar Podgorja.

Gubitkom ovih dvaju centara, kao i zbog drugih nedaća koje su pratile Podgorce u to vrijeme, pomorstvo je počelo da slabi. Istina, pristupilo se izgradnji uzdužnog primorskog puta kroz Podgorje, od Rijeke do Obrovca, kojim bi se međusobno povezala sva naseljena mjesta u Podgorju, ali njegova izgradnja nije donela nikakve druge koristi. Podgorci su, uglavnom, na njemu radili pod teškim uslovima, jevtinom radnom snagom i obaveznim kulukom bez nagrade. Ni turizam nije mogao da se razvija zbog toga što su Rijeka i Zadar bili pod vlašću Italije.

Italijani pretvaraju Zadar u slobodnu luku (Porto franco) i razvijaju uslove nedozvoljene trgovine (naročito šećerom, solju i petrolejom), primoravajući besposlene i siromašne Podgorce da se prihvate toga posla.

Zadarski fašistički upravljači pretvorili su Zadar u tvrđavu i glavni propagandni centar protiv Jugoslavije. Iz ovog centra rasturane su brojne propagandne brošure i leci neprijateljskog sadržaja, rovareći protiv sloge i jedinstva naroda.

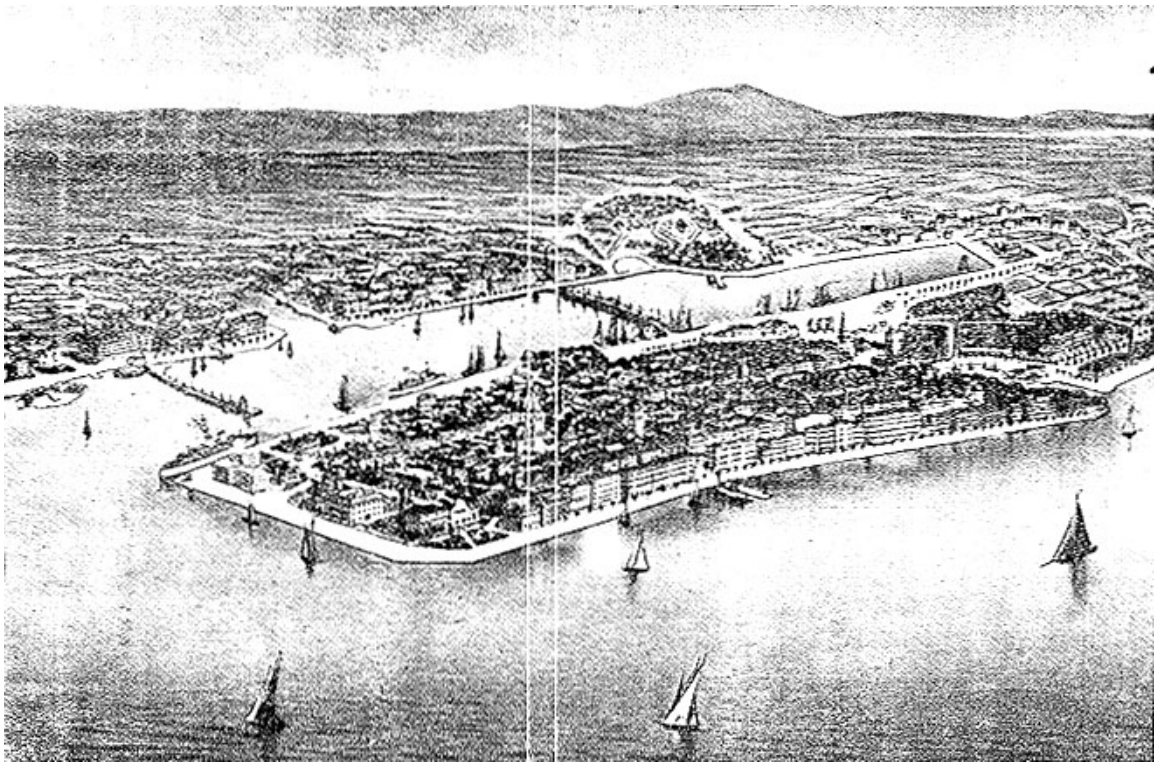

1.50. Zadar iz 30-ih godina XX vjeka.

Fašizam je nastavio istu politiku svog ranijeg učitelja – Mletačke imperije. Ekonomska kriza u svetu i kod nas, nezaposlenost i slabe rodne godine usled suša koje su u Podgorju bile česte, doveli su stanovništvo u veoma težak položaj. Odlasci u svjet, ovog puta najviše u Francusku, Nemačku i Italiju, rešavali su samo problem viška radne snage brojnih članova siromašnih porodica iz Podgorja.

Za vrijeme suša, problem nestašice vode zadavao je dosta jada ljudima, njihovom blagu i poljoprivrednim kulturama. Ribolov, takoreći na dohvatu ruke, bez potrebnih sredstava nije mogao zadovoljiti ni najnužnije domaće potrebe. Narod se masovno ishranjivao jedino palentom i ovčijim i kozijim mlekom. Odeću su sami izrađivali od lana i malo vune, a obuću – opanke, od kozijih i ovčijih najprimitivnije prerađenih koža. Higijena i zdravstvena zaštita bile su na niskom stupnju. Narodni "lekari" su, uglavnom, ukazivali pomoć na najprimitivniji način, kod zmijskih ujeda, manjih ozljeda i raznih lakših oboljenja. Umjesto u nekadašnju zadarsku bolnicu, teže bolesne i

povređene morali su voziti parobrodom u Sušak ili nosili preko Velebita u Gospić, što je zimi zbog bure na moru ili snjega na Velebitu bilo skoro nemoguće.

Prema ranije sačinjenom planu od strane italijanskih fašističkih upravljača i ustaških emigranata u Italiji, prostrana, nenaseljena i vrletna oblast Velebita bila je određena za mjesto skrivene i mučke likvidacije svih nepoželjnih i nepokornih elemenata. Pošto bi se plan imao sprovesti sa relativno malim snagama, bilo je planirano da se likvidiraju prvo najviđeniji ljudi iz pojedinih mjesta, kao što su nekada uradile turske dahije sečom srpskih knezova. Odlučeno je da se likvidira i svo ostalo stanovništvo ukoliko postane nepouzdano i pruži otpor. Na prvom mjestu trebalo je likvidirati sve viđenije Srbe, a zatim članove Komunističke partije i njihove simpatizere, kao i sve one koji su se aktivno isticali kao patriote i zalagali za jugoslovenstvo.

Na indeks odmazde Podgorci su bili posebno stavljeni zato što su aktivno učestvovali u likvidaciji ustaškog napada na jednu žandarmerijsku stanicu u Lici, pod rukovodstvom Mile Budaka, 1932. godine. Učešće Podgoraca uglavnom se sastojalo u obavještavanju o tajnom dovlačenju oružja ustaškim diverzantima u Lici od strane podmornica italijanske ratne mornarice koje su iz Zadra dolazile pod Velebit.

Kada je počeo aprilski rat 1941. godine, veliki broj vojnih obveznika iz Podgorja odazvao se mobilizaciji. Većina njih je bila u jedinicama ratne mornarice i obalske artiljerije. Kada je usledila iznenadna kapitulacija jugoslovenske vojske, a odmah zatim i okupacija od strane Italije, jedan manji deo mobilisanih Podgoraca odveden je u ratno zarobljeništvo, dok se veći deo vratio na svoja sirotinjska ognjišta. U tim sudbonosnim trenucima, postiđeni i razočarani, bili su za kratko vrijeme potpuno dezorijentisani i prepušeni sami sebi.

Skromna želja pisca ove knjige jeste da čitaocu neposredno i istinito opiše sve dramatične događaje koji slede i da oda zasluženo priznanje svim poginulim junacima i mučenicima koji su pali braneći slobodu i nezavisnost svoje krševite rodne grude, u narodnooslobodilačkom ratu, dajući svoj častan doprinos u oslobođenju cijele naše domovine.

2. KLEROFAŠIZAM I USTAŠE

U toku druge polovine XIX vjeka dolazi do tesne saradnje između Vatikana i Austro-ugarske monarhije koja je kao feudalna i reakcionalrna država čvrst oslonac papinstva u Evropi. I jedna i druga strana boje se progresa, liberalizma i demokratije, kao i prvih početaka socijalizma, i teže da povrate katoličkoj crkvi uticaj i pozicije koje su u mnogim zemljama opale ili skoro potpuno iščezle.

Austro-ugarska i Vatikan se boje preporoda sjevernih i južnih Slovena, koji teže političkim, ekonomskim i kulturnim slobodama i svojim nezavisnim državama. Beč i Vatikan ove težnje smatraju opasnim za katolicizam i monarhiju.

Početkom XX vjeka u Austro-ugarskoj monarhiji javljaju se imperijalističke težnje i planovi za osvajanjem teritorija na Balkanu. To najpre dovodi do okupacije (aneksije) Bosne, nakon čega se odmah stvaraju planovi za uništenje Srbije kao opasnog žarišta jugoslovenske misli. Prema uverenju Vatikana, uništenjem samostalnosti Srbije, postiglo bi se pomeranje bedema katoličanstva u dubinu istočnog Balkana. Antislovenska politika dolazi naročito do izražaja u ličnosti pape Pija X, koji je izabran za papu posredstvom Austro-ugarske.

Pije X je smatrao Austro-ugarsku monarhiju za glavnog branioca katolicizma i jedinim bedemom protiv opasnosti sa Istoka. Preduzeo je mjere protiv glagoljice i slovenskog bogosluženja u Istri i Dalmaciji, koji su bili jedno od moćnih sredstava borbe protiv odnarođavanja. Franjo Supilo, hrvarski političar, u svom djelu "Politika u Hrvatskoj" (Rijeka, 1911), navodi da je Pije X bio veliki neprijatelj Hrvata i Slovena uopšte.

Rimske pape i prije Pija X imale su neprijateljski stav prema Slovenima, ali je papa Pije X ovo pitanje još više zaoštrio. Supilo je ocijenio hrvatski klerikalizam kao oruđe Austro-ugarske za porobljavanje naših naroda, a ustaški klerikalizam, koji je iz njega proizašao, kao kulminaciju te antinarodne politike.

Stjepan Radić u svojoj "Hrvatskoj misli", 1904. godine, iznosi da je papa Pije X dobar Italijan, ali da ne mari za Hrvate i da Hrvati ne mogu očekivati od Rima nikakvu pomoć ni spas. Rim guši slovenski jezik u bogosluženju u hrvatskim katoličkim župama i nastoji da uništi i ono malo prava koje je narod imao.

Početkom Prvog svjetskog rata, 1914. godine, Pije X je tobože kao branilac mira osudio rat. Ali, austro-ugarski poslanik u Vatikanu, Moric Palfi, u julu 1914. godine, javlja da mu je državni sekretar u Vatikanu, kardinal Meri Del Val saopštio stvarni stav Vatinaka koji očekuje da će monarhija ići do kraja. U tom smislu izvještava i bavarski poslanik u Vatikanu, da papa odobrava oštar stav Austro-ugarske protiv Srbije koja predstavlja opasnost za opstanak carstva. Car Franc (Franjo) Jozef I, iskoristivši Sarajevski atentat kao povod za agresiju, objavio je rat Srbiji tek onda kada je saznao da Vatikan odobrava i zahteva taj rat.

Italijanski ministar spoljnih poslova grof Karlo Sforca u svojoj knjizi "Neimari savremene Evrope", piše da papa nije bio nikakav svetac, već veoma zao i agresivan čovjek; da je mrzeo Srbiju i Slovene, da je mrzeo Francusku, i da se obradovao kada su Nemci ušli u rat. Liberalna Francuska

zadavala mu je najviše jada i on ju je u intimnog krugu nazivao "đavoljim trojstvom slobodnih zidara, hrišćanskih demokrata i modernista".

Novi papa Benedikt XV, krajem Prvog svetskog rata uviđa neizbežnost poraza Austro-ugarske i Nemačke, i preuzima diplomatske mjere za sklapanje "mira bez pobednika" i izmirenje Austro-ugarske i zamalja Antante. Predlaže uspostavljanje katoličke Poljske države koja bi ponudila svoju krunu austrijskom caru. Protiv je oslobođenja slovenskih naroda pod Austro-ugarskom, a naročito Južnih Slovena koji su mu bili naročito mrski.

Katolički kler u okupiranim teritorijama, u Prvom svetskom ratu uglavnom je bio na strani Austro-ugarske i u službu bečke i peštanske antisrpske i antislovenske propagande stavio je svu svoju štampu. U tome su se naročito isticali zagrebački nadbiskup Bauer, sarajevski Štadler i Ljubljanski biskup Jeglič.

U cilju suzbijanja ideje narodnog oslobođenja i jedinstva Hravata, Srba i Slovenaca, papa je počeo zastupati ideju "Trijalizma", koju je svojedobno isticao i austro-ugarski prestolonaslednik Ferdinand pre pogibije u Sarajevu. Po toj koncepciji, pored Nemaca i Mađara u Austro-ugarskoj, trebalo je da Sloveni predstavljaju treću federativnu jedinicu. Ferdinand je smatrao da je trijalistički program jedini u stanju da spase Austro-ugarsku monarhiju od neizbježnog sloma.

Po sugestijama iz Vatikana, u Ljubljani su se sastali predstavnici slovenačke i hrvatske katoličke crkve i poslali papi memorandum kojim hrvatski i slovenački narod želi rješenje svojih narodnih težnji u granicama Austro-ugarske, u smislu trijalističke koncepcije. Ljubljanski biskup Jeglič je tom prilikom izjavio da pokušaj Antante da sruši Austro-ugarsku monarhiju i stvori Jugoslaviju, predstavlja bezumlje. Hrvatski biskup Mahnić je izjavio da vitalni interesi katolicizma zahtjevaju da se spriječi osnivanje države Južnih Slovena.

Posle završenog Prvog svjetskog rata, ipak je stvorena Jugoslavija. Papi Benediktu XV to se nije sviđalo. Kao rezervu za slučaj propasti trijalističke koncepcije, imao je plan za stvaranje nezavisne države Hrvatske. Kada ni to nije mogao da sprovede, odugovlačio je sa priznavanjem nove države, sve do novembra 1919. godine. Na mirovnoj konferenciji u Parizu, zalaže se svim svojim uticajem za zadovoljenje italijanskih imperijalističkih prohteva. Vatikanski službeni list "Oservatore romano" u svojim člancima tvrdi da je Dalmacija italijanska zemlja, a italijanska Narodna stranka po direktivama pape potpomaže ove ekstremne nacionalističke planove.

Za vrijeme fašizma, papa Benedikt XV pomaže ukidanje hrvatskog i slovenačkog jezika u crkvama Julijske krajine. Odnosi između Vatikana i Jugoslavije su napeti i neprijateljski. Ipak, vremenom, klerikalne političke stranke Slovenije i Hrvatske počele su sarađivati sa jugoslovenskom vladom, naročito vođa slovenačkih klerikalaca sveštenik Anton Korošec. Vatikan se nadao da će na taj način opet povratiti neke izgubljene pozicije i istovremeno doprineti suzbijanju progresivnih političkih snaga koje su ugrožavale i crkvene pozicije.

Strateško opredeljenje Vatikana bilo je razbijanje Jugoslavije. U tom smislu radi se na organizovanju separatističkih pokreta i stvara se klerikalno nacionalistički front koji se brzo pretvara u klerofašizam, a zatim, ujedinjavanjem frankovačkih i klerikalnih elemenata u ustaštvo. Katoličko sveštenstvo mahom postaje rukovodeći organ ustaša, a katolička štampa propagira ustaške ideje.

Musolinijev plan o razbijanju Jugoslavije slaže se sa idejama Vatikana i oni zajednički usklađuju svoju pomoć ustašama kojima više puta poručuju da njihove napore za razbijanje Jugoslavije smatraju pravednim. Posle tog "blagoslova", ustaše nastupaju još odlučnije. U zemlji razvijaju ilegalne akcije, prelaze na terorizam. U Italiji stvaraju ustaške vojničke i političke

baze, diže se ustanak u Lici, vrši organizovani atentat na kralja Aleksandra, 1934. godine itd.

Ustaški pop dr Ivo Guberina pokušao je da formuliše naučni osnov ustaške ideologije, pa je u "Hrvatskoj smotri", br. 7-10, u toku 1943. godine, napisao članak pod naslovom "Ustaštvo i katolicizam", u kojem, pored ostalog, iznosi slijedeće:

Hrvati su 1918. godine zapali u istočni kotao, u kome je Hrvatska kao kula zapadnog hrišćanstva trebala da bude uništena. Vatikan je doživeo od Jugoslavije najveću uvredu. Hajka na konkordat koji je bio ratifikovan u Parlamentu i od strane vlade, znači slom ideje da je Jugoslavija mogla da posluži kao most katolicizma na Balkanu, u koju su neki katolički krugovi verovali. To je pokazalo da se Hrvatska mora odeliti od Srbije i da se Jugoslavija mora srušiti. Do 1929. godine, vođena je parlamentarna borba, a posle toga otpočela je oružana borba ustankom u Lici, ubijstvom u Marseju i ustankom u aprilu 1941. godine.

Nezavisna država Hrvatska je jedina država sa katoličkom većinom na Balkanu, koja predstavlja vrata za prodiranje katolicizma na Balkan. Hrvati nisu i neće da budu Panslaveni, mi smo preživjeli takove pojave u XIX i početkom XX vjeka, što je dovjelo do Jugoslavenske utopije. Nezavisnu državu Hrvatsku stvorio je ustaški pokret, koji se nije svojim radom i načelima ogrešio o katolička načela i čiji je revolucionarni rad u najvećoj harmoniji sa katoličkim moralom.

Prirodno je pravo Hrvatske države da leči svoj organizam od otrova i da po svim načelima katoličkog morala ima pravo da uništi mačem neprijatelja. U ovakvim prilikama bio bi grijeh protiv stvoritelja stajati po strani. Hrvatskim katolicima pruža se prilika da se pokažu koliko su božji borci i da se bore da božja stvar pobjedi. Dužnost je katolika da se bore u ustaškom pokretu koji teži da stvori društveno i političko stanje u kome crkva može obavljati svoju vrhunsku misiju.

Frankov ustanak u Španiji, 1936. godine, katolička crkva je smatrala dopuštenim, iako je republikanska vlada proizašla iz legalnih izbora. Španski biskupi obratili su se svim katoličkim biskupima u svetu i tražili solidarnost sa ustankom. Ovo upoređivanje sa Frankovim ustankom trebalo

je da posluži kao ohrabrenje i umirenje onim katoličkim svještenicima i vjernicima u Hrvatskoj koji su se kolebali i zazirali od ustaštva.

Veliku podršku i pomoć ustaštvu dao je zagrebački nadbiskup dr Alojzije Stepinac. Prilikom povratka iz Beograda, jula 1934. godine, gde je bio radi naimenovanja za nadbiskupa kouditora, Stepinac piše u svom dnevniku, objavljenom posle rata u pet knjiga: "...da ima više slobode i više katoličkih popova, Srbija bi za 20 godina bila katolička".

Prilikom vojnog puča od 27. marta 1941. godine, Stepinac energično osuđuje odbacivanje Trojnog pakta i kaže da je nepojmljivo da se ugovori i obaveze mogu bezobzirno kidati. "Srbi i Hrvati su dva svijeta i oni se nikada neće ujediniti. Pravoslavlje je najveće prokletstvo Evrope, veće nego protestantizam, u njemu nema morala, nema istine, nema poštenja".

Već prvih dana okupacije, aprila 1941. godine, Srbi su u Nezavisnoj državi Hrvatskoj stavljeni van zakona. Postojao je plan da se veliki deo Srba poubija, drugi iseli, a ostatak prekrsti u katolički vjeru.

Pavelićev ministar prosvjete i vjere Mile Budak, zatim ministar Žanić i ministar Puh, po Hrvatskoj drže ustaške skupštine koje počinju crkvenim misama na kojima raspaljuju mržnju protiv Srba. Budak govori: "Hrvatska je država dvaju vjera, katoličke i muslimanske, a Srbi su uljezi koji su došli kao turske sluge i koji su pomicali kamen međaš pravoslavlja na štetu katoličanstva. Poglavnik je providnost božija, koja je došla da radi u interesu katoličke crkve. Na našoj odanosti crkvi i katoličkoj vjeri temelji se rad ustaštva. Svemogući je postavio granicu dvaju svjetova na Drini, ona je granica Istoka i Zapada".

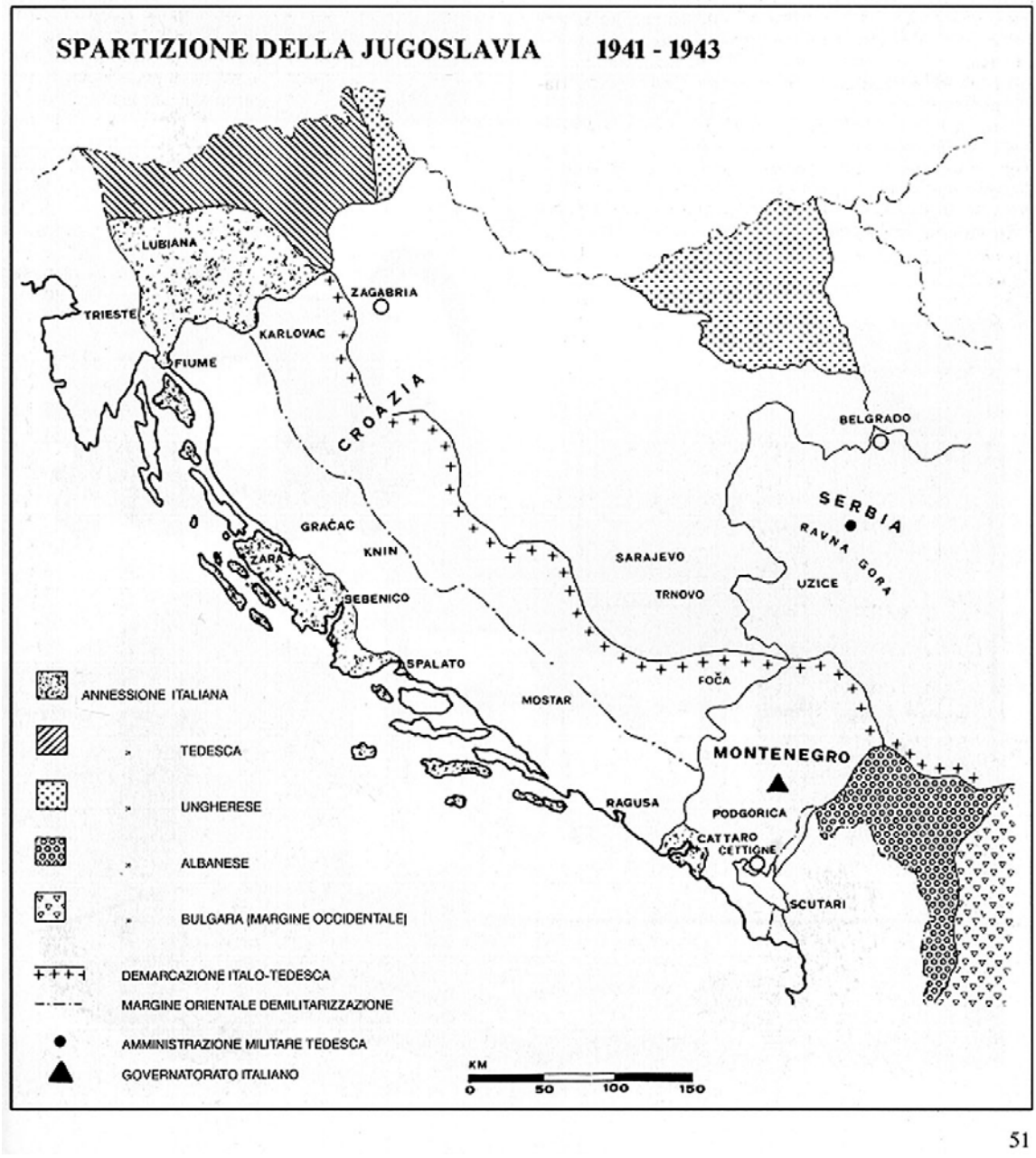

2.1. Italijanska karta podjele Jugoslavije poslije kapitulacije, aprila 1941. godine.

Ove ideje dovele su do fanatizovanja katoličkih popova. Župnik Moguš u Udbini govorio je svojim vjernicima: "Do sada smo za katolikčku vjeru radili molitvenikom i krstom, a sad je došlo vrijeme da radimo puškom i revolverom. Najveći neprijatelji hrvatskog naroda su Srbi, Jevreji, slobodni zidari i komunisti. Papa Grgur VII očistio je crkvu od korova jakom rukom.

Poglavnik je božiji i narodni velikan i neka ga Bog uvijek uzdrži u svetoj uzbuni protiv svakome zlu".

Odmah nakon okupacije, u NDH je zabranjena ćirilica. Svi pravoslavci su morali nositi na rukavu plavu traku. Činovnici pravoslavne vjere otpušteni su iz službe. Počela su hapšenja i ubijanja pravoslavnih vjernika. Mnoge pravoslavne crkve srušene su dinamitom ili spaljene, kao u Glini i Korenici. Veliki deo srpskog stanovništva interniran je u logore, a manji deo je proteran u Srbiju.

Maja mjeseca 1941. godine, Pavelić izdaje "Zakonsku odredbu o prelaženju iz jedne vjere u drugu", a kancelarija nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu izdaje direktive katoličkim svještenicima kako će to sprovoditi. Po tim direktivama, prelaznici moraju priložiti službenu potvrdu "o ličnoj čestitosti". Ove potvrde vlasti neće izdavati bogatim trgovcima, zanatlijama i seljacima, kao i inteligenciji, već samo u izuzetnim slučajevima. A svima onima kojima se potvrde ne budu izdale, ima se zaplijeniti sva imovina, a zatim moraju biti iseljeni ili poubijani.

Pop Dionizije Juričev, ustaški satnik i Pavelićev kapelan, bio je rukovodilac Vjerskog ureda u čiju je nadležnost spadalo pokrštavanje. Pri sprovođenju ovog plana na terenu, ovako je govorio: "U Hrvatskoj ne može da živi niko osim Hrvata. Mi danas treba da budemo svi Hrvati. Nemojte misliti što sam u svećeničkoj odori da ne mogu uzeti strojnicu i pobiti sve do koljevke što se protivi ustaškoj državi i vlasti. Nije grehota ubiti i malo dijete ako smeta našem ustaškom pokretu".

Na ovakav način govorili su i ostali ustaški svještenici koji su vršili pokrštavanje. Vatikan je znao sve ovo, ali je to shvatio kao želju onih koji su pod pritiskom odstupili od katoličke crkve, da se u nju ponovo vrate. Tim povodom, Sveta kongregacija poslala je jula 1941. godine, pismeno uputstvo predsjedniku biskupskih konferencija Stepincu, da se ne sprečava vraćanje pravoslavnih u unijatski katolički obred. Ova direktiva uskoro je zamjenjena

novom, po kojoj se dozvoljava i direktno prelaženje u katolicizam, jer tobože, nema dovoljno unijatskih crkava i popova.

Slovenački katolički svještenici, koji su od Nemaca bili proterani iz Slovenije i koji su kao izbjeglice živjeli u Srbiji, uputili su marta 1942. godine, memorandum beogradskom biskupu Ujčiću, i izneli zločine nad srpskim narodom u NDH, kome preti uništenje. Oni ističu da tom nemoralnom cilju služi prelaženje u katoličku vjeru pod pritiskom, koje ne može imati nikakve vjerske pobude, već u suštrini predstavlja zloupotrebu katoličke crkve i sudbonosno gaženje njenog dostojanstva i ugleda. Srpski narod se pita, kaže se dalje u memorandumu, iz kojih razloga Sveta stolica prelazi ćutke preko te strašne tragedije, preko mučenja i ubijanja pravoslavnih svještenika, rušenja pravoslavnih crkava i manastira i nasilnog pokrštavanja srpskog stanovništva.

Vatikan je bio tačno obavješten o svemu što se dešavalo u NDH. Papin legat u Zagrebu, opat Markone, imao je uvid u sve to, jer se ništa nije radilo bez njegovog znanja i odobrenja, i o svemu je Vatikanu redovno podnosio izvještaje. I on je izvještavao o teroru u NDH, i o nasilnom pokrštavanju. O tome su počele pisati i italijanske novine, a zatim engleska i američka štampa.

Neki hrvatski biskupi počeli su sumnjati u moralnu vrijednost prelaženja u katoličku vjeru iz straha, i obratili su se papskom legatu Markoneu sa molbom da zatraži mišljenje od Rima. Iz Vatikana je stigao odgovor da se odobrava prelaženje u katoličku vjeru iz straha, ali da se pri tome preporučuje da se to izvodi postepeno, da bi se izbegle međunarodne komplikacije.

Nadbiskup Stepinac je doputovao u Rim da papi lično referiše o događajima u NDH. Tom prilikom je prikazao teror ustaša kao težnju da se što prije uspostavi red. On ubeđuje Vatikan da su Nemanjići uništili katolicizam na Balkanu, a za vrijeme Turaka da je nastavljeno prelaženje

katolika u pravoslavlje, naročito u Bosni, Sremu, Dalmaciji i Boki Kotorskoj. Stepinac govori da je za vrijeme Jugoslavije pravoslavna crkva organizovala propagandu za prelaženje u pravoslavlje, da je otpočela graditi pravoslavne crkve u čisto katoličkim krajevima i da je na taj način i usled mješovitih brakova izgubljeno oko 200.000 katolika. Po njemu je državna vlast u Kraljevini Jugoslaviji, zajedno sa velikosrbima, slobodnim zidarima i komunistima zabranila Marijine Kongregacije i Katoličku akciju, pomagala širenje starokatoličke crkve, trovala omladinu školskim knjigama koje nisu bile pisane u katoličkom duhu i podsticala širenje sokolske literature koja je bila antikatolička.

Ovim istorijskim falsifikatima Stepinac je dao podršku ustašama i njihovim planovima istrebljenja pravoslavnog življa.

Posle odobrenja prisilnog prelaženja u katoličku vjeru, pokrštavanje se vrši ubrzanim tempom, uz pojačani pritisak. Da bi zavarao međunarodnu javnost, Pavelić je u proljeće 1942. godine, osnovao "Hrvatsku pravoslavnu crkvu", koja je trebalo da posluži samo kao prelazna faza u definitinom pokrštavanju. Akcija pokrštavanja počela je da jenjava krajem 1942. godine, kada je Narodnooslobodilački pokret u cjeloj zemlji ojačao i raširio se neodoljivom snagom.

Početkom 1943. godine, Vatikanu je bilo jasno da se fašizmu bliži neumitni kraj i da je pobjeda saveznika neminovna. Papa Pije XII tada se dao na posao da spase fašizam u Italiji, praveći kombinacije sa Grandijem i grofom Galeacom Ćanom (Galeazzo Ciano). Pokušao je da izmiri Amerikance i Engleze sa Nemcima, i da stvori jedinstveni front protiv SSSR-a. Pije XII se zalagao za stvaranje katoličke Dunavske konfederacije na čelu sa Otom Habzburškim, u koju bi ušle Austrija, Bavarska, Slovačka, Mađarska, Slovenija i Hrvatska. Ova država trebalo je da bude bedem katolicizma u srednjoj Evropi i prepreka širenju protestantizma sa Sjevera, komunizma sa Istoka i pravoslavlja sa Juga.

Kao pokušaj učvršćivanja Nezavisne države Hrvatske, po nagovoru Italije, Hrvatska dobija novoga kralja. Kod svečanog čina u prijestolnoj dvorani Kvirinala u Rimu, isklican je Vojvoda od Spoleta, Princ Aimone Savojski za Kralja Hrvatske u prisustvu cara Etiopije i Kralja Italije Vitorija Emanuela III, izaslanstva Hrvatske u narodnim nošnjama i fašističkog vođe Benita Musolinija, Dučea.

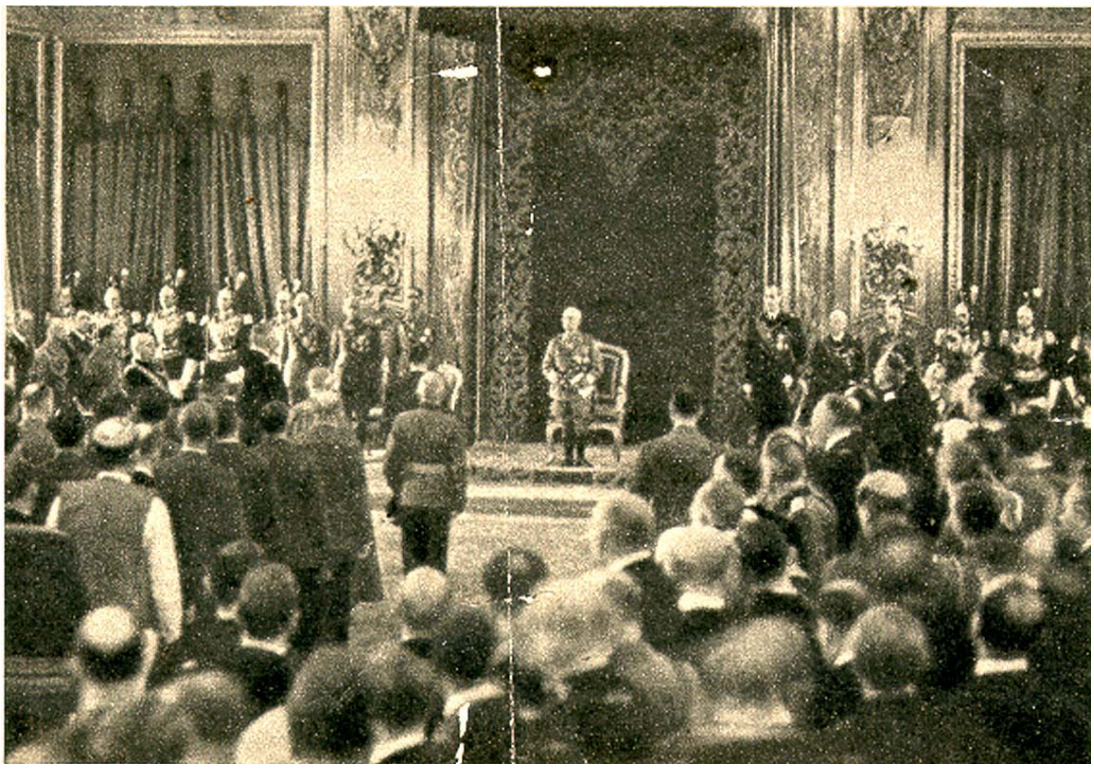

2.2. Italijanski Vojvoda od Spoleta isklican je za Kralja Hrvatske.

Iako je potpisao odluku Svete kongregacije o prekrštavanju pravoslavnih, 1941. godine, francuski kardinal Tiseran je kasnije u razgovoru sa ustaškim opunomoćenikom u Vatikanu, Rušinovićem, ironično upitao kako kao Dalmatinac može da zastupa Hrvatsku, kada Italijani tvrde da je Dalmacija italijanska i da u njoj žive samo Italijani. Rekao mu je da se najviši fašistički funkcioneri rugaju takozvanoj nezavisnoj državi Hrvatskoj. Hrvatski kralj vojvoda od Spoleta nikada nije hteo doći u Hrvatsku, jer ona nije ni slobodna ni nezavisna, već prirepak Nemaca. Rekao mu je da je od

italijanskih oficira čuo o najstrašnijim zločinima ustaša, o rušenju i spaljivanju pravoslavnih crkava u Glini i Korenici, i mučenju pravoslavnih sveštenika u Kninu i Banjaluci. U tim zločinima uzeli su učešća i katolički sveštenici, franjevci, a takve stvari ne može raditi odgojen i civilizovan čovjek, a kamo li sveštenik. Tvrdeći da dobro poznaje istoriju hrišćanstva, Tiseran je rekao da nije bilo slučajeva da su katolici prisilno prelazili na pravoslavlje, kao što tvrde ustaše. Srbi su se vjekovima borili protiv Turaka i time su branili zapadnu civilizaciju i katolicizam isto kao i Hrvati.

Još u toku samog rata, 1943. godine, doleteo je tajno u Rim poznati reakcionar američki kardinal Spelman koji je konferisao sa papom i kardinalima. On je po želji Vatikana stupio u kontakt sa ustašama i blagonaklono im obećao da će pomoći ideju o stvaranju Dunavske konfederacije u koju bi ušla i Hrvatska.

Narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji omela je ove reakcionarne planove Vatikana i znatno uticala na odluke saveznika na konferenciji u Jalti, na kojoj se odlučivalo o budućnosti posleratne Evrope.

3. OBRAČUN USTAŠA SA SVOJIM PROTIVNICIMA

Sredinom aprila 1941. godine, stanovnici Velebitskog Podgorja izbezumljeno su posmatrali pokrete italijanskih trupa kroz njihova sela. Škole su bile raspuštene. Niko nije radio u poljima. Napušteno blago tumaralo je po Velebitu.

Ubrzo su počele stizati naročito nepovoljne vjesti o događajima unutar novoosnovane hrvatske države. Čitavo Podgorje duboko je potresala vijest o hapšenju istaknutog patriote Divka Budaka u Karlobagu. On je bio jedan od najstarijih organizovanih članova komunističke partije od 1921. godine. Tada je imao 44 godine. Stražarno je sproveden u Zagreb, a zatim u Kerestinec, gdje je ubrzo, 14. jula 1941. godine, streljan zajedno sa grupom istaknutih rodoljuba, antifašista i članova komunističke partije.

Pošto su uklonili istaknutog narodnog vođu, ustaše su po svom ranijem sačinjenom planu odmah pristupile likvidaciji svojih ranijih pristalica koji su ih napustili u emigraciji i vratili se u zemlju. Pored osvete, ovo je trebalo da aktivira kolebljive u izvršavanju svih zadataka bez rezerve.

U Starigrad Paklenicu iznenada je stigao bivši ustaški emigrant Ventura Baljak koji se vratio sa Pavelićem iz Italije u Zagreb. Kicoški odeven u ustašku uniformu i naoružan do zuba, obratio se okupljenim meštanima da traži njihovog sugrađanina Jadru Čavića. Kada su mu saopštili da nije u svojoj kući, već da se nalazi u polju iznad sela i kosi travu, naredio je da se odmah dovede. Ne sluteći najgore, Čavić je ostavio kosu, oprao znojavo lice, ogrnuo bluzu preko znojavih leđa i lagano krenuo prema okupljenim ljudima na obali. Prilazeći namrštenom Baljku pokušao ga je odborovoljiti srdačnim pozdravima uz čestitke na ustaškoj pobjedi u stvaranju hrvatske države, ali uzalud. Na sve to Baljak nije izmjenio svoje držanje, već ga je

lagano uhvatio pod ruku i poveo nekoliko koraka prema jami Čavinki, izdvajajući ga iz okupljene gomile znatiželjnog svijeta, kao da će mu nešto reći. Kada su stigli do sam jame, Baljak je hitro i neprimjetno iza pojasa trgao kamu i ubo Čavića u vrat. Iza bljeska kame, Čavićevog vriska i pada, šiknula je krv. Pošto je Baljak doklao svoju žrtvu na očigled svih okupljenih mještana, ne opravši ruke, onako krvav, okrenuo sa okupljenim mještanima, prilazeći uz razne psovke i pretnje, i zaprijetio da će tako biti uništen svaki onaj koji se ne bude pokoravao ustaškim zakonima, kao i svi koji su neprijatelji novoosnovane države.

3.1. Starigrad Paklenica, istočni deo mjesta, u pozadini kopno u prijedelu Vinjerca.

Ovaj zločin ubrzo se pročuo širom Podgorja, izazivajući veoma mučan utisak, naročito među onima koji su se pobojavali da su možda svrstani u takozvane "neprijatelje države". Među prvima dolazi na red jedan od viđenijih prvaka Podgorja, Jure Trošelj (Šnajder), napredan politički radnik i antifašista. Još pre rata, oko sebe je okupljao napredne ljude i omladinu, propagirajući ideje radničkog pokreta. Čim su ustaše došle na vlast, odmah

su uhapsile Trošelja, iako je bio teško bolestan. Podlegao je mučenju u zagrebačkoj kaznioni, avgusta 1941. godine.

Odmah posle zločina u Starigradu, počele su se okupljati ustaške naoružane teorističke grupe koje će po dobijenim instrukcijama i sledeći primjer Baljka, nastaviti sa prolivanjem krvi nevinih žrtava. Trebalo je nastaviti sa likvidacijom viđenijih ljudi u Podgorju. Na prvom mjestu bilo je određeno da se to učini u Šibuljini, malom srpskom zaseoku koji se nalazi u srednjem dijelu Podgorja, udaljenom devet kilometara od Starigrada. Likvidaciji se pristupilo odmah, već 20. aprila 1941. godine.

II

4. LIKVIDACIJA VIĐENIJIH LJUDI IZ ŠIBULJINE

U zaseoku Kruščici, na 2 kilometra zapadno od Šibuljine, zasjedao je ustaški štab jedne naoružane grupe uniformisanih ustaša zločinaca: Sjauš Mile, Sjauš Ivan, Sjauš Nikola i Čavić Marko. Prema direktivama glavnog ustaškog stana u Zagrebu i njegove ispistave u Gospiću, trebalo je da postepeno pohapse odabrane viđenije ljude "neprijatelje države" u Podgorju i stražarno ih sprovedu u Gospić na "saslušanje". Pošto se to obavi, jedan deo biće pušten svojim kućama, dok će ostali biti upućeni na rad. Dugo je trajalo ovo zasjedanje ustaških prvaka u Kruščici. Nisu mogli da se slože da li da odjednom pohapse sve po određenom spisku, ili da to urade u partijama. Oni koji su bili za prvi prijedlog, pravdali su ga time da će odjednom i iznenada postići najbrže postavljeni cilj. U drugom slučaju, moglo bi se desiti da po hapšenju prve grupe ostali napuste svoje domove i pobjegnu izvan njihovog domašaja. Nakon dužeg razmišljanja nađeno je kompromisno rješenje. Obzirom na slabe raspoložive sopstvene snage, bojeći se da ne dođe, eventualno, do pobune, odlučeno je da se pristupi hapšenju po manjim grupama u nekoliko navrata, ali u što kraćem vrijemenskom roku u razmacima od po dva do tri dana. Na ovaj vrijemenski razmak uticalo je još i to što je ova ustaška grupa u Kruščici raspolagala samo sa jednim kamionom za prijevoz uhapšenih iz Podgorja, preko Karlobaga u Gospić.

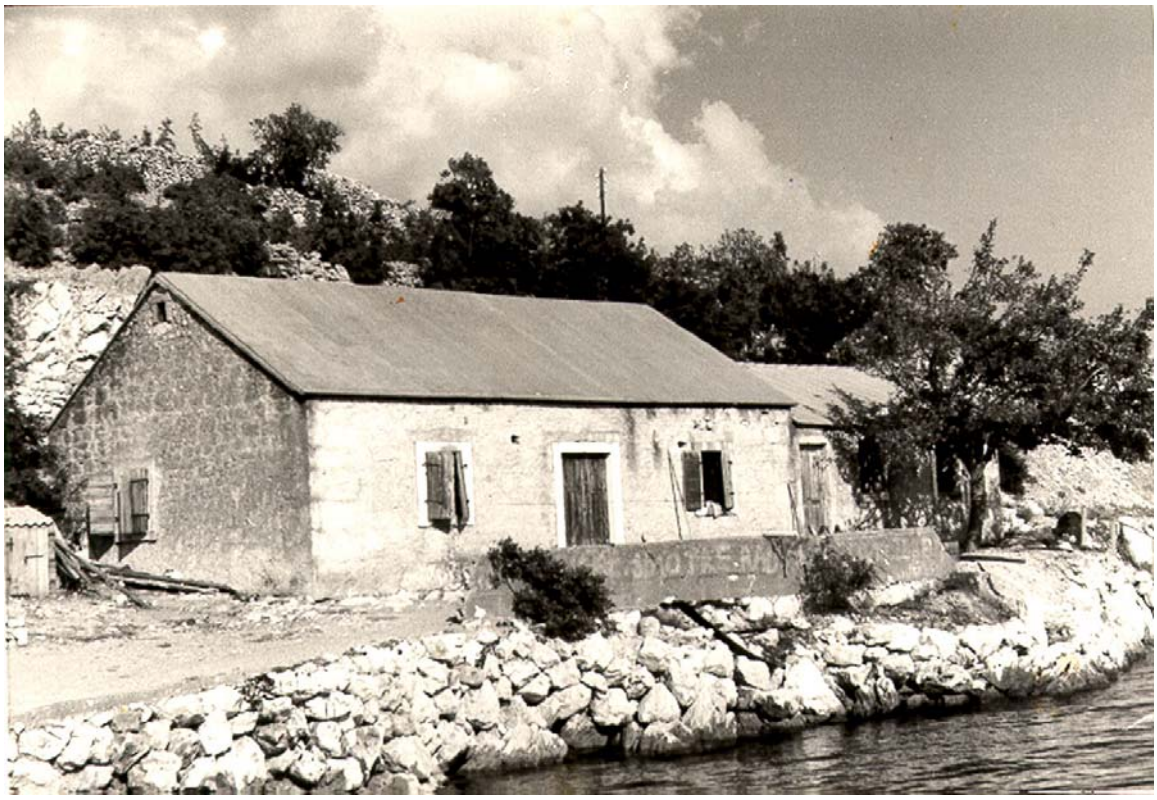

4.1. Kuća u Kruščici u kojoj je aprila mjeseca bio ustaški stan. Ovdje su zatvarani i mučeni srpski seljaci iz Šibuljine.

Dalje je odlučeno da se hapšenje izvrši bez ikakvog pritiska i na što neupadljiviji način. Za to će se ustaše služiti i finansima koji će donositi bezazlene "pozive na saslušanje".

U nedjelju, 20. aprila, rano ujutro stigao je u Šibuljinu ustaša Gazić Juza sa dva finansijska stražara pozivajući na "saslušanje" istaknute mještane: Dušana Marinkovića (poštara), njegovog sina Filipa Marinkovića (radnika), Isaka Štrbu (brodograditelja) i Milu Lukića (pomorca i vlasnika bracere). Kada su se sva četvorica sakupila pred Dušanovom kućom, ne sluteći nikakvo zlo, krenuli su pješice prema Kruščici, bez stvari, jer im je rečeno da će se brzo vratiti svojim kućama. Na ulazu u Kruščicu dočekala ih je grupa ustaša na čelu sa Čavić Markom koji je uhapšene istog jutra kamionom uputio u Gospić.

4.2. Pogled s mora na centar Šibuljine.

Kod uhapšenih šibuljčana sve ovo je izazvalo uznemirenje i pojačalo strepnju za dalju sudbinu. U prolazu kroz Gospić, nailazeći na jednu kolonu italijanskih vojnika, uhapšeni Lukić Mile uspjeo je da pozove jednog italijanskog oficira i, obraćajući mu se na italijanskom jeziku kojeg je dobro znao, zamoli ga da ga oslobodi. Oficir je odmah obavestio svoju komandu mjesta i Lukić je iz Gospićke kaznione prebačen u italijansko sabiralište, odakle su se svi vojni obveznici označeni kao nelojalni građani upućivali u vojno zarobljeništvo u Italiju. Po kapitulaciji Italije, Lukić se vratio u Podgorje i odmah uključio u narodnooslobodilački pokret.

Prošla su dva dana, a prva četvorica šibuljčana odvedena na "saslušanje", još se nisu vratila. Sve vrijeme uznemirena rodbina, kao i svi ostali mještani, sa nestrpljenjem su očekivali vjesti o njihovoj sudbini. Najteže je bilo Mandi Dušanovoj, kojoj su pored muža uhapsili i sina Filipa. Ovu neizvjesnost teško je podnosila i žena Milina, kao i njihov sin Aleksa.

Odlučno su riješili da pješice, preko Velebita odu u Gospić. Poneli su nešto rublja i hrane, i idućeg dana rano u zoru krenuli iz Šibuljine planinskim putem preko Velebita.

Odmah iza njih, 22. aprila, oko 8 sati ujutro, stigoše iz Kruščice isti naoružani pozivari po drugu grupu koja je ovog puta bila nešto veća. Izgledalo je da su ustaše izmenile svoj prvobitan plan, bojeći se da se oslobođeni Lukić odnekle ne pojavi i obavjesti svoju rodbinu i mještane o pravim namjerama ustaša. Osim toga, učestale intervencije i mješanja italijanskih vojnih vlasti u ustaške "poslove" u gospićkoj kaznioni, primoralo je ustaške funkcionere da izmjene svoje prvobitne planove za likvidaciju istaknutih ljudi iz Podgorja i da ih ubuduće ne dovode u gospićku kaznionu, već direktno u Jadovno, na gubilište.

Tako je druga grupa u kojoj su se nalazili Babac Vladimir, Lukić Dragan, Lukić Marko, Poljak Nikola, Poljak Serđo i Poljak Stevan, krenula iz Šibuljine, preko Kruščice za Karlobag. Ovoga puta uhapšeni su morali pješice preći čitav put. Iz Karlobaga su takođe pješice oterani preko Baške Oštarije i preko grebena Metle u Jadovno.

Prvoj grupi koja je ležala u gospićkoj kaznioni, slučajno su priključena još dvojica šibuljčana, braća Jovan i Ilija Lukić. Njima sreća nije bila naklonjena. Obojica su bili kvalifikovani radnici i prije rata su pripadali naprednom radničkom pokretu. Odmah po hapšenju prve grupe, sami su riješili da, ne čekajući "pozive na saslušanje", krenu iz Šibuljine pješice preko Velebita u Gospić, a odatle dalje, na neko "sigurnije" mjesto. Na put su krenuli istog dana kada su ustaše uhapsile prvu grupu.

Po dolasku u Gospić, iza zlaska sunca, približavali su se gospićkoj željezničkoj stanici. Namera im je bila da se nekako uvuku u vlak. No, i pored velikog opreza, izbjegavajući naoružane stražare, pali su u ruke ustaških agenata koji su u velikom broju kontrolisali čitav prostor oko stanice. Pošto nisu imali lične isprave, agenti su ih odveli do ustaškog

redarstva o predali ustaši Milovac Ivanu, zvanom "Gagan", koji ih je prepoznao i odmah uhapsio, govoreći prisutnim agentima da su to najopasniji neprijatelji države i komunisti. Pod tom optužbom odmah su odvedeni u gospićku kaznionu, gde će ubuduće deliti sudbinu sa ostalom trojicom šibuljčana na putu za Jadovno.

Kada su ušli u dvorište kaznione, Jovan i Ilija su se iznenadili zbog nepregledne mase iznurenih i zabrinutih ljudi u neurednim odjelima. Uhapšenici su sedjeli na zemlji i ukočeno posmatrali neprestanu užurbanost ustaša koji su istovarivali prepune kamione ljudi, a zatim utovarivali odvojene spremne grupe zatvorenika međusobno vezanih žicom, i odvodili ih u nepoznatom pravcu.

Pri ulazu u kaznionicu vršen je formalan prijem overom sprovodnih lista. Niko im ništa nije govorio, niti odgovarao na pitanja. O nekom saslušavanju nije bilo ni pomena. Usput bi poneko od stražara dobacio: "Ovdje ćete biti privremeno, a zatim idete na rad u uređeni logor sa urednom obskrbom". Hranu im nisu davali, tako da su iznemogli zatvorenici jedva čekali da što prije odu u taj obećani logor pod "obskrbom" i sami su se javljali za sljedeći transport, i preko reda.

Paklena zamisao ustaških glavara Pavelića i Budaka o istrebljenju svojih protivnika, nije se u praksi mogla sprovesti onako kako su oni planirali. Svakodnevno je vlakovima i kamionima stizalo brže i više ljudi no što su egzekutori iz Gospića mogli dnevno fizički da uništavaju na gubilištu u Jadovnu. U Gospić je stizalo svakog dana nekoliko stotina uhapšenika. To je trajalo neprekidno od 20. aprila do kraja avgusta 1941. godine. Prema tome, za oko 100 dana bilo je dovedeno oko 70.000 hiljada ljudi.

Braća Lukić su u dvorištu kaznionice odmah počela da traže nekog poznatog. Ubrzo su naišli na Dušana Marinkovića, poštara iz Šibuljine. "Otkud vi ovde?", zaprepastio se Dušan. "Eto, nismo imali sreće, izdao nas prokleti Gagan", odgovori Ilija. "Ma, kako bolan, šta vam se to desilo, kako

su vas to uhvatili?", upita mladi Filip. Tada im Jovan stade detaljno opisivati sve kako su pokušali pobjeći i kako su dopali ustaških šaka.

U dogovoru sa Antom Pavelićem i ostalim zloglasnim visokim ustaškim funkcionerima u Zagrebu, koncentracioni logor u Jadovnu, u Lici, bio je namjenjen isključivo za likvidaciju Srba i drugih nepoželjnih elemenata iz svih krajeva zemlje. Za realizaciju ove odluke bili su određeni ustaški veliki župan Jurica Frković, ravnatelj redarstva u Gospiću Stjepan Rubinić koji je bio postavljen za prvog komandanta logora, i ustaški pukovnik Juco Rukavina, komandant ustaške bojne koja je obezbeđivala sam logor, prevoženje zatvorenika iz logora do gubilišta i samo izvršenje zločina.

"Šta će biti s nama?", reče stari Iso, "Zar mene ovako stara da vode na rad! Pa što nas odmah nisu tamo odveli, već nas odavde vode i to vezuju žicom. Ja ovde ne vidim ništa dobro, i nama se ovdje u potaji nešto sprema. Zar ne vidite da nas odvode kao stoku na klanje!". "Ma nemoj tako, bolan Iso!", odvrati mu Dušan Marinković, a crne oči sjajne od bola i srce mu se razdire od tuge gledajući pored sebe svog mladog sina Filipa. Želeći da ohrabri sina i ostale, reče: "Oni nas moraju saslušati, pa će nas poslati na rad. Nama će starijima dati neki lakši posao, a mlađariji ostale poslove. Državi su potrebni zdravi i snažni ljudi. Njih nije lako odraniti. Zašto bi nas zdrave, mirne i poštene seljake ubijali? Da su imali namjeru da nas ubiju, zar nisu to mogli učiniti u Šibuljini ili u Kruščici ili u Karlobagu?". I tako su neprestano vođeni ovakvi međusobni razgovori. Pošto je prevagnula ohrabrujuća i logična pretpostavka razboritog Dušana, odlučiše da i oni što prije odu odavde. Ovde više nisu imali ničem boljem da se nadaju.

Pošto su sva petorica prenoćili na zemlji još jednu noć, u zoru se prikupiše prema zbornom mjestu za odlazak na put bez povratka. Toga dana, 24. aprila, bilo je hladno, a nebo obavijeno olovnim oblacima. Kad stigoše prvi kamioni, ustaše istovariše nove žrtve. Zbornom mjestu užurbano priđe nekoliko naoružanih ustaša sa koturovima žice i stade ljudima vezivati ruke,

a zatim ih utovariše u one iste kamione. Šibuljčani behu srećni što ih prilikom vezivanja nisu razdvojili.

Čim su se otvorila velika zatvorska vrata, pojavi se osjećaj slobode, ali je bio pomućen pritiskom najveće napetosti zbog potpune neizvesnosti njihovog daljeg puta. Posmatrajući izbliza svoje naoružane pratioce, mogli su primjetiti da im je savjest nemirna i nečista. Učinilo im se u početku da prema smjeru vožnje idu nazad prema Karlobagu. Srce im je još jače zakucalo kad su kroz krajičak otvora na kamionu u daljini ugledali vence njihovog Velebita, zavaravajući se u nadi da će možda opet vidjeti svoje najmilije. Međutim, ubrzo su primjetili da to nije onaj isti put kojim su došli.

Posle četvrt sata vožnje po lošijem putu, prođoše kroz neko nepoznato selo za koga neko reče da se zove Trnovac. Neko upita šapatom, zar to nije Lički Novi. Bili su uznemireni, jer taj put šibuljčani nisu poznavali. Posle drugih četvrt sata vožnje prođoše kroz drugo nepoznato selo. Bilo je to selo Jadovno.

Iza sela kamion odmah uspori vožnju zbog neravnog puta i uskoro stade dok se ne otvore neka čudnovata velika vrata od bodljikave žice.

Logor kod Jadovna i put do gubilišta u kraškoj jami opisao je očevidac Serđo Poljak koji je u drugoj grupi šibuljčana iz Karlobaga doveden neposredno u Jadovno, a zatim nakon nekoliko dana odveden na streljanje u krašku jamu iz koje je, iako teško ranjen, uspjeo da se spase pukim slučajem.

5. TEŠKO RANJENI SERĐO POLJAK SPASAVA SE IZ KRAŠKE JAME KOD JADOVNA (april 1941)

Druga grupa šibuljčana, 22. aprila prije podne nalazila se u pokretu, pješice na putu iz Karlobaga prema Baškim Oštarijama. Vezani žicom po dvojica, išli su lagano. U prvom redu Serđo sa Draganom, iza njih Nikola sa Stevanom, a na začelju Marko sa Vladimirom. Njih je pratilo osam naoružanih ustaša. Mjestimično su presjecali brojne i velike okuke puta popriječnim stazama da bi donekle skratili put. Retki slučajni prolaznici bile su uglavnom žene sa preslicom u ruci uz svoja mala stada ovaca i koza.

Nebo je bilo oblačno, počela je padati sitna kiša. Na zelenim proplancima pored puta čula bi se ponekad zvona ovnova predvodnika, čiji su zvuci prekidali zlokobne misli nesrećnih ljudi i podsećali ih na njihovo blago u Šibuljini. Okupljale su ih sumorne misli i brige za napuštenim domovima, roditeljima, nezbrinutoj djeci. Šibuljina im se činila sve dalja, ko zna da li će je ikada više vidjeti.

Prošlo je podne. Kiša je prestala. Zaustaviše se na pola puta između Karlobaga i Oštarija. Posjedaše na zemlju posmatrajući divan prizor koji im se ukazao sa vrhova Velebita. Gledali su prema moru u pravcu Slanog na otoku Pagu, ne sluteći da će baš tamo uskoro biti zajednička grobnica velikog broja preostalih stanovnika Šibuljine.

Posle kraćeg predaha krenuli su dalje. Penjanje uz planinu za njih brđane nije predstavljao neki osobit napor. Lako bi podnosili ovo penjanje, samo da su im ruke bile slobodne. Od svojih podmuklih i neljudskih sprovodnika nisu tražili nikakvu pomoć ni milost. Išli su pravo uzdignute glave, mirno i

ponosno, potpuno uvjereni da su nevini i da su pravda i Bog na njihovoj strani.

Na samom vrhu Velebita bacili su poslednji pogled prema moru i stadoše se spuštati prema Oštarijama. Ovo naselje su obišli sa zapadne strane, uzastranu preko grebena Metle. Dan se počeo lagano gasiti. Preostala je još jedna trećina puta do njihovog odredišta. Dugo putovanje ih je nekako ohrabrilo, jer su vjerovali da ih ipak neće usput pobiti, na što su neprekidno mislili, već da će ih zaista negdje dopremiti gdje im život neće biti ugrožen.

Spuštao se mrak. Vladala je zaparina i potpuna tišina. Ni zvona ovnova više se nisu čula. Hodanje je postalo znatno teže. Spuštajući se niz padine grebena Metla, vidjeli su prva svjetla u kućama odližnjih sela. Vidjelo se po držanju njihovih pratilaca da će skoro biti kraj njihovom putu. Posrćući vezanih ruku, po mraku i neravnoj kamenitoj stazi u pravcu osvetljenih kuća, prilazili su sve bliže i napokon stigoše u Jadovno.

Odmah pri ulazu u logor zaustaviše ih pored stražare gdje su obavljene kratke službene formalnosti između sprovodnika i logorskih čuvara. Za to vrijeme skidoše im uze sa ruku. Držeći u rukama male fenjere, naoružane ustaše ih odvedoše desetak metara dalje do jedne gomile ljudi koja je ležala na zemlji. "Ostanite tu dok ne svane", rekoše im novi pratioci, "a sutra ćemo se vidjeti. Samo pazite, nemoj neko da se šali glavom, pa da se udaljava odavdje, jer će biti odmah streljan!"

Šta su mogli da urade drugo nego da poljegaju na golo kamenito tle. Umorni od puta zaspaše snom pravednika. Ali, ne svi. Serđo i Dragan, najmlađi iz druge grupe, lagano priđoše svojim susjedima i stadoše se raspitivati gdje su i šta ovde rade. Jedan mlađi čovjek po imenu Ratko, iz Like, reče im: "Pa zar niste čuli do sada da se ovde vrši nemilice, svakog dana, gnusan pokolj!?". Zašto, ko i gde se vrši, htjede Serđo odjednom sve da sazna, a srce mu se grčilo od bola. Zahvatio ga je neki strah, tako da nije ni osjećao hladnoću svježe noći i umor od napornog puta. Kada se malo

smirio, legao je pored Ratka i Dragana, ali cjele noći nije oka sklopio. Čim je počelo da sviće, priključili su se svojim šibuljčanima koji su se nalazili još u logoru. Lutali su pogledom preko ovog čudnog prostora u kome nije bilo nikakve "obskrbe".

U logoru je bilo nekoliko stotina ljudi na relativno maloj i neravnoj kraškoj ledini sa mnoštvom kolibica od suvog granja. Prostor nije bio duži od pedesetak metara, a širina ne veća od dvadeset metara. Ceo prostor bio je ograđen gustom bodljikavom žicom u tri reda, visine četiri metra. Oko žice nalazile su se jake ustaške straže, kao i u dubini od oko jednog kilometra, tako da niti je ko mogao logoru prići, niti je iko mogao iz logora pobjeći.

Naši šibuljčani uzalud su pokušavali da pronađu svoje zemljake iz prve grupe. U tome su ih sprečile ustaše, naredivši im da uzmu alat i izravnaju kraške vrtače po logoru. U toku dana, i ovde kao i u gospićkoj kaznioni, često se čula vika ustaša i brujanje kamiona koji su dovozili nove žrtve.

Serđo je neprestano mislio kako da se izvuče iz ove veoma teške situacije, osećajući instinktivno da mu je život u opasnosti. Prva misao koja mu je pala na um bila je da podmetne desnu ruku kada ih ustaše budu vezivale žicom. Serđo na desnoj ruci nije imao šaku, jer ju je izgubio pre nekoliko godina. Prilikom nedozvoljenog ribarenja, dinamit je razneo šaku. Ako mu pođe za rukom, u slučaju opasnosti ruku će moći lako izvući iz žice, a onda pokušati pobjeći ili, ako ustreba, napasti sprovodnika pored sebe, oteti oružje i skuplje prodati svoj život. Serđo je bio fizički radnik. Sa osakaćenom rukom, oko dvije godine je radio na beogradskoj željezničkoj stanici kao nosač. Odmah po okupaciji i dolasku Nemaca, vratio se u svoj rodni kraj, Šibuljinu.

Iz razmišljanja o tome kako da pobjegne, trgli su ga mitraljeski rafali koji su se čuli iz daljine, sa sjeverne strane logora. Neki ljudi pored njega rekoše da je tamo ustaško vojno stereliště gdje se vrše školska gađanja.

Mitraljezi su štektali sa kraćim razmacima skoro cijelog dana. Kakva su to gađanja, čudio se Serđo i nije nikako mogao to da shvati.

Oko podne su ih pustili na miru. Bez hrane, okupljeni šibuljčani su se čudili da ovdje još nisu zatekli četvoricu svojih zemljaka iz prve grupe. Sjedeli su na zemlji oko jedne vrtače i šapatom ponavljali isto pitanje, kuda će ih odvesti i kuda to vode vezane ljude. Poslije podne, gladni i žedni, nastavili su da rade isti posao sve do mraka. Tada je prestalo i ono podmuklo štektanje mitraljeza. Naiđe još jedna noć koja će u njihovom životu biti poslednja.

Svakog dana u ovaj logor iz Gospića i sa raznih drugih strana pristizalo je više stotina ljudi. Toliko ih dnevno nije moglo biti likvidirano, pa je ljudi uvijek nešto preticalo. No ipak, i naši šibuljčani ubrzo dođoše na red među prvima u zoru idućeg dana. I ovde se sve obavljalo u žurbi. Prije nego su stigli prvi kamioni sa zatvorenicima iz Gospića, trebalo je osloboditi skučeni prostor u logoru za prijem novih žrtava. Pozvaše ih i povezaše žicom.

Povezali su ih baš onako kako je Serđo želeo. Otvoriše velika vrata i povedoše kamenitim putem u pravcu zapada, uz jednu malu pošumljenu glavičicu sjevernim podnožjem Velebita.

Posle jednog sata hoda, prije nego će izbiti na vrh brežuljka, stražari im narediše da stanu. Odmah zatim, ustaše izbrojiše jedno pedesetak ljudi, među njima i naše šibuljčane, pa ih povedoše napred niz glavičicu ka jednoj uskoj dolini. Tu je stajala jedna grupa ustaša, nedaleko od njih jedan poljski šator, a ispred njega sto sa nekoliko stolica. Dok su prilazili, pratioci im rekoše: "Tamo ćete biti prozvani i razvrstani za radove". Jedan od ustaša dodade: "Sada ćete brzo dobiti ručak".

Vezani i prestrašeni ljudi uđoše u krug koji su napravile šmajserima naoružane ustaše. Primjetiše i četiri mitraljeza postavljena u pravcu prema jaruzi koju će primetiti tek pred sam kraj. Priđe im ustaški oficir Rude Ric, bivši učitelj. "Ajte naprijed, brže, brže!", povede ih napred do uzdignutog

uzanog kamenitog platoa. Prođoše pored mitraljeza i tada im ustaški oficir reče: "Mi ovdje spremamo vježbe u streljbi, a vi ćete nam pomoći tamo preko jaruge da postavljate školske mete. Ajte brže!". Tako ih je doveo do samog zida i kraja provalije iznad kraške jame.

Oficir se odmaknuo nekoliko koraka, a u tom trenutku zaštektaše mitraljezi, nastade jauk, šiknula je krv. Ljudi padahu kao pokošeno snoplje. Ustaše naoružane šmajserima, koje su stajale sa strane, počeše ubijati nedotučene žrtve i gurati ih nogama sa platoa u jamu.

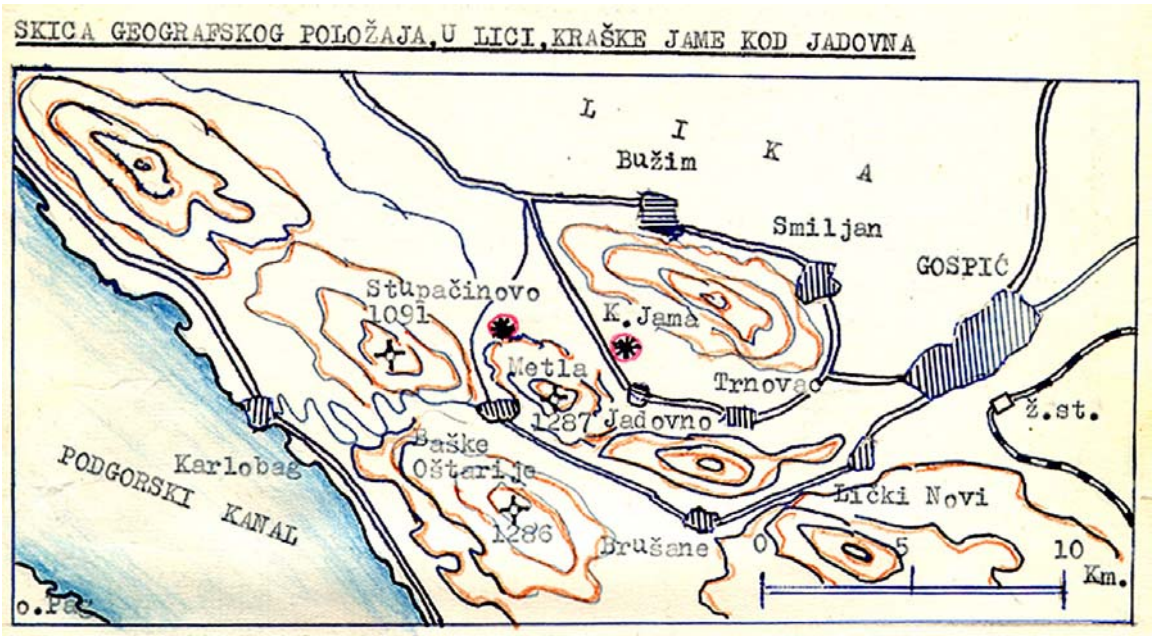

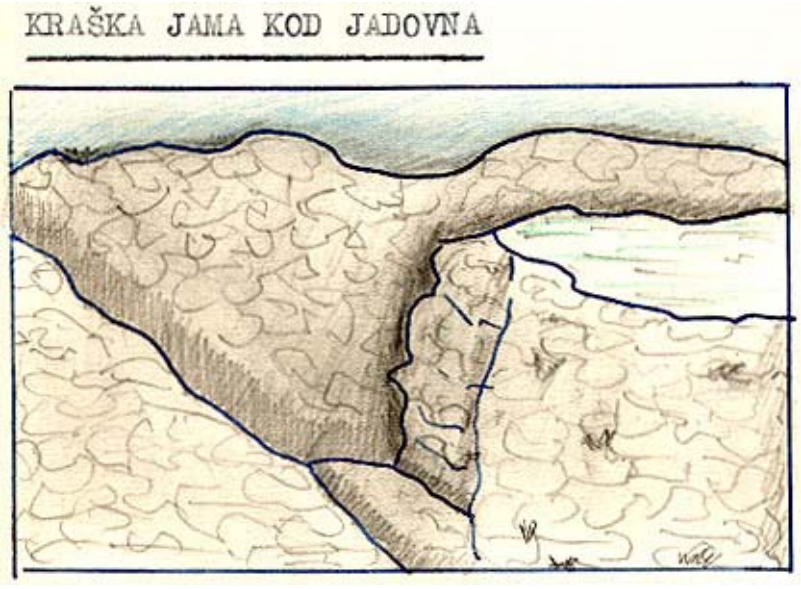

5.1. Pregledna skica kraške jame kod Jadovna u Lici.

Čim je čuo mitraljesku paljbu, Serđo Poljak nije gubio vrijeme, niti čekao da mu priđu ubice. Pošto se brzo oslobodio žice, sam je trkom skočio u jamu. Nije dugo padao, jer se ubrzo zadržao na jednoj zaglavljenoj gomili leševa i odmah priljubio uz jedno ispupčenje u zidu, obamro od straha. Primetio je krv na levoj ruci iznad šake. Bio je pogođen jednim mitraljeskim zrnom. Bolove još nije osjećao. Slušao je podmuklu mitraljesku paljbu i jauke žrtava. Zatim se onesvestio.

Kada je i poslednja grupa bila likvidirana, već je i mrak pao. Serđo se osvestio od tišine koja je nastala, a reklo bi se prije od jakih bolova koje je tek sada počeo osjećati. Kroz bol tek osjeti da je živ i stade pokušavati da se iz jame izvuče na površinu. Jako ga je bolela ranjena ruka, a na drugoj nije imao šaku, no ipak, malo po malo, počeo se uspinjati, ali oprezno, bojeći se da ga neko ponovo ne ubije. Kada je došao skoro do vrha, pritajio se neko vrijeme osluškujući. Nikoga nije bilo i on izađe na onu zaravan odakle se sam bacio u jamu.

Pade mu na pamet da se izuje i da bos krene uz planinu, kako mu korake ne bi čule ustaške zasjede. Krenuo je prema grebenu Metle planine, osluškujući svaki šum, oprezno kao ranjena zvjer. Svežina noći dade mu snage da sve brže bježi od nesuđenog groba, još nesvestan onoga što je preživjeo. Vedro nebo i mjesečina ukazivali su mu put u pravcu Velebita, na istok, kuda je naumio da krene. Ali, bilo je još daleko do Rujna. Na cestu nije smjeo da silazi, bojeći se zasjeda. Od bola i straha disao je ubrzano, ali je neprekidno išao naprijed. U jednoj škrapi utolio je žeđ, a zatim je pocepao košulju i previo ranu. To ga je ponovo osvježilo i dalo snage da nastavi put. Išao je sjevernim padinama Velebita, prolazeći ispod Golog vrha i Visočice prema Rujnu. Počeo se pobojavati da ga ne uhvati zora negdje u nepoznatom kraju i da ponovo ne padne u šake zlotvorima. Čim se počelo razdanjivati, obradovao se kao djete kada je primjetio da je već prošao

Visočicu i da se približava Rujnu. Sada je išao brže, ali noge su sve više klecale a snaga popuštala. Skoro pred podne stigao je na Rujno i zatekao svog starog oca ispred stana. Pao mu je u zagrljaj, nem od tuge i bola. Otac mu odmah previ ranu. Ruka mu je bila sva otečena i modra. Odjelo mu je bilo prljavo i pocepano.

Ubrzo stiže i njegov brat Dmitar, koji se zaprepastio kada ga je vidjeo u tako teškom stanju. Serđo je lagano govorio šta mu se sve desilo, tihim glasom, ali ga njegovi sa nevjericom slušahu, misleći da je u bunilu. Videći da je u veoma teškom stanju, odlučiše da ga još iste noći na mazgilju prenesu u Šibuljinu, a zatim barkom u Kotare za Zadar kod ljekara. Tako su i uradili. Taj opasan put Serđo je savladao uz pomoć svoje rodbine i prijatelja koji su mu brzo i pouzdano pritekli u pomoć.

U Zadru je Serđo hitno upućen u bolnicu, gdje je zadržan na lečenju oko mjesec dana. Za to vrijeme svima je govorio o ustaškoj prevari i zločinu. Ovo italijanskim okupacionim vlastima nije odgovaralo, pa su se italijanski karabinjeri i fašistički policijski agenti kod lekara stalno raspitivali kad će ranjenik biti u stanju da izađe iz bolnice. Bojeći se da ponovo ne padne u ruke zločinaca, Serđo je, ne čekajući da se potpuno oporavi, pobjegao iz bolnice sa zavojem na ruci.

Kada su Italijani otkrili Serđino bekstvo, uhapsili su njegovu ženu, maltretirali je i tukli, primoravajući je da prizna gdje se njen muž krije. No, u tome nisu ispjeli. Serđo je ostao i dalje živi svjedok ustaških zločina i saučesništva italijanskih vojnih vlasti. Serđo je u Kotarima našao sigurno sklonište, odakle je uskoro otišao u partizane.

6. ZBIJEG STANOVNIKA ŠIBULJINE PREKO VELEBITSKOG KANALA I RAVNIH KOTARA U ZADAR (kraj aprila 1941)

Vjest o spasavanju ranjenog Serđa Poljaka i njegovom dolasku, ma da ga niko nije vidjeo, jer je odmah krišom prebačen u zadarsku bolnicu, proširila se po Šibuljini velikom brzinom. Ta nevjerovatna vjest uzbudila je i uznemirila sve stanovnike Šibuljine do te mjere, da je nastalo bezglavo napuštanje domova i bježanje sa Velebita prema morskoj obali. Krijući se po jarugama, očekivali su spas prebacivanjem prekoVelebitskog kanala u Ravne Kotare. Među prvima pritekao im je u pomoć šibuljčanin Jovan Štrbo sa svojom barkom koju je ranije sakrio na školju Veliki Ražanac, jednom od tri pusta kamenita otičića oko 2 kilometra udaljena od obale.

6.1. Bracera.

Veliku pomoć odmah su im pružili i njihovi prekomorski susjedi, hrvatski rodoljubi iz Ražanca. Svojim ribarskim barkama prilazili su svake noći, pod izgovorom ribarenja, uz ranije ugovorene svetlosne znakove ribarskim feralima. Najčešće su prilazili Kozjači i velikoj jaruzi kod Svete Trojice.

6.2. Pogled iz Šibuljine (Matrići) na Ražanac u daljini.

Prilikom ukrcavanja imali su prvenstvo žene i djeca sa najnužnijim prtljagom. Prevozilo se i po najgorem vremenu. Moralo se veoma žuriti, da ustaše ne otkriju ovaj bijeg i ne preduzmu mjere da ih u tome spriječe. U Šibuljini su ostali samo stariji ljudi i žene sa ponekim ženskim djetetom. Ali, ni oni nisu smjeli biti kod svojih primorskih kuća, već su se krili po velebitskim škrapama oko svojih stanova na Rujnu.

Za nekoliko dana, do kraja aprila 1941. godine, prebjeglo je iz Šibuljine skoro 2/3 stanovništva, kao i izvjestan broj stanovnika iz drugih mjesta Podgorja i Like.

Ustaše su, ipak, saznale za ovo bekstvo, pa su pojačale straže uz obalu, uklanjajući sva, pa i najmanja prevozna sredstva, a ribarima zabranile prilaz Podgorju sa mora. No, i pored toga, ražančani su nastavili sa prevoženjem bjegunaca, izlažući se opasnostima po sopstvene živote.

Neznajući kako da zaustave masovno bekstvo, ustaše su primjenile paklenu taktiku. Počele su da se ulaguju preostalom stanovništvu obećavajući da se nikakvo zlo nikome neće desiti, jer u novoj državi mora vladati mir i red : "Sramota je da naši podanici traže utočište kod italijanskih tuđinaca i da bježe iz svoje domovine". Danima su tako agitovali i mutili svjest, kako onima koji su još bili na svojim ognjištima, tako i onima koji su bili izbjegli u Kotare i koji su bili u iskušenju da se ponovo vrate svojim domovima i porodicama. Na ovu kolebljivost uticalo je i njihovo teško snalaženje u tuđini. U to vrijeme nisu mogli dobiti nikakvo zaposlenje, a pošto su živjeli ilegalno, nisu mogli dobiti karte za snabdjevanje životnim namirnicama.

Veoma veliku smetnju pričinjavao je ustaški svećenik u Poljicima, don Krsto Jerinić. On je svojim čestim optužbama kod italijanskih vojnih i fašističkih vlasti zahtjevao da se sve izbjeglice iz Podgorja pohapse i da se iz Kotara i Zadra stražarno vrate u svoja prebivališta. Energično je zahtjevao da se bjegunci predaju ustaškim vlastima radi kazne, jer predstavljaju potencijalne protivnike novog poretka, kako za savezničku Italiju, tako i za novoosnovanu državu Hrvatsku. Tvrdio je da se među izbjeglicama kriju komunističke vođe i agitatori koji će izazvati bunu i nerede.

Tako su Italijani počeli hapsiti viđenije ljude među izbjeglicama iz Podgorja, koji su se nalazili u Zadru. Na pitanja islednika zašto su napustili svoja ognjišta, odgovarali su otvoreno i odlučno da u Podgorju vlada bezvlašće i teror. Međutim, odmah se moglo primjetiti po držanju italijanskih vlasti da je njima poznata situacija. Otvoreno su isticali da su im

izbjeglice na teretu i da samo čekaju pogodan trenutak da ih se otarase bilo na koji način.

Taj pogodan tenutak se ubrzo ukazao 18. maja, kada je potpisan ugovor između Pavelića i Musolinija u Rimu, po kome će biti određene nove granice između njihovih država.

Italijanima je slučaj Serđa Poljaka očigledno jako pokvario planove. Preduzimali su sve da dokažu kako je njegovo svedočenje plod njegove mašte, nemoguća i neistinita priča. Ali, kada im ništa nije pošlo za rukom, rešili su da se posluže prevarom i silom.

Dva dana poslije potpisivanja ugovora o novim granicama, italijanske vojne vlasti u Zadru izvršile su veliku policijsku raciju i pohapsile sve izbjeglice u gradu i neposrednoj okolini grada. Ljudima je rečeno da će biti upućeni na sigurno odredište, gde će biti potpuno zbrinuti, zaštićeni i obskrbljeni.

Pred podne, poveli su ih na obalu i ukrcali na jedan parobrod, ali im nije rečeno kuda će ih odvesti. Neko je bio proneo vjest da će ih odvesti na obližnje otoke, i to im je odgovaralo. Međutim, kada je parobrod uzeo kurs prema Podgorju, putnici su se uznemirili. Policijski agenti zadarske prefekture dobili su zadatak da ih psihološki smire i ubede da se moraju vratiti svojim kućama, pošto su određene nove granice njihove države kojoj oni pripadaju i prema kojoj su se Italijani obavezali ugovorom da ih vrate i da će im garantovati punu sigurnost.

Posle podne parobrod je prispeo u Ražanac. Tu je, najprije trebalo svratiti po preostale izbjeglice koje su Italijani pohvatali po Kotarima. Bilo je tu nešto malo žena, staraca i djece. Dok je brod stajao u ražanskoj luci, mnogima je uspjelo da pod raznim izgovorima napuste brod i da se ponovo sklone uz pomoć odvažnih stanovnika Ražanca koji su im i ovog puta pritekli u pomoć.

Oko večeri, brod je pristao pred Šibuljinu i iskrcao svoje neobične putnike. Čim su dodirnuli kopno rodnog kraja, svi su se počeli razilaziti kućama, ali ne uz obalu, već prema svojim stanovima na Rujnu.

Nažalost, prisustvo italijanskih vojnih posada koje su tobože trebale da pruže obećanu zaštitu, zavaralo je vraćeno stanovništvo. Italijanske posade ne samo da će pružati podršku novom ustaškom teroru, već će i prikrivati njihove zločine. Kao što je utvrđeno poslije rata, ubojstva u Jadovnu nastavljena su i dalje neprekidno sve do kraja avgusta. Da bi se ubrzala likvidacija srpskog stanovništva iz Sjeverne Dalmacije i Like, pored kraške jame kod Jadovna, korišćena je i druga susjedna jama kod sela Stupičinovo, 5 kilometara sjeverozapadno od Baških Oštarija. Obaveza italijanske vojne sile bila je da od 18. maja ima status savezničkih trupa u prijateljskoj zemlji, koje su zatečene na hrvatskoj teritoriji, i da na svojoj teritoriji iza demarkacione linije preuzme odgovornost za održavanje reda i mira.

Iz sačuvanih dokumenata italijanske 2. armije, videćemo sa kojim jedinicama je raspolagala, gdje su se nalazile i kakva je bila njihova uloga u genocidu protiv srpskog naroda.

7. ITALIJANSKE VOJNE VLASTI PRIKRIVAJU ZLOČIN USTAŠA U ŠIBULJINI

Kraljevina Italija, pod fašističkom diktaturom Musolinija, u saradnji sa Hitlerom, napala je Jugoslaviju 6. aprila 1941. godine. Po ranije razrađenom planu sa ustaškim emigrantom Antom Pavelićem, bilo je dogovoreno da se nekoliko njegovih ustaških bojni u pogodnom trednutku prebace iz Italije preko Sušaka i Karlovca u Zagreb. Njima je bilo određeno da pod zaštitom italijanskih i nemačkih trupa, i sa ostalim fašističkim eksponentima "pete kolone", olakšaju i ubrzaju slom Jugoslavije.

Italijanska 2. armija smjestila je svoj štab u Sušaku i rasporedila svoje jedinice do određene demarkacione linije prema nemačkim snagama. Ona je išla od Grintaveca na staroj jugoslovensko-italijanskoj granici, a zatim linijom: Novo Mesto–Karlovac–Bihać–Bosanski Petrovac–Drvar–Glamoč–Livno–Mostar–Gacko–Šavnik–Kolašin–Žujeva Glava na albanskoj granici.

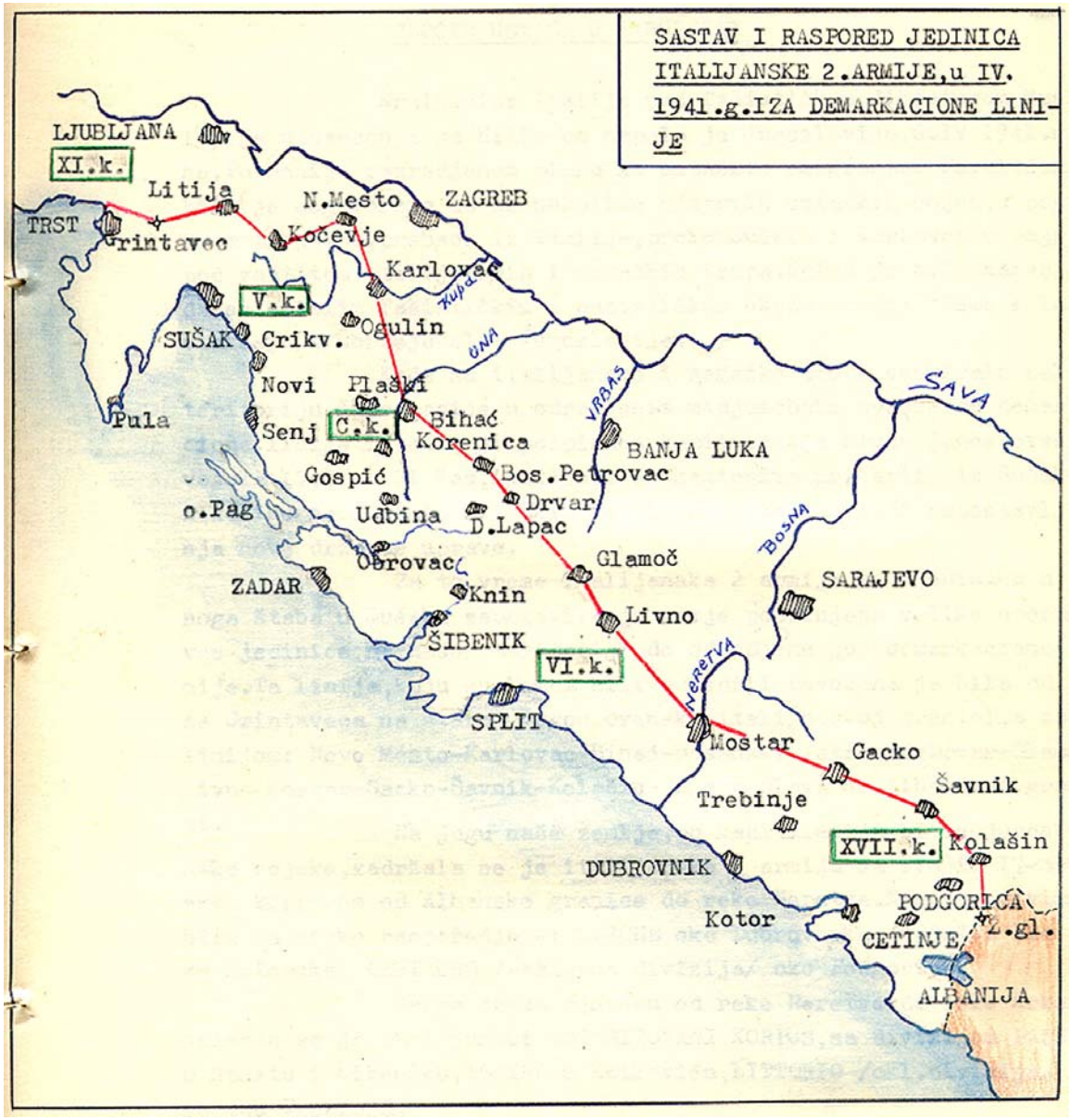

7.1. Demarkaciona linija i raspored italijanskih snaga u aprilu 1941. godine.

Na jugu zemlje nalazila se italijanska 9. armija sa svojim 17. armijskim korpusom, od albanske granice do rijeke Neretve. Njegove divizije bile su ovako raspoređene: "Marche" oko Dubrovnika, "Messina" oko Boke Kotorske, "Centauro" (oklopna divizija) oko Podgorice.

Prema sjeveru, od rijeke Neretve do rijeke Krke, nalazio se italijanski Motorizovani korpus sa divizijom "Pasubio" u Splitu i Šibeniku, "Torino" u Metkoviću, i "Littorio" (oklopna divizija) u rejonu Trebinja.

Od rijeke Krke do rijeke Zrmanje bile su Trupe Zara. Od rijeke Zrmanje do Gorskog Kotara bio je italijanski armijski korpus "Cellere" sa svoje tri brze divizije: 1. divizija u Drežniku, 2. divizija u Prijeboju, i 3. divizija u Bihaću.

Na sjeveru, od Gorskog Kotara do granice sa Slovenijom nalazio se italijanski VI armijski korpus sa divizijom "Sassari" oko Karlovca, i divizijom "Assietta" kod Gerova i Lokve.

U Sloveniji se nalazio XI armijski korpus sa divizijom "Re" oko Ljubljane, "Isonzo" oko Kočevlja, i "Ravenna" oko Logateca.

Osim ovih jedinica, italijanska 9. armija zadržala je i njen XIV korpus na Kosmetu. Sjedište štaba bilo je u Prizrenu, a njegove divizije "Puglia" u Pećи, i "Firenze" u Debru. Na jugu zemlje demarkaciona linija između Nemaca i Italijana bila je povučena linijom Peć–Đakovica–Prizren–Tetovo.

Neke manje ispravke i promjene sastava i rasporeda izvršene su 18. maja 1941. godine. Štab 2. armije ostao je i dalje u Sušaku. Štab XI armijskog korpusa u Ljubljani, sa divizijom "Granatieri di Sardegna" u Ljubljani i "Isonzo" oko Metlike i Črnomelja. Štab V armijskog korpusa bio je u Crikvenici sa divizijom "Lombardia" na prstoru Gerovo–Delnice, a "Re" na prostoriji Senj–Gospić. Štab armijskog korpusa "Cellere" u Ogulinu, sa 1. divizijom oko Karlovca i Josipdola, sa 2. divizijom oko Slunja i Plitvica, a sa 3. divizijom oko Bihaća. Štab VI armijskog korpusa bio je u Splitu, sa divizijom "Sassari" oko Drvara i Knina, a sa divizijom "Bergamo" oko Šibenika i Splita.

Ostale jedinice neko vreme su ostale u neizmenjenom sastavu i rasporedu.

Pored ovih jedinica, svakodnevno je stizalo mnogo raznih samostalnih bataljona: teritorijalnih, karabinjerskih, fašističkih, graničarskih i finansijskih, koji su služili za posedovanje okupiranog djela teritorije.

Otoci u Hrvatskom primorju, Krk i Rab, okupirale su jedinice V korpusa, otok Pag jedinice korpusa "Cellere" (bersaljeri), a ostale dalmatinske otoke okupirale su jedinice VI korpusa. Pri okupaciji otoka pomenutim jedinicama pomagala je italijanska ratna mornarica.

U ovom rasporedu su se zatekle italijanske snage kada im je njihov komandant, general Ambrozio izdao direktivu br. 3110, na dan 18. aprila 1941. godine, za "organizovanje okupirane teritorije".

Po ovoj direktivi, svim potčinjenim komandama bilo je naređeno sljedeće:

1. Da organizuju uporišta u svim većim naseljenim mjestima, sa posadom ne manjom od jednog pešadijskog bataljona.
2. Svako pojedino uporište moralo je raspolagati motorizovanim prevoznim sredstvima radi brzog prebacivanja trupa pri ukazivanju eventualne međusobne pomoću i za intervencije pri ugušivanju nereda.
3. Zadatak ovih uporišta bio je da što efikasnije štite saobraćajne komunikacije i instalacije za vezu. Da očiste sav teren od zaostalih i skrivenih djelova bivše jugoslovenske vojske i pokupe svo skriveno oružje, pod prijetnjom smrtne kazne.
4. Da veće jedinice vrše česte pokrete-krstarenja iz mjesta u mjesto, kako bi se kod civilnog stanovništva stvorio utisak da se brojne italijanske snage nalaze u svim mjestima.
5. Za koordinaciju između vojnih vlasti i mjesnih civilnih organa u održavanju reda na okupiranim područjima, uprkos "rezervisanog i hladnog držanja stanovništva", naređeno je postavljanje civilnih komesara. Oni su bili potčinjeni glavnom civilnom komesaru pri štabu italijanske 2. armije, rezervnom generalštabnom pukovniku Acerbu, dok je kontrolu nad cjelokupnom policijskom službom na okupiranoj teritoriji vršio karabinjerski general Đuzepe Paljari (Giuseppe Pagliari).

Glavni komesari imali su posebne instrukcije za rad sa veoma širokim ovlašćenjima. Stavljeno im je u zadatak da organizuju razvoj privrede. Da uvedu cenzuru. Da zabrane otvaranje škola pod izgovorom da su sve školske zgrade zauzete za smještaj italijanskih jedinica. Da uklone staro nepouzdano činovništvo. Da ograniče rad stranih konzulata. Da raspuste sve političke stranke i društva. Da odmah organiziju fašističku stranku i štampu. Da pribave potreban broj italijanskih zastava i slika sa propagandnim fašističkim parolama za dekorisanje istaknutih mjesta u gradskim i seoskim naseljima.

Kao što se vidi, Italijani su preduzeli sve vojne i političke mjere da od samog početka organizuju okupiranu teritoriju.

U ovakvoj situaciji dogodili su se već opisani krvavi zločini ustaša u Šibuljini i nastavljeno masovno istrebljivanje srpskog stanovništva u Podgorju.

Do kraja mjeseca aprila, italijanskim vojnim i civilnim vlastima dostavljeni su tačni, provjereni dokazi o zverstvima ustaša na teritoriji pod italijanskom vojnom okupacijom. Označena su pojedina mjesta zločina, kao i tačna imena i adrese njihovih izvršilaca. Ali, kada je nagrnula masa izbjeglica pod zidine drevnog Zadra i stala energično dizati svoj glas protiv tiranije i zločina, nešto se moralo poduzeti. Ne da se prekinu zločini i zlikovci kazne, već da se opravda i prikrije pasivan stav i prećutno odobrvanje i saučesništvo.

U italijanskoj vojnoj arhivi štaba 2. armije (Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu) nađena su originalna dokumenta koja se odnose na zločin ustaša u Šibuljini.

Kada se uznemirena masa Podgoraca pojavila na zadarskim ulicama, optočela je službena korespondencija radiodepešama između italijanskih vojnih štabova.

Komandant italijanskog VI armijskog korpusa iz Splita, na čijoj su se "organizovanoj" okupiranoj teritoriji neočekivano pojavile brojne izbjeglice iz Šibuljine, uputio je 10. maja u 14, 30 sati radiogram br. 1152, susjednom štabu u Crikvenici, na čijoj su se "organizovanoj okupiranoj teritoriji" vršili zločini:

"Bande su ubile u Šibuljini 10 ljudi, izazvale požare i pljačku. Deo stanovništva izbjegao u Zadar".

Odmah iza ovog radiograma upućen je drugi sa istim sadržajem, štabu 2. armije u Sušaku. Komandant VI armijskog korpusa htjeo je da upozori susjedni štab V armijskog korpusa i štab 2. armije, skidajući sa sebe svaku odgovornost za zločin i da preduzme nešto kako bi se oslobodio neugodnih izbeglica kao živih svjedoka.

Po prijemu ovog izvještaja, general Ambrozio je odmah iste večeri, radiogramom br. 4159, komandantu V armijskog korpusa u Crikvenici, uputio naređenje sljedeće sadržine:

"Odmah uspostavite red u selu Šibuljina. Pohapsite i kaznite učesnike bandi".

Ne čekajući odgovor od svog potčinjenog komandanta V armijskog korpusa iz Crikvenice, general Ambrozio je podneo izveštaj Glavnom Generalštabu u Rimu. Ujutro, 11. maja, poslao je radiogram br. 4197, sljedeće sadržine:

"Bande su ubile u Šibuljini 10 ljudi, izazvale požare i pljačku. Deo stanovništva izbjegao u Zadar. Preduzete su energične mjere upućivanjem jednog bataljona Crnih košulja i jednog pješadijskog bataljona iz 74. puka divizije 'Bergamo'".

Ove italijanske jedinice stigle su u Podgorje, ali nisu postupile po naređenju komandanta italijanske 2. armije. One nisu pronašle krivce, niti ih pohapsile i kaznile. Zločinci su i dalje naoružani i u ustaškim uniformama samovoljno hapsili nevine ljude, odvodili ih na gubilište u Jadovno i

masovno ubijali na "organizovanoj okupiranoj teritoriji" jedinica italijanske 2. armije.

Italijanski Glavni Generalštab u Rimu kada je primio izvještaj od generala Ambrozija o događajima u Šibuljini, naredio je komandantu italijanske 2. armije, 12. maja da preduzme odgovarajuće potrebne mjere i da mu nakon toga, još istog dana podnese tačan izještaj o nađenom i provjerenom stanju.

General Ambrozio, njegov načelnik štaba general De Blasio, generalštabni pukovnik Kastelano, civilni komesar Acerbu i drugi predstavnici u štabu 2. armije, dugo su konferisali o ovim događajima, kao i o sadržaju izvještaja. Nisu im bila potrebna proveravanja na terenu, jer im je sve to bilo veoma dobro poznato. Trebalo je izvještaje zatajiti i preokrenuti, pa je definitivno odlučeno da se lažno predstave. Nisu tada mogli ni pomisliti da će se to jednog dana saznati i da će snositi punu odgovornost pred licem čitavog naprednog svjeta, pred našim narodom i pred istorijom.

Štab 2. armije želeo je da postigne slijedeće:

1. Da skine sa sebe svaku odgovornost i sa svih podčinjenih mu štabova armijskih korpusa.

2. Da ne dozvoli kompromitovanje ustaških "poslova" oko konsolidovanja njihove vlasti u novoosnovanoj državi.

3. Da se stanovnici Zadra umire i ubede u neistinitost vjesti o ustaškim zločinima, a time posredno i šira javnost.

4. Da se pobiju tvrdnje izbjeglica o ustaškom pokolju i da se primoraju na povratak svojim kućama. Njihovim vraćanjem u Podgorje, italijanska propaganda bi se oslobodila neugodnih problema. Da bi povratak bio što lakši i brži, trebalo je izdašno obećavati sigurnost života i imovine od strane italijanskih trupa na "organizovanoj okupiranoj teritoriji".

Na osnovu ovakvog stava, general Ambrozio je 12. maja u 18 sati poslao rediogram sledeće sadržine:

"Suprotno prvim obavještenjima o događajima u Tribnju, nisu utvrđena ubistva, paljevine ni pljačka. Izgleda da je bilo uhapšeno 11 muškaraca, stanovnika Šibuljine, od kojih su samo trojica zadržana kao zarobljenici (prigioneri) u nepoznatom mjestu. Preduzete su mjere da se ustanovi posada u Šibuljini i da se oslobode zarobljenici".

General Ambrozio ovim pobija svoj prvobitni tačan izvještaj od 11. maja. On sada tvrdi da su se svi uhapšeni vratili, osim trojice koji su zarobljeni od strane nepoznatih lica i u nepoznatom mjestu. Čudnovato je to "zarobljavanje" na njihovoj teritoriji, kao i odbijanje da su zločinci i mjesto zločina veoma dobro poznati. General Ambrozio je obećao da će osloboditi "zarobljenike", ali to nije ni pokušao da učini, jer je veoma dobro znao da su oni već likvidirani. Osim toga, obećao je da će uputiti vojnu posadu u Šibuljinu, da bi se obezbjedio red i mir. Međutim, iako je posada dovedena, ona će, prema događajima koji će se uskoro desiti, poslužiti samo kao mamac da se zadrži što veći broj stanovnika Šibuljine na okupu, kao i da se pokušaju nagovoriti na povratak i oni koji su ostali u Kotarima, kako bi ih u što većem broju uništili u prvom povoljnom trenutku.

Posle potpisivanja ugovora o granicama između Italije i Nezavisne države Hrvatske, u Rimu 18. maja 1941. godine, italijanska 2. armija, pored ostalog, preuzela je obavezu da na "organizovanoj okupiranoj teritoriji", koja je pripala Hrvatskoj, zadrži svoje trupe, ne više kao okupacione, već kao savezničke u prijateljskoj zemlji, u cilju održavanja reda i mira.

Do drugog zločina doći će početkom avgusta, masovnim pokoljem stanovništva Šibuljine.

8. CRKVA U ŠIBULJINI
TAMNICA I PORODILIŠTE
(avgust 1941)

Topli i sunčani dani sredinom jula 1941. godine, privukli su stanovnike Šibuljine poljskim radovima na Rujnu. Kroz naporan rad kao da su zaboravili na bolne aprilske dane. Prividno je vladalo neko zatišje u cijelom Podgorju. Svakog dana pristizale su radosne i uzbudljive vjesti o razvoju narodnog ustanka širom zemlje. Sa naročitim zadovoljstvom praćeni su događaji u neposrednom susjedstvu, u Lici.

Iznenada je nastala velika uzbuna dolaskom Pavice Parić iz Paklenice u Šibuljinu. Ona je bila rodom iz Šibuljine, a udata u Paklenici za Mijata Parića, naprednog i čestitog hrvatskog rodoljuba. On je uputio svoju ženu sa veoma neugodnom porukom. Slučajno je saznao za tajne pripreme ustaša u Starigradu da izvrše pokolj nad cjelokupnim stanovništvom Šibuljine, ne štedeći ni djecu u kolevci. Sva usplahirena i uznemirena Pavica je dotrčala u subotu ujutro, 26. jula. Po Rujnu se vjest brzo prenosila iz kolibe u kolibu. Jedni su odmah potrčali, kao i ranije, da obezbjede barku Jovana Štrbe ili neki manji čamac, čime bi se prebacili preko mora u Kotare. Drugi su odmah pokupili najnužnije stvari i krenuli prema Obrovcu. Nastala je panika. Nisu mogli vjerovati, posle svega i posle tolikih obećanja, da će ovoga puta bez ikakvog razloga ubijati žene i djecu. Neki su vjerovali da italijanske posade to neće dozvoliti. Uzalud se Pavlica klela tvrdeći da je lično Čavić Marko krenuo u Senj da traži pojačanje, kako bi mogao da se pohapsi sav svijet u Šibuljini i na Rujnu.

Ovoga puta, šibuljčanima će se neodlučnost gorko osvetiti. Nisu još dobro poznavali ustašku svirepost i italijansku podlost. Pavica Parić je

govorila istinu. Njena požrtvovana i blagovremena intervencija nekima je spasila živote. Oni koji joj nisu vjerovali, uvjeriće se posle nekoliko dana, ali će tada biti kasno.

Koristeći narodni ustanak u Hrvatskoj kao povod, ustaški glavari ponovo su žurno zasjedali, ali, ovoga puta u Starigradu. Okupili su se najokoreliji zločinci: Devčić Stjepan, Čavić Marko, Čavić Kuzman, Gazić Juza (Sušilo), Jović Ante, Matak Šime, Milovac Ivan (Gagan), Njegovan Luka, Njegovan Joso, Njegovan Šime, Sjauš Mile (Anin), Sjauš Nikola, Sjauš Ive, Sjauš Lovrica i Trošelj Jozo (Zrnin).

Na ovom tajnom sastanku prisutni su bili upoznati sa konačnom odlukom da se iznenada pohapsi svo stanovništvo Šibuljine i likvidira, ne štedeći ni djecu u kolevkama. Više se ne može čekati da se još neko namami i vrati iz izbjeglištva. "Što je, tu je. Ima ih dosta!", reče neko od prisutnih.

Da bi brzo i potpuno ostvarili svoju paklenu zamisao, bilo je dogovoreno da se hapšenje u Šibuljini izvrši iznenada i bez prethodne opomene ili poziva. Čavić je izneo svoj plan da se noću izađe na Rujno i zauzmu busije, a čim svane, da se odmah pristupi hapšenju i zaplijeni imovine. Formirane su grupe koje će zatvoriti obruč oko Rujna i Šibuljine.

Grupi ustaša pod Sjauš Milom, naređeno je da zatvori obruč sa zapadne strane. Ustaška grupa na čelu sa Čavić Markom imala je zadatak da zatvori obruč sa istočne strane, iz pravca Starigrada. Skrenuta je pažnja da se dobro zatvore svi planinski prelazi kuda bi neko pokušao da bježi prema moru. Zaplijenjeno blago imalo se podjeliti na dva djela i odagnati u Kruščicu i Starigrad.

Ostalo je još da se potraži pomoć u ljudstvu od ustaškog tabora u Senju. Bojali su se da se sami pojave pred masom seljaka koja bi mogla pružiti otpor. Htjeli su se osigurati da im ovog puta plen ne izmakne iz ruku. Odlučeno je da Sjauš Nikola ode u Senj i dovede potrebno pojačanje.

Ostalo je, ipak, neriješeno pitanje, i to glavno, gdje će se i kako likvidirati toliku broj ljudi nakon hapšenja. Odvođenje u Jadovno više nije dolazilo u obzir, jer je logor inače bio prenatrpan žrtvama koje su dovodili sa svih strana. Odluka će zavisiti i od saglasnosti glavnog ustaškog stožera u Gospiću. Zbog toga su odlučili da svo pohapšeno stanovništvo dovedu u Šibuljinu i zatvore u crkvu.

8.1. Pravoslavna crkva Svetog Arhangela Mihaila u centru Šibuljine, podignuta 1865. godine, sa kamenim zidom koji je uklonjen obnovom crkve 1984. godine.

8.2. Obnovljena crkva uz Jadransku magistralu. Lijevo, bivša popova kuća.

Iz Gospića je Čaviću stiglo naređenje da se pohapšeni stanovnici iz crkve u Šibuljini imaju prebaciti bracerom na otok Pag u ustaški koncentracioni logor Slano. Bracera je bila vlasništvo Slade i Pere Zupčića iz uvale Običaj kod Lisarice. Kada je konačno određeno i gubilište, doneta je odluka da se hapšenje izvrši u subotu, rano u zoru 2. avgusta.

Ustaše nisu čekale da svane, bojeći se da im plen ne izmakne. Ustaške zasjede oko Starigrada uhvatile su nekoliko ljudi i bjegu prema Obrovcu, pa se zaključilo da je stanovništvo uznemireno i da naslućuje nesreću. Bila je sparna noć, osvetljena mjesečinom. Čim su zatvorile obruč, ustaše su počele upadati u seoske kolibe, kao pobesnele zvijeri. Zahvaljujući kuknjavi i povicima koji su se nadaleko razlijegali planinom, seljacima iz udaljenijih stanova uspjelo je da izađu neprimećeno iz kuća i da se sakriju u kraške škrape, a zatim da pobjegnu u pravcu Obrovca. Među ovima bili su Poljak Jovan sa ženom Jekom, Štrbo Anica, Marinković Rade sa ćerkom Darinkom i unukom Radojkom, Poljak Marko sa ćerkom, Babac Pave, Babac Marko i Babac J. Milica.

U metežu koji je nastupio uz more, na jednom improvizovanom splavu kojeg je na brzinu izradio, Ivan Adžić je uspjeo da pređe preko Podgorskog kanala. Poljak Marko, Mile Štrbo, Milentije Lukić i Marinković D. Vlado, preplivali su Kanal širok oko 6 kilometara, uz pomoć jednog drveta.

Trivunu Poljaku sreća nije bila naklonjena. Odlučio je da plivanjem pobjegne u Ražanac. I pored velikih napora neprekidno plivajući puna dva sata, nije uspjeo. Opazio ga je sa obale ustaša Ante Jović. Trivun je uhvaćen i sproveden sa ostalim seljacima u crkvu.

U pokušaju bekstva prema Obrovcu, uhvaćeni su iz zasjede: Marinković R. Filip sa ćerkom Darinkom i unukom od 4 godine, Marinković Božica, Marinković L. Nikola, Marinković Stoja, Poljak Ljubica sa ćerkom Božicom, Poljak Dmitar sa ćerkom Dragicom i sinom Đorđem od tri godine. Stražarno su sprovedeni u Šibuljinu i zatvoreni u crkvu.

8.3. Istočni deo crkve sa pripratom, današnji izgled.

U pokušajima bekstva, pored stanovnika Šibuljine, nije uspjela da se spase i jedna veća grupa ljudi iz sela Divoselo u Lici, koja je krenula prema Obrovcu. Oko 30 ljudi, žena i djece naišla je na ustašku zasjedu u blizini

Paklenice. Među njima bila je i mlada seoska učiteljica Ljubica Lučić, koja je bila u devetom mjesecu trudnoće. Stražarno su sprovedeni u Šibuljinu i zatvoreni u crkvu.

8.4. Današnji izgled ulaza u crkvu.

U Šibuljinu su svi stigli oko podne. Bio je lijep, sunčan dan.

Svi zatvorenici zaključani su u seosku crkvu Svetog Arhangela Mihaila koja više liči na kapelu i nema više od 20 kvadratnih metara površine. Pa ipak, ustaše su u nju sabile preko stotinu duša. Bilo je tesno i zagušljivo. Djeca su odmah stala tražiti da vrše nuždu. Stražari im nisu davali da izađu napolje, a stariji su se snebivali da prekrše uobičajene crkvene norme. No, bili su ipak prinuđeni da odrede jedan kutak u crkvi za vršenje nužde. Gotovo svi su u crkvi stajali, jer skoro da nije bilo mjesta ni za sjedenje.

8.5. Današnji izgled oltara sa svetim dverima i ikonama.

Ustaše su ispekle jaganjce, jer je plen bio bogat, a vino je stiglo iz Kruščice, pa su u hladu iza popove kuće leškarile i pjevale razne posprdne pjesme na račun zatvorenih seljaka u crkvi. Pred veče stali su odabirati i izvoditi, onako pijani, mlade žene i odvoditi iza crkve u okolne prazne kuće radi silovanja. Do kasno u noć trajala je cika, vika jadnih žena i pjesme pijanih ustaša. U crkvi je vladala grobna tišina.

Sutradan, u nedjelju 3. avgusta, ustaše su nastavile sa pjevanjem i vređanjem na račun praznika crkve. Naročito se u tome isticao ustaša Joso Trošelj. On je ulazio u crkvu i nožem sekao crkvene barjake i psujući pljuvao crkvene ikone. Ali, kada je ošamario Božu Marinkovića, ovaj je jarosno skočio na Trošelja i bacio ga na pod. Ostali skočiše preklinjući Božu da ga ne ubije, vjerujući još uvjek da će im životi biti pošteđeni. Trošelj je odmah pozvao Milu Sjauša i stražare da izvedu Marinkovića iz crkve.

Napolju su se čuli tupi udarci koca, vika i psovka. Posle pola časa unesoše Božu svog u krvi. Bio je u nesvestici. Slomljena mu je bila vilica i desna ruka. Kada su ga povratili nije mogao da govori, samo je ječao od jakih bolova.

Od uzbuđenja i od straha, učiteljica Ljubica je pobacila novorođenče koje odmah prihvatiše žene i majke. Zaviše djete parajući djelove svojih skromnih haljina. Novorođenče u početku nije plakalo, ali sutradan, gladno i neoprano, neprekidno je vrištalo. Ljubica je, takođe, neprekidno vikala da je puste sa djetetom. To je sve zatvorene u crkvi do te mjere uzbudilo da su ustaše bile primorane da izvedu majku i djete.

U ponedeljak, 4. avgusta, majku i djete su ukrcali u jedan kaić i odvezli prema Starigradu. Izgledalo je kao da će ih tamo stvarno i odvesti. Međutim, kada su ustaše stigle ispod Svete Trojice, do groblja u Šibuljini, iskrcaše majku i djete i odvedoše u grobljansku kapelicu. Majci ispališe revolverski metak u glavu, a djete ubiše udarcima kundaka. Iako je Ljubica još davala znake života, žureći, ustaše podigoše kamenu ploču najbližeg groba ispred kapelice i unutra baciše Ljubicu i djete. Dugo su se čuli jecaji živo sahranjene žene. Smrtno ranjena, nije imala snage da podgne tešku kamenu ploču svog groba. Poslije rata nađeno je njeno tjelo u takvom položaju sa ispruženim rukama i glavom prema otvoru groba, kao da je tražila pomoć i spas prije nego što je izdahnula.

8.6. Današnji izgled pravoslavnog groblja i kapele Svete Trojice, sagrađene 1830. godine, a obnovljene 1925., sa krstovima Srba vjernika i piramidama nevjernika.

Da bi koliko toliko umirili zatvorenike u crkvi, dadoše im nešto barenih krompira bez soli. Bili su to prvi zalogaji hrane od subote ujutro. Bilo je dosta sveta koji je iz okolnih mjesta dolazio da se svojim očima uvjeri u istinitost ovog zločina. Molili su ustaše da im dozvole da zatvorenicima daju hranu, da im pripuste barem djecu, ali sve je bilo uzalud. Nisu pomogle ni intervencije katoličkih svještenika iz susjednih mjesta. Don Lovre Dražić iz Kruščice i don Ante Hadžić iz Starigrada (kasnije učesnik u narodnooslobodilačkom pokretu), molili su da se pohapšeni stanovnici Šibuljine puste iz zatvora.

Na dan uoči odlaska iz Šibuljine, oko podne ustaše su iznenada u crkvu uvele još jednog zatvorenika, Todora A. Babca koji se sam prijavio da ga spoje sa ženom Smiljom, maloljetnim sinom Đurom i tek rođenim Dušanom, ocem, dvojicom braće i sestrom, koji su već bili u crkvi. Ovo plemenito požrtvovanje i odanost porodici po cenu vlastitog života, zaista

predstavlja redak primer. U crkvi će zajedno provesti posljednju noć pred odlazak na otok Pag.

Sljedećeg dana ujutro bio je gotov nekakav spisak koji je trebao da zavara i umiri zatvorene ljude, da povjeruju kako će otići negde na rad i da će im životi biti pošteđeni. U tom spisku, pored imena uhapšenih stanovnika Divosela, bilo je 84 osobe iz Šibuljine: 43 muškarca i 41 žena, od toga 18 dece između 1 i 17 godina starosti.

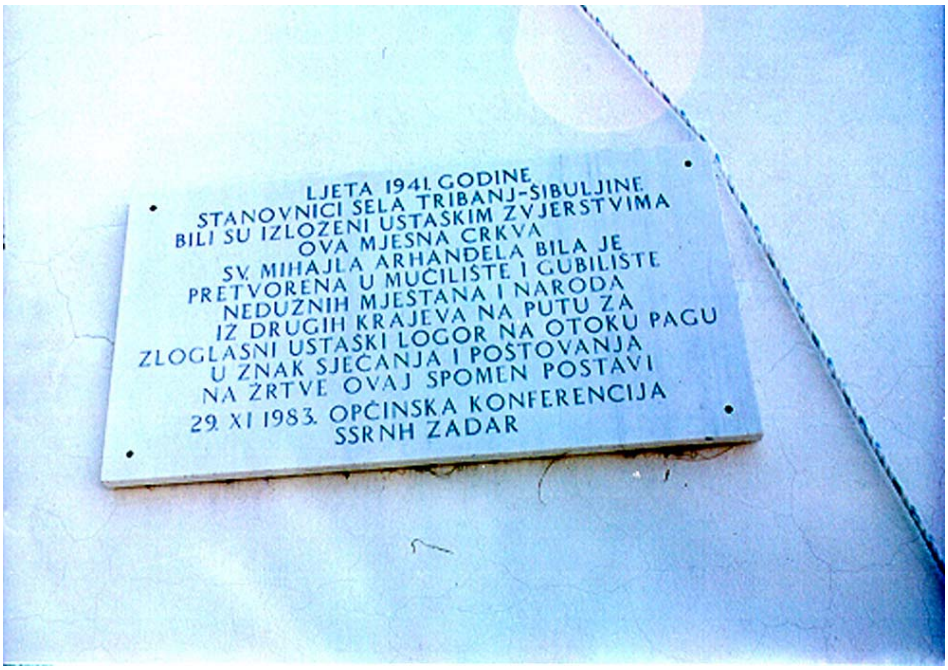

8.7. Spomenploča na čeonoj fasadi crkve u Šibuljini.

Do posljednjeg trenutka činjeni su pokušaji da se zatočenicima spasu životi. Brojni članovi njihovih porodica, mještani sela, kao i mnogi rodoljubi iz okolnih mjesta energično su se zalagali molbama i protestima kod italijanskih vojnih i civilnih vlasti, ali sve je bilo uzalud. Svi konci vlasti nalazili su se u rukama ratnog zločinca Đuzepa Bastijaninija, zamjenika Musolinija u visokoj fašističkoj hijerarhiji, koji se od juna mjeseca 1941. godine, nalazio na položaju Guvernera Dalmacije, sa sjedištem u Zadru. On je sprovodio fašističku politiku u potpunoj saglasnosti sa ustaškim terorom i zločinima.

9. SLANO NA OTOKU PAGU
GROBNICA STANOVNIKA ŠIBULJINE

Maja mjeseca 1941. godine, ustaše su na otoku Pagu podigle koncentracioni logor na malom udaljenom i pustom poluostrvu Slano koje se nalazi na suprotnoj strani paškog zaliva, oko 8 kilometara sjeverno od grada Paga. Njegova sjeverna obala okrenuta prema Karlobagu udaljena je od njega oko 6 kilometara. Takav položaj izgledao je ustašama veoma povoljan, dovoljno udaljen od naseljenih mjesta, a ipak zaštićen bliskim uporištima u Karlobagu i Pagu.

Logor se nalazio na krševitom tlu, površine 1.500 kvadratnih metara, okružen gustom i visokom bodljikavom žicom. Bio je udaljen od morkse obale oko 800 metara, u podnožju jednog brda visokog oko 200 metara. U logoru je bilo samo nekoliko malih drvenih baraka koje su služile za smještaj ustaških stražara.

Odmah od početka maja mjeseca kada je napravljen, logor je bio namjenjen, kao i Jadovno na Velebitu, za likvidiranje srpskog življa. Ovde su vršena streljanja i istaknutih komunista i antifašista, kao i Jevreja koji su pred terorom nacista bježali iz Austrije i Hrvatske, i tražili spas u Dalmaciji. Kao i Jadovno, ovaj logor je bio samo prihvatilište žrtava određenih za streljanje. U Slano će biti dovedeni i stanovnici Šibuljine.

Za Slano su Italijani znali, kao i za zločine koje su vršile ustaše. Komandant Italijanske divizije "Re", izvještava 24. jula 1941. godine, svog pretpostavljenog komandanta VI armijskog korpusa:

"Hrvati prevoze čamcima iz Karlobaga uhapšenike za Pag, koji nema nikakve uslove za logor. Tu se čuju povremeni pucnji protiv onih koji bježe." (Dok. br. 1/2-111, k.332, Voj. Ist. Inst. Beograd).

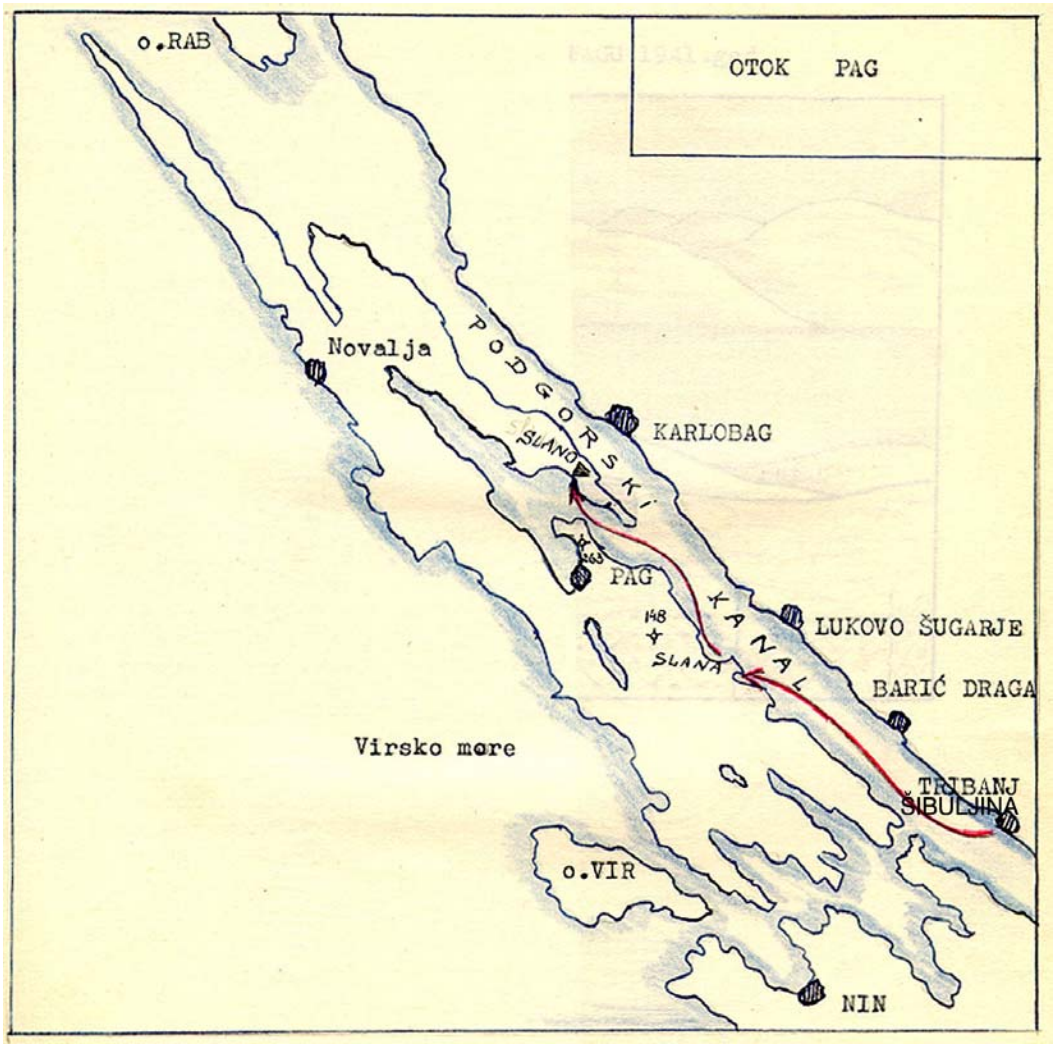

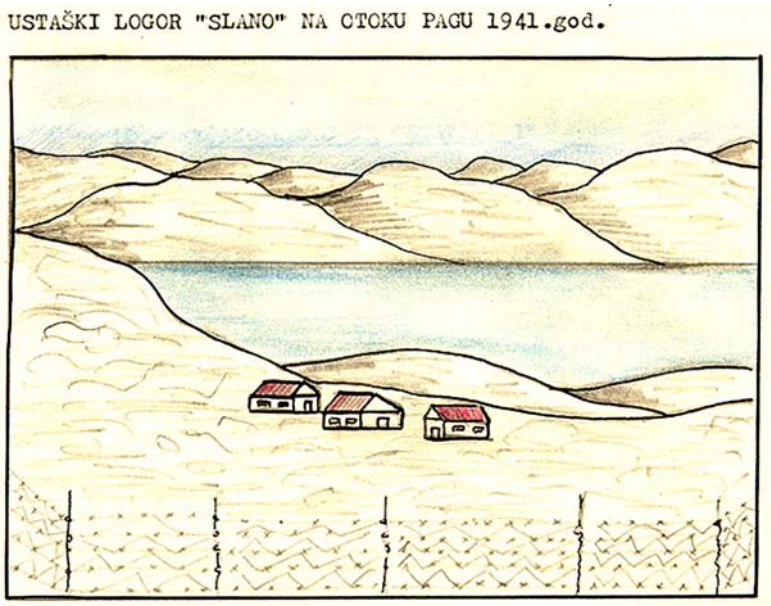

9.1. Pregledna skica ustaškog logora Slano na otoku Pagu.

Od Šibuljine do poluostrva Slano ima oko 35 kilometara. Taj put šibuljčani će prevaliti bracerom koja se već nalazila u Šibuljini, privezana za mulo.

U utorak, 5. avgusta 1941. godine, u 7 sati ujutro, ustaše su izvele uhapšenike iz crkve u portu. Tu su ih prozvali i objasnili da će ih bracerom odvesti na "sigurno mjesto" za rad. Put od pedesetak metara od crkve do bracere prošli su kroz gust špalir naoružanih ustaša. Potrpali su ih pod palubu i zatvorili poklopce, ostavivši samo male otvore tek toliko da se zatvorenici ne poguše. Vetra nije bilo, pa je upaljen stari motor kome je dugo trebalo da proradi. Putnici su jedva nazirali kuda plove. Činilo im se, ipak, da idu prema Pagu. Monotoni zvuk starog motora parao je tišinu zanemjele i opustjele Šibuljine.

9.2. Pogled na crkvu, popovu kuću i mulo u Šibuljini.

Nekolicina slučajno preostalih šibuljčana, skriveni u planinskim škrapama, posmatrali su ovaj prizor skamenjeni od straha i užasa, i slušali šum motora sve dok se bracera nije sasvim izgubila u daljini.

Ujutro bracera je uplovila u mali zaliv poluotoka Slano. Zatvorenike su naoružani stražari poveli prema logoru kamenitim putem oko 800 metara, preko male glavice, do zaravni. Po dvorištu, na ledini, pridošlice primetiše

neke ljude i djecu u građanskim odjelima. Bili su dobro obučeni. To su bili Jevreji sa svojim porodicama. Oko drvenih baraka poslovale su neke mlade građanke koje su verovatno služile ustašama kao pomoćnice i miljenice. Šibuljčanima nisu dozvolili da se raziđu. Sakupili su ih u jedan ugao dvorišta i zabranili da ga napuštaju.

Kao i ranije u Jadovnu, i ovdje je trebalo onemogućiti razmišljanje zatvorenika o daljoj sudbini i opasnostima po život. Sa druge strane, bila im je potrebna radna snaga za kopanje jama u koje će se bacati pobijeni. Ustaški stražari odabrali su oko dvadesetak snažnijih šibuljčana, dadoše im alat sa jedne neuredne gomile i odvedoše izvan logora u pravcu severozapada. Ostalima se to učinilo da sluti na nešto dobro. Oni su navikli da cjelog života rade, pa im je to budilo nadu da će im životi biti pošteđeni. Da ne bi sjedeli bez posla, ustaše im narediše da uzmu preostali alat i da izravnavaju neravnine u dvorištu. Djeca su se bezbrižno igrala na ledini.

Uskoro su se prilično zabrinuli kada su ustaše odvele jednu veću grupu nepoznatih porodica bez alata u onom istom pravcu u kome su ranije otišli šibuljčani. Pred sam zalazak sunca čula se pucnjava iz automatskog oružja sa prilične daljine. Prestali su da rade po dvorištu, ali su ustaše odmah počele da viču: "Što blejite! Ajte, radite tamo! Zašto smo vas doveli, da sjedite? Čudite se što se naša vojska vježba u streljbi!?".

Srećom, odmah iza toga na logorskim vratima pojavila se grupa njihovih šibuljčana koji su se vraćali sa rada. To ih je donekle umirilo, ali su i dalje razmišljali o logorašima koji se nisu vratili. Neko od ustaša reče: "Odveli ih natrag u Karlobag, da ih puste kući".

SPISAK STANOVNIKA ŠIBULJINE KOJI SU ODVEDENI
U LOGOR SLANO NA OTOKU PAGU

Prezime	Ime oca ili muža	Ime
Babac	Pavla	Aleksa
Babac	Alekse	Jelena
Babac	Alekse	Anica
Babac	Marka	Marija
Babac	Marka	Dmitar
Babac	Dmitra	Petar
Babac	Marka	Andrija
Babac	Andrije	Todor
Babac	Todora	Smiljana
Babac	Todora	Đuro
Babac	Andrije	Nikola
Babac	Andrije	Đuro
Babac	Andrije	Dragica
Babac	Todora	Dušan
Lukić	Filipa	Jovan
Lukić	Jovana	Manda
Lukić	Mile	Ana
Lukić	Mile	Sonja
Lukić	Mile	Davorin
Marinković	Nikole	Božo
Marinković	Nikole	Nikola
Marinković	Bože	Ljubica
Marinković	Vladete	Milica
Marinković	Luke	Nikola
Marinković	Nikole	Bosiljka
Marinković	Nikole	Bogdan
Marinković	Nikole	Jovan

Marinković	Jovana	Božica
Marinković	Rade	Filip
Marinković	Filipa	Manda
Marinković	Filipa	Filip
Marinković	Filipa	Darinka
Marinković	Darinke	Radmila
Marinković	Filipa	Stoja
Marinković	Nikole	Marija
Marinković	Mile	Darinka
Marinković	Rade	Špiro
Marinković	Jovana	Marta
Marinković	Jovana	Nikola
Poljak	Luke	Anica
Poljak	Luke	Trivun
Poljak	Trivuna	Dmitra
Poljak	Trivuna	Dragica
Poljak	Trivuna	Danilo
Poljak	Jovana	Nikola
Poljak	Nikole	Jurka
Poljak	Đure	Luka
Poljak	Đure	Jovan
Poljak	Đure	Anica
Poljak	Jovana	Stoja
Poljak	Alekse	Đuro
Poljak	Sime	Maksim
Poljak	Maksima	Marta
Poljak	Sime	Luka
Poljak	Luke	Milica
Poljak	Luke	Lazo
Poljak	Marka	Pavica
Poljak	Marka	Đuro
Poljak	Marka	Marko
Poljak	Marka	Danica

Poljak	Marka	Jeka
Poljak	Marka	Mile
Poljak	Mile	Manda
Poljak	Mile	Ika
Poljak	Đure	Nikola
Poljak	Nikole	Manda
Poljak	Nikole	Todor
Poljak	Todora	Darinka
Poljak	Todora	Mile
Poljak	Todora	Milica
Poljak	Todora	Manda
Poljak	Jovana	Aleksa
Poljak	Alekse	Manda
Poljak	Jovana	Petar
Poljak	Petra	Jeka
Poljak	Vase	Ljubica
Poljak	Vase	Božica
Poljak	Vase	Nikola
Prodan	Bože	Ilija
Prodan	Ilije	Manda
Prodan	Ilije	Božo
Prodan	Bože	Boja
Prodan	Save	Lazo
Štrbo	Alekse	Petar

Iznenada, iz njihove sredine ustaše izdvojiše Anu Lukić sa dvoje djece i odvedoše u baraku. Tu je ona sa sinom Davorinom od 3 godine i kćerkom Sonjom od 7 godina, provela nekoliko dana. Vraćena je u Šibuljinu pod izgovorom da nije rodom iz Šibuljine, već iz Trošelja i da je katoličke vjere.

Spustio se mrak. Svjetla nije bilo osim mjesečine. U logoru je vladala tišina. Umorna djeca spavala su u krilu svojih roditelja. Odrasli nisu spavali,

svi su željeli da saznaju šta su to njihovi šibuljčani radili cjelog dana. Čuli su da je cjela grupa radila na kopanju nekih dugačkih rovova, dužine od 10 metara, širine oko 2 metra i dubine oko jednog metra. Stražari su sami objašnjavali da rovovi treba da posluže kao sklonište za vojsku u odbrani otoka Paga protiv eventualnih pokušaja engleskog iskrcavanja sa mora. A pucnjevi su vježbe njihovih vojnika u streljbi za pomenutu odbranu.

Bila je to poslednja noć šibuljčana. Mnogi nisu oka sklopili. Mučila ih je žeđ. Među onima koji nisu spavali, bio je i Todor Babac koji se u Šibuljini sam prijavio ustašama. Ležao je budan pored svoje žene Smilje, držeći u naručju trogodišnjeg sina Đuru. Niko ga nije osuđivao što se sam prijavio. Svi su cijenili i poštovali njegov retko plemenit postupak. Njegova žena je bila srećna što je on pored nje i djece. Osjećala je da joj ni smrt neće biti teška kada su svi zajedno. Todor je tih dana često govorio: "Ako će nam i djecu ubijati, neka i mene ubiju".

Čim je svanuo petak, 6. avgust 1941. godine, prvo su se počele pomaljati mlade žene koje su oko logorske kuhinje spremale stražarima doručak. Na njihovim ozbiljnim licima vidno se zapažao umor, strah i sažaljenje. Dobro su znale da su ovim jadnim ljudima to poslednji časovi života. Stražari pozvaše šibuljčane da se okupe pored logorskih vrata. Rekoše im: "Dobili smo nalog da i vas vratimo preko Karlobaga kući".

Sve stanovnike Šibuljine i Divosela podelili su u četiri posebne grupe, i oko 7 sati odveli u istom onom pravcu kuda su poveli juče grupu jevrejskih porodica bez alata. Kada su prevalili uskom stazom mali uspon i počeli se spuštati prema malenoj dolini zvanoj "Furnaž", ugledali su iskopane jame. Svaka grupa prišla je jednoj jami. "Siđite dolje, stanite tu, poređajte se da izmjerimo koliko ljudi tu može da stane", naređivali su stražari. Grupe su bile udaljene jedna od druge po 50 metara. Svi su pokorno radili ono što su im stražari nalagali.

Neprekidno u žurbi, poređali su svoje žrtve, a tada, na uobičajeni znak, stadoše svi odjednom otvarati vatru iz svojih šmajsera na poređanu gomilu ljudi, žena i djece. Nastao je vrisak, jauk i komešanje. Oni koji su bili pribraniji, počeli su iskakati iz jama, ali uzalud. Posle pola časa zavladala je grobna tišina.

Ne obazirući se na jauke teško ranjenih, ustaše dohvatiše lopate i stadoše zatrpavati jame. Radili su brzo, kao što rade sve ubice da bi što prije zametnuli tragove svojih zločina.

Stanovnika Šibuljine više nije bilo. Njihovi domovi ostali su pusti. Njihovi preživjeli srodnici i zemljaci, na sreću, više se nisu dali zavesti daljim prevarama o, tobože, odvođenju zatvorenika u Nemačku na rad. Iz pijeteta prema njima i iz opravdanog gneva prema ubicama i njihovim pomagačima, preživjeli šibuljžani su se listom svrstali u borbene redove narodnooslobodilačkog pokreta.

Sa velikim ogorčenjem i gnušanjem negodovali su i stanovnici otoka Paga, kojima su ustaše sa svojim zvjerstvima u logoru "Slano" nanijeli veliku sramotu. Mještanima Paga bili su poznati zločinci, jer su se ovi opijali po mjesnim kafanama i hvalili svojim "djelima". Naročito su se isticali komandant logora "Slano", Ivan Devčić (Pivac) rodom iz Lukova Šugarja, i komandant logora "Metajna", Maks Očić, sa njihovim pomoćnicima, don Ljubom Magašem parohom u Pagu, zatim Lukom Baričevićem, Dujom Pastorčićem, Magašem Martinom (Žicarom), Ivanom Badurinom i Vjekoslavom Fačinijem (Sudijom). Za izvršenje ubistava bila je određena 13. ustaška bojna kojom je komandovao Ivan Devčić, komandant logora "Slano".

Razne i česte intervencije mjesnih rodoljuba kod civilnih i vojnih italijanskih vlasti bile su uzaludne. Ljudi su intervenisali i neposredno kod italijanskog komandanta mjesne posade na Pagu, italijanskog kapetana Bertolia. On se nalazio na čelu XXVII sektora Granične straže "GAF"

(Guardia alla Frontiera), koji je imao 150 vojnika graničara. Na sve molbe mještana da stane na put zločinima ustaša, nije se obzirao. Sa mjesnim župnikom don Ljubom Magašem i komandantima logora bio je lični prijatelj. Sa njima je povremeno odlazio u logore kod Slanog i u Metajne radi silovanja jevrejskih žena osuđenih na smrt.

Vjesti o žločinima, kao i ogorčeni i česti protesti mjesnog stanovništva ubrzo su se pročuli širom Dalmacije, pa i ostalih krajeva. Iz Zagreba je napokon izdat nalog da se oba logora na otoku Pagu imaju ukinuti.

Oko 60 ustaša 19. avgusta povuklo se prema Karlobagu. Sa sobom su vodili i jednu veću grupu od preko 100 zatočenika, pretežno Jevreja koje nisu stigli da pogube. Ni u tom, poslednjem, času nisu se obazirali na molbe mještana da oslobode te preostale žrtve, već su ih u toku noći, za vrijeme puta od Paga do Karlobaga, poubijali na brodu i pobacali usred Podgorskog kanala. Dugo su paški ribari nailazili na njihove leševe za vrijeme ribarenja u toku ljeta i jeseni.

Po odlasku ustaša, italijanske vojne vlasti V armijskog korpusa odmah su uputile svoj specijalni vojni sanitetski odred pod rukovodstvom vojnih lekara dr Sante Stazzija i dr Finderlea. Njihov zadatak bio je da uklone sve tragove ustaških zločina i izvrše sanaciju zemljišta. Trebalo je, naravno, ukloniti sve tragove i svoje sopstvene odgovornosti i sramote pred cijelim kulturnim svijetom.

Kombinovani sanitetsko-inženjerijski odred dobio je zadatak da izvrši ekshumaciju grobova u ustaškim logorima "Slano" i "Metajna", da sve povađene leševe spali, a njihove grobove dezinficira i zatrpa tako da im se svaki trag izgubi. Da bi ovaj posao mogli da izvrše u potpunoj tajnosti, bio je zabranjen pristup mještanima, kao i mnogobrojnim licima koja su uzaludno tragala sa svojom nestalom rodbinom.

Italijanski vojni odred radio je na ovom poslu čitav mjesec dana. Pod rukovodstvom saniteta, italijanski inženjerci otkopavali su rovove-grobnice.

Već na skoro 20 centimetara nailazili su na gomile ljudskih leševa u pet redova jedan iznad drugog. Povađene leševe ređali su na veliku lomaču, polivali ih benzinom i spaljivali brzo i potpuno. Otvorene grobove su, posle dezinfekcije, pažljivo zatrpavali kako bi im se izgubio svaki trag.

Po završenom poslu, dr Stazzi je podneo službeni izvještaj svom nadležnom načelniku saniteta italijanskog V armijskog korpusa, 22. septembra 1941. godine. U prvom izvještaju, veoma značajnom dokumentu, nalaze se sljedeći utvrđeni podaci:

– Prilikom iskopavanja rovova-grobnica izvađeno je ukupno 991 leš: 407 muškaraca, 493 žene i 91 djete od 1 do 14 godina starosti.

– U otkopavanju grobnica, leševi su nađeni u gomilama od po 20 i više ljudi, žena i djece, jedno preko drugog u više redova. Leševi su se nalazili već na dubini od 20 centimetara.

– Rovovi-grobnice bili su dugi oko 10 i više metara, širine oko 1 metar, a dubine od 1 do 2 metra.

– Leševi su bili unakaženi. Ljudi su ubijeni vatrenim oružjem i tupim tvrdim predmetima. Kod nekih golih žena neđene su isječene grudi, a kod nekih rasparane utrobe i u njima mala djeca zašivena običnom žicom. Neki leševi bili su međusobno vezani telefonskom žicom.

– Najveći broj rovova-grobnica nađen je na prostoru Furnaž, u blizini ustaškog logora "Slano". Ekshumacija drugih dubokih jama nije vršena, osim dezinfekcije i maskiranja površine terena kako bi se svi tragovi sakrili. Leševi su spaljivani u dubokim jamama polivanjem benzinom. Posle toga, jame su prskane hlorom i drugim hemikalijama da bi se neutralizovao smrad leševa. Zbog toga se nije mogao ustanoviti potpun broj poubijanih žrtava, za koji se zna da je mnogo veći.

Italijanski vojni lekar dr Finderle izjavio je poslije rata da je italijanskom komandantu V armijskog korpusa, generalu Baloccu i njegovom načelniku

štaba pukovniku Primijeriju bila poznata zvjerstva na otoku Pagu iz brojnih pisama koja su svakodnevno primali preko Ufficio Segnalazioni.

Specijalni delegat rimskog pape Pija XII, dr Đuzepe Ramiro Markone, još 3. avgusta, bio je u Zagrebu i biskupima Hrvatske prenosio instrukcije "svetog oca" o uspostavljanju "novog fašističkog poretka". Isticao je stara neprijateljska načela da izvan rimske crkve nema spasenja (Extra romanum escelesiam non est Salus) i da grčko-istočna vjera nije vjera (Graeca fides – Nulla fides). Po vatikanskoj ideji, trebalo je od Crne Gore stvoriti "Crvenu Hrvatsku", od Bosne i Hercegovine "Muslimansku Hrvatsku", u Dalmaciji "Bjelu Hrvatsku", a u Sloveniji "Karantansku Hrvatsku". Sve ostale narode trebalo je uništiti.

Poslije rata, papa Pije XII zalagao se na sudu da opravda ratnog zločinca bivšeg Guvernera Dalmacije Đuzepa Bastijaninija, tvrdeći za njega da je "dobar čovjek". Međutim, za sve vrijeme rata, dok su u masama padale nevine žrtve, nije preduzeo ništa da se to spriječi. Naprotiv, preko svog legata vršio je jak uticaj na sprovođenje neprijateljske politike i davao podsticaj ustaškim zvjerstvima.

Preživjela Ana Lukić od pretrpljenih patnji i užasa od kasnijeg saznanja o sudbini stanovnika Šibuljine, nikada se više nije mogla oporaviti, ni poslije završetka rata, sve do svoje smrti 1962. godine. Ali, ono što je ona govorila, spasilo je živote mnogim stanovnicima Podgorja, a piscu ovih redova omogućila da sve ovo može opisati.

9.3. Spomenik ubijenim srpskim seljacima iz Šibuljine, podignut poslije rata, okružen turističkim reklamama za prenoćišta. Iako sa potpuno nečitkim tekstom imena pobijenih šibuljčana, na spomeniku piše da je "posvjećen žrtvama fašizma u Drugom svjetskom ratu" i da ga podiže SUBNOR. Iznad zapuštene ploče s imenima, dobro je očuvana petokraka zvjezda od obojenih morskih školjki. Vjerovatno zbog potvrđivanja političke parole bratsvta i jedinstva i falsifikovanja istorije, pored imena šibuljčana nalaze se i imena Njegovan Jure, Sjauš Mile i Vukić Ivana. Oni su kao ustaše tokom rata stradali u borbama protiv partizana iznad Kruščice u Velebitu i nikad nisu živjeli u Šibuljini, niti su bili Srbi.

10. ĆAKO NEMOJ ME OSTAVITI!

Dok su pohapšeni stanovnici Šibuljine još boravili u crkvi pod stražom, ustaše su kao gladni vuci jurile po Velebitu preostale sakrivene zrtve s namjerom da i njih pohvataju. Iz njihovog obruča uspio je da se izvuče i Vlado Marinković sa trinaestogodišnjom kćerkom Milicom. Bila je očeva ljubimica i zato je sa njime ostala pored ovaca na Rujnu, dok je majka sa ostalom djecom odbegla u Kotare, čim se 27. avgusta pročulo o namjerama ustaša da izvrše pokolj u Šibuljini. Svojim likom, stasom i plavom kosom, nije odavala utisak da je rođena u Podgorju. Bila je dobar i vrijedan đak. Izbjegavši prvi nalet hajke, Vlado je odlučio da odmah krene sa Rujna prema moru, ne čekajući da padne noć. Ta mu nepromišljena odluka nije bila dobra. Imao je namjeru da zaobiđe Šibuljinu što dalje u pravcu istoka prema Masleničkom ždrijelu, gde je Podgorski kanal najuži i pogodan za prebacivanje u Kotare. Lagano su i oprezno silazili niz planinu, van staza, kosim pravcem. Vlado je povremeno zastajkivao, osmatrao i osluškivao, da ga ne bi iznenadila ustaška zasjeda.

Nisu bili daleko odmakli, kad Vlado ponovo zastade da osmotri put. Na pedesetak metara ispred sebe primeti grupu naoružanih ustaša u zasjedi. Zbuni se. Stajao je nekoliko trenutaka kao ukopan. Kad su ustaše primjetile da ih je opazio, pozvaše ga na predaju i uperiše puške.

Kada je čuo prvi pucanj koji se prolomio planinom, Vlado je poleteo kao strijela natrag uz planinu, povikavši kćerki da bježe. Mala Milica htjede da poleti za ocem, ali je izdade snaga. Ukočiše joj se noge i ona ostade na kamenu, zbunjena i prestrašena. "Ćako nemoj me ostaviti!", vrisnula je mala Milica.

Vlado nije čuo ovaj povik, jer je jurio uz planinu skačući sa kamena na kamen, misleći da i Milica juri za njim. Pucnje više nije čuo. Odmakao je

oko stotinjak metara i naglo se okrenuo za Milicom. Na njegovo zaprepašćenje deteta nije bilo pored njega. Podigao se na jedan viši kamen i ugledao svoju kćer okruženu ustašama. Išli su prema Šibuljini. Dugo je razmišljao šta da radi. Napokon, odluči da bježi i dalje, računajući da će nekako djete lakše izbaviti ako je sam slobodan.

Kada je zametnuo trag potjeri, skrenuo je ponovo niz planinu, spuštajući se prema moru. Bio je prošao već polovinu puta, kad sretnu Todora Babca. Vlado mu ukratko ispriča šta mu se desilo i šta namjerava da uradi. Todor mu predloži da obojica odu do Šibuljine i vide šta je s njihovim porodicama. "Ja ne mogu", reče Todor, "ostaviti oca, dva brata, sestru, ženu i dvoje djece. Šta bude njima, neka bude i meni". Vlado mu reče da mu je žena sa djecom izbjegla u Kotare i da mora ići k njima: "A, ako vidiš moju Milicu, kaži joj, kad je puste, neka odmah bježi za nama. Ili, ako neko bude dolazio, neka je povede sobom i dovede". Ne potraja dugo ovaj razgovor i obojica se rastadoše svaki na svoju stranu.

Vlado je žurno hodao cijeli dan, neprekidno u brizi šta će biti sa Milicom i u strahu da ne naiđe na neku ustašku zasjedu. Kada je obišao Paklenicu, najteži i najopasniji deo puta, učini mu se da će ostatak biti sigurniji i lakši. Rešio je da zaobiđe Maslenicu sa istočne strane i da se oprezno prikrade Jasenicama.

Silazeći sa Velebita, posmatrao je Jasenice i pažljivo birao najpogodniji pravac da ga niko ne primjeti. Nedaleko od sela nije primjetio ustašku zasjedu skrivenu iza jednog kamenog zida od vrtla. Slučajno mu pade na pamet da ne preskače zid, već da ga zaobiđe. Videći da je promjenio pravac, ustaše se podigoše da pođu za njim. U tom ih je trenutku Vlado primjetio. Odmah se okrete nazad i stade bježati. Ubrzo se svali u jednu vrtaču, obamro od straha i rešen da tu ostane pa šta bilo. Čuo je viku i topot vojničkih cokula po kamenjaru. Ustaše su se glasno dozivale i psovale, uvjeravajući jedan drugog da je bjegunac tu negde, da im neće pobjeći i da

će ga uhvatiti. Koraci su se čuli sve bliže. Vlado je čuo udaranje kundaka po drači koju su ustaše pretraživale. Srećom, prođoše pokraj njega i produžiše dalje uz padinu Velebita.

Na viku ustaša priđoše radoznali pastiri iz Jasenica koji su čuvali svoje ovce. U razgovoru između jedne djevojčice i starije žene, Vlado slučajno saznade da kod Šarlijinih kuća ima oko 15 ustaša. To mu je dobro došlo da izmjeni dalji plan puta. Nije smjeo da krene dalje dok ne padne noć.

Dok je čekao da se smrači, stalno je razmišljao o Milici i o tome šta će mu žena reći kada se bude pojavio bez djeteta. Teško da bi se oboje mogli izvući. U svakom slučaju, bilo je tako suđeno da se razdvoje. Hrabrio se time da čim stigne u Kotare, nastojaće da joj pruži pomoć i da je spase, lakše no da je i on pao ustaških šaka.

Mrak se počeo spuštati. Čobani su svoja stada poveli u selo. Vlado je donijeo odluku da prepliva kanal kod Maslenice. Lagano, kao "vjeverica uza zidove", kako je sam rekao, privukao se do vrata Maslenice.

10.1. Maslenički most iznad tjesnaca. U pozadini se vidi Novigradsko more.

Posmatrajući drugu obalu, učinila mu se mnogo dalje. Pokušao je da se prebaci nešto istočnije, gdje je kanal uži. Napravio je nekoliko opreznih koraka i primjetio jednu senku na kamenu. Pomislio je da je to ustaški stražar, pa se spustio u jednu špilju pokraj obale i tu se pritajio. Od umora, uzbuđenja i straha, uhvati ga san. Srećom, brzo se probudio. Oko njega nije bilo nikoga. Prema položaju mjeseca moglo je biti oko 10 sati.

Vlado skide odjelo i od njega napravi balu. Nešto novca stavi pod kapu i na glavu opasačem priveza svežanj sa odjelom. Plivao je lagano, pored obale, u pravcu istoka da bi se, zatim, otisnuo preko kanala. Prilazeći drugoj strani, ispod visoke stijene od oko 60 metara, čuo je iznenada zvižduke stražara s obje strane. Od straha, noge mu otkazaše poslušnost i neko vrijeme je samo mahao rukama, tek toliko da se ne utopi. Nesvesno je zbacio odjelo sa glave i tek tada je počeo plivati kroz Obaljenicu u pravcu zapadnog izlaza iz kanala. Rasterećen od odjela, dobio je više snage, pa se bržim plivanjem uputio prema Vinjercu. Želeo je da stigne prije zore, ali opet ga je počela izdavati snaga. Više nije ni čuo jer su mu uši bile začepljene od soli.

10.2. Vinjerac danas.

Najzad je stigao na drugu obalu, potpuno iscrpljen. Sada ga stade mučiti to što je potpuno nag, bez odjela, samo sa kapom na glavi. Mučila ga je i studen. Počeo je drhtati cijelim tjelom. Legao je prsima na kamen, kako bi se zaklonio od vetra. Privukao se jednom grmu i uvukao u njega. Zora je svitala.

Ne potraje dugo, kad naiđe jedna starija žena, Manda Žunić, žena Jure Žunića brodskog kuhara, rodom iz zaseoka Vučjak kod Vinjerca. Manda je gonila svoje ovce u napoj. Kada su ovce naišle na Vladu, otskočile su uplašeno i stale bježati od obale. Vlado je tihim glasom pozvao u pomoć. "Jesi li ti sa ovoga svijeta?", uplašeno upita Manda. "Jesam ženo, dašta sam. Nesreća me velika donijela ovamo. Pomozite mi, ako imate duše. Ubiše mi djete!", reče Vlado i stade po prvi put plakati. Crne slutnje mu padoše na srce, sada kada se on skoro izvukao od opasnosti, počeo je naslućivati ono najgore što se moglo desiti Milici i što se, nažalost, stvarno i desilo.

Zaklonjen u grmu Vlado je plakao i jecao kao dijete. Žena se brzo izgubila, a on to nije ni primjetio. Ubrzo se povratila sa rubljem u ruci. Priđe mu slobodno i stade tješiti: "Ne boj se, ovdje su svi naši. Neće ti niko ništa. 'Ajde, obuci se i dođi u kuću, tu ćeš se prehladiti".

Iza nje stiže iz sela veća grupa radoznalog svjeta. Svi ga stadoše hrabriti i tješiti, pozivajući ga da se obuče i dođe u selo. Uvedoše ga u Žunićevu kuću. Videći da je nesrećni čovjek promrzao od hladnoće i premoren od velikih napora, pažljivi ukućani pustiše Vladu da se odmori. Kako je legao u krevet, zaspao je dubokim snom

11. MAJKA ŠAMARA SINA KLERIKA KOJI BRANI USTAŠKE ZLOČINE

Oko podne, u nedjelju 3. avgusta 1941. godine, probudio se Vlado Marinković u čestitoj kući skromnog brodskog kuhara Jure Žunića, u zaseoku Vučjak kod Vinjerca. Radoznalom svijetu već je više puta ponovio svoju nevolju. Uostalom, vijesti o ustaškom pogromu stizale su u toku cijelog dana i sa drugih raznih strana.

U kući Žunića toga dana jedino nije bio najmlađi član porodice, Ante Žunić, mladi katolički klerik iz sjemeništa u Karlovcu, koji se tih dana nalazio na ferijama. Ante je bio malog rasta, bledunjav, ćutljiv i povučen mladić. Malo je govorio sa svojim roditeljima, naročito od kako je buknuo rat. Nije imao ni drugova. Jedino se družio sa parohom iz Vinjerca. I toga jutra, kada je Vlado iznenada doplivao u Vučjak, bila je nedjelja i Ante je bio u Vinjercu na misi.

Kada se u podne vratio iz Vinjerca, video je okupljene komšije oko svoje kuće i neprimjetno u nju ušao. Svojim hladnim očima posmatrao je nepoznatog putnika za koga je odmah osjetio da mu je krvni neprijatelj. Prema Vladi nije imao nikakvog osjećanja sažaljenja, naprotiv, bilo mu je žao što je tako izbjegao ustaškoj osvjeti. Iako veoma mlad, već je bio zatrovan fašističkom ideologijom. Uzdržavao se da to ispolji, jer je primjetio svoje ljubazne roditelje kako iskreno i srdačno ukazuju svoje gostoprimstvo. Slušao je grdnje i osude ustaških zločina. Čuo je glas svoje majke koja je govorila kako je čula da se u Zagrebu nalazi na ustaškoj crnoj listi oko 180 hrvatskih rodoljuba iz Vinjerca, koje ustaše kane ubiti. "Ako do toga dođe", nastavi njegova mati, "narod će pružiti otpor, pa šta bude". Tada se iz gomile pojavi njen sin klerik, sav crven u licu od ljutine, i drhtavim i piskavim glasom se obrecnu na svoju majku i na sve prisutne, govoreći da

on ne dozvoljava da se vređa poglavnik, jer je u pravu što je naredio da se istrebe svi Srbi, jer oni ništa drugo i ne zaslužuju. Kao grom iz vedrog neba odjeknule su riječi mladog teologa, jer ih niko nije očekivao. Majka se prva pribrala, brzo mu je prišla i šakom ga udarila po licu: "Sram te bilo nesretni sine! Jesam li ja to krvoloka rodila!? Sve ti je prokleto bilo, pa i mliko iz mojih prsiju!". Zatim ga odgurnu niz boloturu van kuće.

Vlado Marinković odmah ustade i htjede da pođe iz kuće. Bilo mu je veoma neugodno što je zbog njega došlo do sukoba između majke i sina. Međutim, žena ga uhvati za ruku i odlučno povuče natrag u kuću. Stade objašnjavati kako je njegov otac teškim trudom ulagao velike napore potucajući se po morima kako bi obezbjedio sredstva za sinovljevo školovanje, a eto šta je on naučio. Umjesto da tješi ljude u nevolji, on traži da se nevini ubijaju.

Ovo što se desilo u malom zabitom i gotovo nepoznatom zaseoku Vučjaku pored Vinjerca, dešavalo se, nažalost, i u drugim mjestima i u drugim oblicima. Ovdje su se sukobili pogledi majke, neuke seljanke zdravog razuma i nepomućene svjesti, i mladog školovanog sina zatrovanog ustaško-klerikalnim idejama koje je ostvarivao ustaški pokret. Trujući mlade klerike ovim idejama, ustaški pokret je za cilj imao da razori slobodarski duh i otpor protiv fašizma.

Poslije podne došao je iz Vinjerca u kuću Žunića pomorski kapetan Šime Magaš (Čumina), odvažnan čovjek i rodoljub. Razgovarao je sa Vladom dugo, hrabreći ga da su svi hrvatski rodoljubi na njegovoj strani i da će mu pružiti bratsku pomoć. Obavjestio ga je sa oduševljenjem o uspješnim masovnim i oružanim akcijama u Dalmaciji i Lici. U Počitelju partizani su likvidirali zloglasnog ustaškog krvoloka Stipana Dukovca.

Magaš je Vladi dao 100 italijanskih lira i uputio ga u Zadar, rekavši mu da se i u buduće javi ako mu bide nešto trebalo.

Vlado je pješke krenuo prema Zadru. Bio je zahvalan plemenitim mještanima za ukazanu pomoć, naročito Mandi i Juri Žuniću. Mučilo ga je kako će ženi i ostaloj djeci objasniti šta je sa Milicom. Tako mu je, korak po korak, prošla čitava noć.

Već je bilo odavno svanulo kada je ušao u grad. Na sreću, veoma brzo je naišao na jednog zemljaka iz Šibuljine, koji ga je odveo njegovoj porodici.

Svim stanovnicima Šibuljine koji su uspjeli da prebjegnu u Zadar i Kotare, bilo je jasno da su na taj način spasili svoje živote od sigurne smrti. Ali, sve će njih italijanske vojne vlasti na silu vratiti u Šibuljinu, 3. septembra 1941. godine, nakon pristupanja ponovnoj reokupaciji hrvatske teritorije sa koje su bile povučene italijanske snage posle 18. maja. Do ponovnog povratka italijanskih trupa na teritoriju Hrvatske došlo je usled nesavladivih poteškoća oko neuspješnih pokušaja da se uguši započeti oružani ustanak.

U jeku narodnog ustanka koji neće prestati sve do kraja rata i koji će uzimati sve većeg maha, ustaški teror počeo je jenjavati i zločini nad mirnim civilnim stanovništvom više se neće ponoviti.

Zahvaljujući pomoći narodnooslobodilačkih odbora koji su se počeli osnivati u Podgorju i formiranjem naoružanih partizanskih odreda, narod će dobiti potpuniju i sugurniju zaštitu u daljem toku rata.

III

12. PRVI DODIRI PODGORACA SA RUKOVODIOCIMA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA U LICI

Odmah po okupaciji Jugoslavije u svim mjestima Podgorja okupljali su se radnici i seljaci oko svojih istaknutih vođa. U Trošeljima, Barić Dragi, Karlobagu i Starigradu, stvorene su organizovane grupe koje su za cilj imale pružanje oružanog i svakog drugogo otpora teroru.

Stanovnici Šibuljine stvorili su svoju grupu odmah po dolasku u Zadar, poslije prvog ustaškog zločina. U grupi su bili: Babac A. Đuro, Babac A. Marko (Cebo), Babac D. Marko, Lukić N. Petar (Pekina), Lukić M. Božo, Poljak M. Mile, Poljak L. Marko, Polak L. Đuro, Poljak Đ. Serđo, Prodanović I. Đoko i Marinković N. Niko. Nešto kasnije pridružio im se Poljak M. Lukša koji će preuzeti rukovodstvo nad grupom i odmah pokušati da zajedno organizuju otpor.

Na povratku iz Beograda, Poljak Lukša je stigao 7. avgusta 1941. godine u Počitelj, u jeku ustaških pogroma. Tu je odmah saznao za masovni narodni ustanak kod Divosela, Čitluka, Ornice, Smiljana, Široke kule i drugih mjesta. Saznao je i za pokolj stanovnika Šibuljine. Istog dana sastao se u Divoselu sa Simom Počučom koji mu je predložio da ode u Podgorje i da tamo širi oružani otpor. Najprije da okupi oko sebe viđenije zemljake koji su izbjegli iz Šibuljine u Ravne Kotare i Zadar. Da odmah počnu sa

prikupljanjem oružja i uspostave sigurne kanale za vezu preko Podgorja, između Kotara i Like.

Lukša je preko Gračaca i Obrovca stigao u Zadar 15. avgusta 1941. godine. Tu je zatekao i svoja dva brata od kojih je saznao da su mu, pored ostalih šibuljčana, ubijeni roditelji i sestra. Sve članove grupe odmah je upoznao sa potrebom pružanja otpora. Jedan deo grupe odmah je krenuo u Kotare sa zadatkom da okuplja ljude i pokuša doći do oružja i municije. Do toga je bilo veoma teško doći, jer su se mnogi pojedinci koji su krišom posjedovali oružje, plašili fašističkih pretnji smrtnom kaznom.

Podgorci su imali dobar prijem u svim mjestima gdje je živeo srpski živalj, a naročito u Poljicima, Smilčiću, Zemuniku i Kuli Atlagić. U Smilčiću se tada nalazio kao lekar dr Nikola M. Babac, krijući se da je oficir kraljevske jugoslovenske vojske. Preko njega su Babac Đuro i Babac Marko dolazili do dragocjenog sanitetskog materijala, novca i druge pomoći. Dr Nikola Babac je, pored svoje braće od strica, Đure i Marka, održavao vezu i sa Magaš Tišmom i Magaš Ivanom kapetanom pomorskim iz Vinjerca. Početkom 1942. godine, italijanski fašisti su ga uhapsili i internirali u koncentracioni logor u Padovi (Campo concentramento civili internati).

U tim prvim danima grupi su pristupili Nikola Vojvodić (poginuo pri oslobođenju Senja 1944. godine) i Petar Piljo. Marinković F. Miloš uspostavlja vezu iz Šibuljine sa Počiteljom preko Jove Mrkušića i Gojka Laskovića. Miloš se povezuje sa Starigradom preko Marije i Mihovila (Miće) Maričića. U Starigradu je delovala grupa u kojoj su bili Mijat Parić, Krste Parić i njegova žena Pavica, sin Ivan, sinovac Ante i snaha Darinka, koji su u Obrovcu imali vezu preko Boška Desnice, advokata.

U avgustu mjesecu podgorci su aktivno učestvovali u raznim borbenim akcijama Bukovičke čete koja je već tada imala oko 40 delimično naoružanih boraca, i Kninskog partizanskog odreda. Iako još nisu imali pušaka, naši podgorci su bili vješti da kidaju telefonsko-telegrafske žice i

stubove, da onesposobljavaju razne objekte na putevima i da obavještavaju svoje drugove o kretanju neprijatelja. O tome svjedoči i jedan od mnogobrojnih izvještaja italijanske 2. armije u kome se izvještava Glavni Generalštab u Rimu, na dan 2. avgusta 1941. godine.

"Nepoznati saboteri presjekli sve veze telegrafske i telefonske prema Šibeniku, Zadru i Kninu, uključujući i željezničke linije koje prenose važna telegrafska saopćenja direktno za Guvernera Dalmacije i komandanta VI armijskog korpusa". (Dok. br. 12/4 – K. 76 u Voj. Istor. Institutu u Beogradu).

Aktivnost svih rodoljuba u Sjevernoj Dalmaciji iziskivala je velike napore. Položaj Ravnih Kotara sa pretežno otkrivenim zemljištem i gusto posednutim mnogobrojnim i raznovrsnim italijanskim jedinicama divizije "Zara", otežavao je kretanje i izvođenje akcija. Pored toga, mjesne političke vlasti vršile su popis cjelokupnog civilnog stanovništva i ograničavale njegovo kretanje iz mjesta u mjesto bez specijalne dozvole, uz pretnju smrtnom kaznom. Vršeno je hapšenje taoca i primjenjivane su kolektivne kazne. Porodicama čiji su članovi bili u ilegali, nisu izdavane karte za snabdjevanje i nad njima je vršen stalni policijski nadzor.

Okupator je brzo počeo da vrbuje kolaboracioniste, neprekidno vršeći jak uticaj na razbijanje jedinstva, naročito između Srba i Hrvata. Osnivanje jedne četničke jedinice od strane italijanskih vlasti za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta, unijelo je veliku pometnju u narodu. Biće potreban dug i naporan trud da se uoče obmane neprijatelja. Ovi italijanski četnici ostaće do kraja na strani neprijatelja kao njegovi pomagači, ali bez ikakve podrške naroda.

12.1. Uniforme antikomunističkih dobrovoljaca (kapa borca pravoslavne vere je narandžaste boje a borci katolici imaju kape crvene boje)

53

12.2. Zastave antikomunističkih dobrovoljaca

12.3. Defile 4. Bande pravoslavnih boraca (četnika) u Zadru, antikomunističkih dobrovoljaca (V.A.C., Milizia Volontaria Anti Comunista) koji su se regrutovali iz redova srpskih izbjeglica iz Ravnih kotara i Velebitskog podgorja.

Da bi se blagovremeno stalo na put bratoubilačkoj borbi u Podgorju i Lici, od strane Jakova Blaževića, Damjana Vujnovića (Denia) i Mile Počuče, upućen je Marko Vujnović u Počitelj, juna mjeseca 1941. godine. Dobro poznavajući prilike u Podgorju, Vujnović je sve svoje napore usmjerio na očuvanju tradicionalnog bratstva i jedinstva naroda Podgorja, smatrajući to osnovnim preduslovom razvoja ustanka. Pošto je srpski deo stanovništva u Podgorju od početka bio izložen velikom treroru i gubicima, obratio se, u prvom redu, hrvatskim rodoljubima da svojim bratskim susjedima u nevolji pruže svu moralnu i materijalnu pomoć.

Posle zločina u Šibuljini, Lukša Poljak je odlučio da pođe u Liku i dobije nove instrukcije. Zadarski aktivisti, podgorci, podelili su se u dve grupe. Jednu je vodio Pekina Lukić, a drugu Lukša Poljak. Krajem ljeta obe

grupe krenule su jedna za drugom u Liku. Četvorica šibuljčana ostala su sa svojim porodicama u Obrovcu sa ciljem da organizuju vezu sa Likom. Ostali su produžili prema Miškovcu i Bruvnu. Ovdje, u šumskoj oblasti "Kremen" sastali su se sa Markom Oreškovićem. Sa dobijenim instrukcijama i vezama sa Trošeljima, Starigradom i na otoku Pagu, vratili su se istim putem, 25. jula 1941. godine.

Kod Bilišana, Pekinova grupa je zbog neopreznosti uhapšena od strane Italijana, ali je brzom intervencijom Lukšine grupe oslobođena. Odatle su nastavili put preko Novigrada, gdje su uspostavili vezu sa Matom Buterinom i njegovim bratom Josom. Dali su im konkretne zadatke i deo propagandnog materijala, a zatim su nastavili dalje prema Ražancu. Tu su se preko Jovana Štrbe povezali sa ražanačkim rodoljubima. Jedan manji deo grupe zadržao se u Ražancu zbog uspostavljanja veza sa Podgorjem, dok su ostali sa Lukšom krenuli u Kotare da nastave sa daljim propagandnim radom i da što pre dođu do oružja.

Usledio je ponovni sastanak šibuljčana sa Markom Vujnovićem, ovog puta u Počitelju. Na ovom sastanku, pored šibuljčana Đure Poljaka i Marinković Nikole, prisustvoali su iz Kotara, Pekina Lukić i Niko Marinković. Pošto su ih Đuro i Nikola tajno prebacili iz Ražanca preko Kanala, zajedno su se uputili u Liku, u Počitelj. Sastanak je održan u kući Dmitra Vitasa (Čojine), a bili su prisutni i Pekiša Vuksan, Vlado Cerin, Jovo Vuksan (Brđo) i Dane Babić (Pilot).

U to vrijeme, u zaseoku Trošelji, Toma i Ante Trošelj, pripremali su odlazak na otok Pag radi uspostavljanja veze sa tamošnjim rodoljubima i organizatorima pokreta. Krpeći svoj stari kaić drvenim čepovima i stupom, najzad su jedne večeri krenuli preko Kanala, prema zaseoku Miškovići. Tu su bili srdačno primljeni. Uspjelo im je da organizuju sigurne veze koje će kasnije dugo poslužiti mnogim rodoljubima koji su iz Zadra i Paga odlazili preko Podgorja u Liku, i obratno. Ovim kanalom za vezu koristili su se Nino

Maštrović, Gojko Maštrović, Ida Maštrović, Dragica Baričević, Dragutin Stošić i mnogu drugi.

Aktivistima iz Trošelja, kao i Barić Drage, uspješno je rukovodio Jure Trošelj (Šnajder). Ustaše su ga mučki ubile, jula mjeseca 1941. godine, ali na njegovo mjesto došao je Marin Trošelj i sa uspjehom ga zamenio.

U Šibuljini je bilo teže organizovati pristalice narodnooslobodilačkog pokreta zbog velikih žrtava, ali je Vujnović uspio pridobiti valjanog i odanog saradnika Milu Marinkovića koji preko Ante Mataka čvrsto povezuje Podgorje u pravcu prema Karlobagu. Naši podgorci Đuro Poljak, Nikola Marinković, Miloš Marinković i Jovan Marinković iz Šibuljine, više nisu bili usamljeni ni razjedinjeni. Uskoro su postali značajan faktor ustanka kao čvrsta i pouzdana spona između Like i Dalmacije.

Suočen sa ovakvom situacijom i razvojem događaja narodnog ustanka italijanski okupator je bio prinuđen da ponovo vrši pregrupaciju svojih oružanih snaga, u toku mjeseca septembra i oktobra 1941. godine, i da ponovo okupira napuštene djelove hrvatske teritorije do takozvane Demarkacione linije. Pri tome je usmjerio sve svoje snage na organizovanje svoje četničke organizacije, nadajući se da će time slomiti ili bar ograničiti razvoj narodnog ustanka.

U tom cilju vršene su obimne vojno-političke pripreme u Rimu i Zagrebu. Proučavani su uzroci dosadašnjih neuspjeha. Jedni drugima su prebacivali krivicu. Italijani su tvrdili da je hrvatska vlada ustaškim terorom i zločinima prouzrokovala veliko nezadovoljstvo u narodu, zbog čega je došlo do tako neočekivane veoma nepovoljne situacije. Tim argumentima vršili su pritisak na svog "saveznika" Pavelića, da bezuslovno prihvati ponovnu italijansku reokupaciju hrvatske teritorije do Demarkacione linije.

13. SUKOB SA USTAŠAMA U TROŠELJIMA (avgust 1941)

Milan Maras, rodom iz sela Šušnjevaca kod Gospića, zbog veoma siromašnog stanja uoči rata je služio u selu Pogledalu kod Jakova Marasa, kao poljoprivredni radnik nadničar. Na dan kapitulacije Jugoslavije, Milanu je bilo 18 godina. Odmah mu je pošlo za rukom da dođe do jedne puške i dva sanduka municije. To je dobro sakrio i čekao pogodan trenutak da se priključi ustanku. U Trošelje sredinom juna mjeseca dolaze iz Sušaka Jure i Marin Trošelj i Ante Maras (Pajin). Okupljaju se u kući Milutina Trošelja u zaseoku Donji Trošelji. Među prvim organizovanim akcijama bilo je ukazivanje pomoći izbjeglicama iz Like i njihovo sakrivanje po zaseocima.

Ubrzo su ustaše ovo otkrile i odlučile da preduzmu pretres kuća. Tu čudnu hajku preduzeo je ustaški odred pod zapovjedništvom krvoloka Pavlice Devčića, na dan 23. avgusta 1941. godine. Ustaše su prvo opkolile kuće u zaseoku Pogledalu. Blagovremeno obavješten od Đure Trošelja o hajci, Milan je odmah uzeo svoju mauzerku i zauzeo zasjedu pored puta sa namjerom da ustašama pruži otpor. Nije potrajalo dugo vrijemena, kad naiđoše prvi na nišan. Bio je to Stjepan Devčić u kicoškoj odori, prkosnog držanja, sa naperenom puškom. Samo što je prošao pored Milana, planuo je pucanj. To je bio prvi ustanički i osvetnički pucanj u Podgorju iz ruku hrvatskog rodoljuba Milana Marasa.

Čim je Devčić pao, Milan mu je prišao da uzme oružje, ali u tome nije uspjeo, jer su ga ostale ustaše okružile i uhvatile. Odmah su ga vezali i predali žandaru Mati Pavletiću da ga sprovede ustaškom komandantu Pavlici Devčiću koji je bio u kući Nike Barića. Pred kućom ga je dočekao ustaški krvolok Pavlica i počeo tući bacivši ga među vinske bačve, sve dok ga nije onesvjestio. Kada se ustaša udaljio, domaćin je Milana krišom polio

vodom i povratio svjesti. Odatle ga je žandar Pavletić odvukao u pekaru Nike Barića i tu ga zatvorio. Predveče je došao Pavlica sa još jednim ustaškim starešinom. Počeli su ga "saslušavati". Tražili su od Milana da prizna ubistvo sa predumišljajem i po nagovoru komunističke organizacije. Vikali su i tukli ga, tražeći da kaže sa kim održava veze, pištoljem su prijetili da će ga ubiti. Iako je bio više u bunilu nego pri svjesti, uporno se branio da je sasvim slučajno opalio iz puške misleći da su četnici upali u zaseok.

Sutradan, 24. avgusta, oko 10 sati, stražar Mate Pavletić dozvolio je Kati D. Barić da Milana napoji šoljom čaja. Milana je to okrijepilo i ohrabrilo. Oko 11 sati sproveli su ga stražarno u Barić Dragu. Ponovo je vršeno saslušavanje od strane dvojice ustaša, Nikole i "Sukna" Devčića, braće ubijenog Stjepana. Tukli su ga i gazili nogama, preteći mu da će ga isjeći na komade. Da bi iznudili priznanje, doveli su i njegovu majku i pred njom ga boli nožem po vratu, tako da je sav bio u krtvi. Trpeo je nadčovečanske muke i bolove, sve dok se nije ponovo onesvjestio.

Kada se sutradan osvjestio, primjetio je pored sebe drugog stražara. Bio je to Milan Jengić iz sela Kaniže kod Gospića. Ovaj mu je oprao rane na vratu i zavio ih jednom bjelom krpom. Poslije mu je dao šolju kafe. Obavjestio ga je da je doneta odluka da se sprovede preko Karlobaga u Gospić i preda sudu. Bio je optužen za pokušaj nehotičnog ubistva, baš onako kako se Milan uporno branio. Oko 13 sati poveo ga je žandar Jengić prema obali i ukrcao u jedan motorni čamac pun ustaša. Za vrijeme puta iz Barić Drage do Karlobaga ustaše su u više mahova tražile od Jengića da Milana zakolju, ali se Jengić uporno branio da mora izvršiti nalog i sprovesti uhapšenika u gospićku kaznionu radi dalje sudske istrage.

U žandarmerijskoj stanici u Karlobagu, Milan nije bio izložen maltretiranju, naprotiv, bili su pažljivi i čak su mu dali da jede. Sutradan ujutro krenuli su kamionom preko Oštarija i Takolica za Gospić. Usput su

susretali duge kolone ljudi, žena i djece koje su ustaše odvodile na gubilište, postupajući sa njima kao sa stokom. Milana je to strahovito uzbudilo i demoralisalo, pa je tražio od svog stražara da mu odmah prekrati dalje uzaludne patnje.

U gospićkoj kaznioni Milana odvedoše u ćeliju samicu br. 9 na drugom spratu. Ćelija je služila za mučilište i bila je sva u krvi. Milan je bio potpuno utučen, nemajući više nikakvu nadu da će se spasiti. Iznenada, 26. avgusta ujutro, uđe u ćeliju stražar sa tog sprata, ustaša Pelkan Antić, rođak njegovog gazde kod koga je Milan pre rata služio. Pelkan je Milana dobro poznavao i bio s njim u dobrim odnosima. Ustaša se začudio kada je video Milana i kad je čuo zašto je optužen. U početku se snebivao i bio veoma rezervisan, ali, malo po malo, počeo je sticati utisak da Milan nije stvarno kriv. Počeo mu je donositi hranu i obećao mu da će mu pomoći koliko bude mogao.

Poslije nekoliko dana Pelkan je Milana premjestio iz samice u veću sobu, gde je bilo desetak zatvorenika. Nekoliko puta je dolazio kod sudskog isljednika koji ga je saslušavao bez pritiska. Najzad je podignuta i optužnica za nehotično ubistvo i doneta odluka da se Milan pusti iz zatvora i da se dalje brani sa slobode. Početkom novembra, Milan je izašao iz zatvora i jednim kamionom krenuo iz Gospića prema Karlobagu. Odatle ga je do kuće kamionom prebacio njegov zemljak Antina Trošelj. U Trošeljima su svi bili iznenađeni, malo je ko vjerovao da će ostati u životu.

14. PONOVNA OKUPACIJA HRVATSKE TERITORIJE OD STRANE ITALIJANSKIH TRUPA (7. septembar – 12. oktobar 1941)

U pokušajima gušenja masovnog narodnog ustanka u Lici, hrvatska vlada je još juna mjeseca 1941. godine, uputila specijalni "Lički zdrug" u Gospić. Ovaj zdrug, kome su pripadale i dve ustaške jedinice, poslije velikih gubitaka pod udarcima ustanika bio je primoran da se začauri u odbranu svog jedinog preostalog uporišta oko Gračaca. Pored velikog broja ubijenih i ranjenih, bilo mu je zarobleno 180 domobrana sa cjelokupnim oružjem, municijom i raznom drugom opremom. Pored velikog broja pušaka, zaplijenjena su 11 puškomitraljeza i 6 teških mitraljeza, što je ustanicima omogoćilo da ojačaju svoje snage.

Sva predviđanja i proračuni fašističkih upravljača da će raznim vojno-političkim mjerama, služeći se starim geslom "zavadi pa vladaj", razjediniti i pokotiri narod na okupiranoj teritoriji i na teritoriji veštačke tvorevine hrvatske države, nisu ni izdaleka dali očekivane rezultate.

Razvoj narodnog ustanka unjeo je u redove neprijatelja veliko uznemirenje i zabrinutost, kao i međusobno nepovjerenje. Zbog toga su ustaše i Italijani održavali razne konferencije, dogovore, sastanke i savjetovanja, čas u Rimu, čas u Zagrebu. Na ovim sastancima dolazilo je i do otvorenih sukoba, prebacujući jedni drugima krivicu za nastalu situaciju. Hrvatski predstavnici tražili su od Italijana da im se da više oružja i pruži veća pomoć, tvrdeći da će na taj način sigurno slomiti narodni otpor i obezbjediti red i mir. Italijani, sa svoje strane, bojeći se da to oružje ne padne u ruke ustanika i još više pogorša situaciju i njihov vlastiti položaj,

pobijali su te prigovore svojim prijedlogom da je jedini pouzdani izlaz iz ove situacije da oni sa svojim trupama ponovo okupiraju deo hrvatske teritorije, do Demarkacione linije i preuzmu svu vlast i odgovornost. Pri tome su vjerovali da će forsiranjem svojih četnika na mjesto dosadašnjih kompromitovanih ustaša i veštom propagandom pridobiti srpski narod i ostale patriote Hrvate i obuzdati razvoj ustanka bez naročite potrebe izlaganja opasnostima sopstvenih trupa.

Italijanski komandant 2. armije, general Ambrozio naročito se bojao provale ustanika iz Srbije, preko Bosne i teritorije Hrvatske prema njegovom djelu okupirane teritorije. U tom smislu on je upozoravao svoje podčinjene komandante armijskih korpusa da budu oprezni. U telegramu br. 8770, od 14. septembra 1941. godine, on ih obavještava:

"Zbog neizvjesne situacije u Srbiji, može se očekivati da se ustanak koji je planuo, proširi sve više".

Poslije savjetovanja genarala Ambrozija sa Musolinijem u Rimu, odlučeno je da general ide u Zagreb, gdje će se odlučiti o ponovnoj okupaciji hrvatske teritorije od strane italijanske vojne sile. General Ambrozio je 25. avgusta 1941. godine, Hrvatima jednostavno izložio unapred donete odluke:

1. Cjelokupna civilna vlast nad ponovo okupiranom teritorijom, do Demarkacione linije, u cilju zaštite, preuzeće se od strane komandanta 2. ialijanske armije, 7. septembra u ponoć.
2. Sve hrvatske okružne, sreske i mjesne vlasti nalaziće se pod italijanskom upravom preko hrvatskog Generalnog administrativnog komesara dr Karčića, predloženog od strane Pavelića.
3. Ustaške formacije izvan sastava redovne vojske moraju se ukloniti sa okupirane teritorije, osim ustaške organizacije "Ustaška mladež" (fašistička omladinska organizacija, primjedba autora), koja će se nalaziti pod kontrolom.

4. Sve hrvatske trupe koje se budu zadržale na okupiranoj teritoriji, prelaze pod kontrolu italijanske 2. armije, koja će odobravati njihove pokrete i upotrebu. (Prema italijanskim podacima, na ovoj teritoriji, koju je trebalo da okupira Italijanska 2. armija, u to vrijeme je bilo 15.932 vojnika, od toga 1.705 ustaša, 969 žandara, 60 graničara i 148 finansa.

5. Razgraničenje sa Hrvatskom odlaže se do normalizacije situacije.

6. O ovome mora se javno upoznati cjelokupno stanovništvo putem proklamacije.

Konferencija je završena istog dana, a odmah zatim, general Ambrozio je izdao pismenu direktivu br. 7600, od 28. avgusta 1941. godine, svim potčinjenim komandantima armijskih korpusa za pokrete trupa u određene zone okupacije.

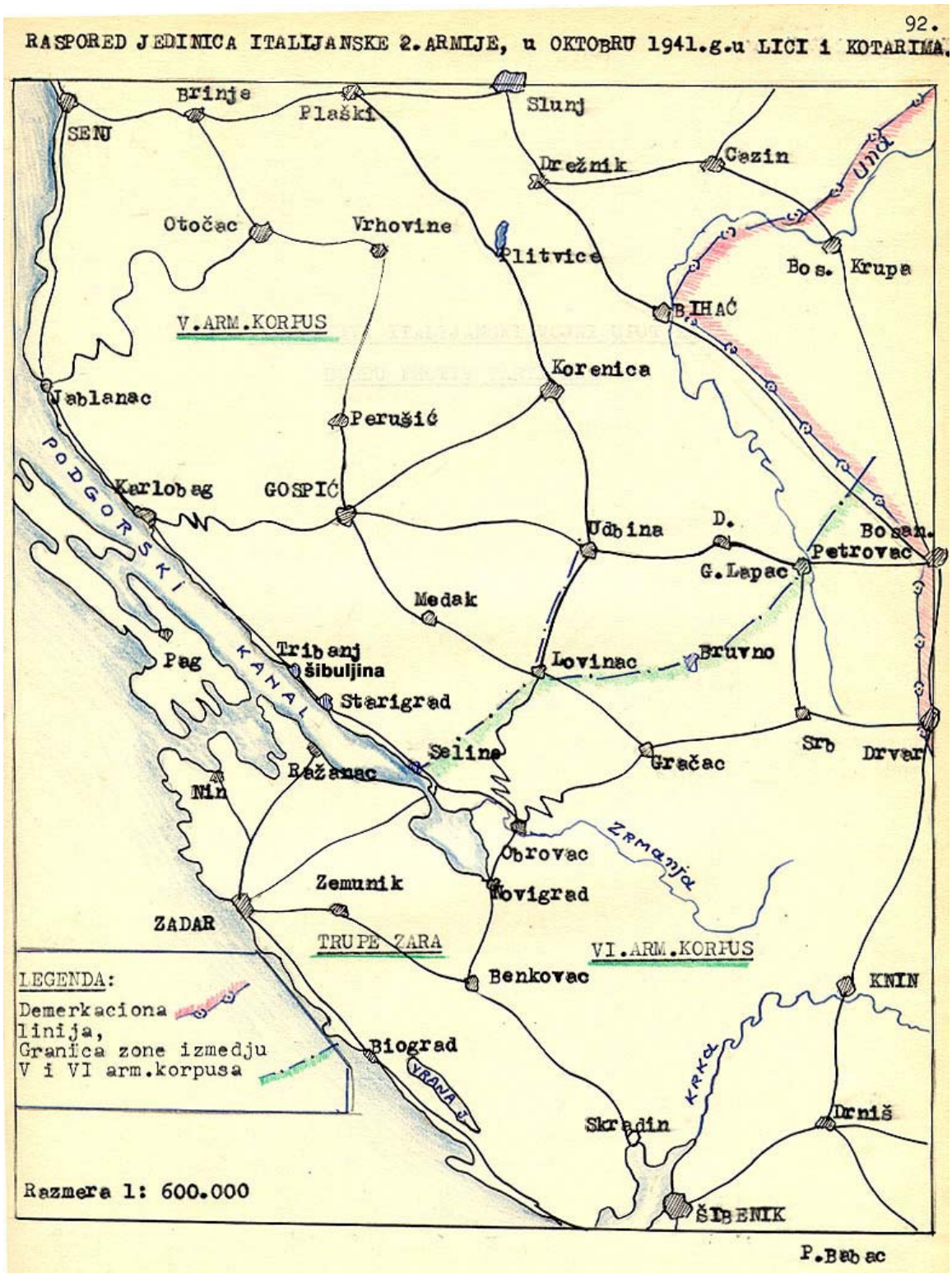

14.1. Raspored jedinica italijanske 2. armije u Lici i Kotarima, u oktobru 1941. godine.

Ovom direktivom generala Ambrozija bilo je naređeno da se moraju okupirati i posjesti sve općinske ustanove, pošte, telegrafsko-telefonski saobraćajni objekti, električne centrale itd. Pri tome je trebalo zadržati samo pouzdano osoblje koje će biti pod kontrolom. Posebno su izdata uputstva za posjedanje željezničke pruge Sušak–Gračac–Knin–Split, uprkos najvećem protivljenju hrvatskih vlasti. U direktivi se dalje daju uputstva o uzimanju taoca među organima mjesnih civilnih vlasti, predočavajući im da će biti lično odgovorni za svaki neprijateljski akt protiv italijanskih trupa. Naređeno je raspuštanje ustaških formacija i raspuštanje i preuzimanje svih koncentracionih logora, sa posebnom napomenom da se njihova arhiva mora zaplijeniti. (Ovu će kasnije brižljivo uništiti.) Na kraju direktive nalaze se uputstva za razoružanje cjelokupnog civilnog stanovništva, odredbe o zadržavanju mjesnih sudskih organa po građanskim sporovima, dok se za sva krivična djela uvode italijanski vojni sudovi.

Ove pripreme morale su se obaviti u potpunoj tajnosti, ali nisu, jer je Pavelić ogorčen nametnutim rješenjem, glasno negodovao pred svojim saradnicima od kojih su na kraju i potekle vjesti u javnost.

Svoju proklamaciju general Ambrozio je javno afiširao u svim naseljenim mjestima, ujutro, 7. septembra 1941. godine. U isto vrijeme krenule su njegove jedinice sa svojih položaja prema Demarkacionoj liniji u dvije postepene etape. Ovi pokreti učinjeni su zbog toga da bi italijanske trupe dobile u vremenu za preuzimanje vlasti i posjedanje pomenutih važnih objekata, i da bi se omogućilo hrvatskim organima vlasti i ustaškim formacijama da se povuku preko Demarkacione linije. Osim toga, general Ambrozio se nadao da će ovom postepenošću lakše "očistiti" reokupirane djelove teritorije od ustanika, povratiti red i mir, i onemogućiti ubuduće njihovu dalju aktivnost.

Na sjeveru, u Sloveniji, italijanski XI armijski korpus sa svoje tri pješadijske divizije zadržan je na svojim ranijim položajima u ograničenoj

zoni, sa zapada starom Jugoslovensko-Italijanskom granicom, sa istoka Demarkacionom linijom između Italije i Nemačke, a sa juga do privremeno određene granice između Italije i Hrvatske.

Južno od XI armijskog korpusa, susjedni italijanski V armijski korpus u oganičenoj zoni, sa sjevera privremenom Italijansko-Hrvatskom granicom, sa zapada Hrvatskim primorjem, a sa juga linijom: Seline (u Podgorju)–Lovinac–Bruvno–Gornji Lapac, koja ga je odvajala od susjednog VI armijskog korpusa, prišao je Demarkacionoj liniji i okupirao deo hrvatske teritorije:

– Sa divizijom "Re" na prostoriji Senj–Vrhovine–Otočac–Udbina–Gospić i Brinje, a sa divizijom "Lombardia", prostoriju Delnice–Srpske Moravice–Gerovo–Novi Plase–Jasenak–Grižane–Lokve–Fužine–Ravna Gora–Kraljevica i Vrbosko.

Dalje na jugu, od južne granice sa V armijskim korpusom pa do granice sa Crnom Gorom, italijanski VI armijski korpus izbio je na Demarkacionu liniju, i to:

– Sa divizijom "Sassari" na prostoriji Knin–Šibenik–Bosansko Grahovo–Vrlika–Drniš–Strmica–Gračac i Perković.

– Sa divizijom "Bergamo", na prostoriji: Split–Makarska–Imotski–Omiš–Sinj–Livno i Solin, a

– sa divizijom "Marche", na prostoriji: Dubrovnik–Trebinje–Bilićе–Plana–Mostar i Ljubinje.

Italijanski brzi korpus (Cellere) nalazio se u armijskoj rezervi. Njegove brze divizije bile su pred kraj oktobra 1941. godine, u slijedećem rasporedu:

– 1. brza divizija na prostoriji: Karlovac–Jastrebarsko–Ogulin–Podgrad–Rijeka i Gračac, a

– 2. brza divizija na prostoriji: Ilirska Bistrica–- Knežak–-Podgrad–-Rijeka i Gračac, a

– 3. brza divizija zadržana je u Rijeci.

Trupe divizije "Zara" bile su u Ravnim Kotarima.

14.2. Bataljon bersaljera "Zara", mahom sastavljen od mobilisanih Dalmatinaca.

Za vrijeme pokreta italijanskih jedinica prema Demarkacionoj liniji, dolazilo je da većih sukoba sa ustanicima. Italijanska divizija "Sassari" naišla je na jak otpor, 22. septembra, kod sela Resanovića, zatim kod Glamoča, Drvara i Oštrelja. Divizija "Lombardia" naišla je na jak otpor kod Jasenka i Vrhovina. U rejonu nastupanja divizije "Re" bile su onesposobljene sve važnije komunikacije.

Odmah po dolasku italijanskih vojnih i civiljnih vlasti na okupirani deo hrvatske teritorije počele su se aktivirati četničke organizacije, od kojih je grupa u rejonu Medaka, pod komandom Gavre Stanojevića bila snabdjevena oružjem i novcem. Prva žrtva ove grupe bio je komunista Marko Orešković, prvi politički komesar Grupe NOP odreda za Liku i član Glavnog štaba Hrvatske. Orešković je ubijen 20. oktobra, na putu za Drvar, gdje je išao na jedan važan sastanak. Četnici su ga ubili iz zasjede kod sela Očijeva, blizu

Srba. Odmah zatim, četnici su kod Udbine ubili istaknute španske borce, komuniste Miću Radakovića i Vuksana Pekišu prvog komandanta P.O. "Velebit". Posle nekoliko dana ubili su kod Počitelja, istaknutog partijskog rukovodioca Vladu Cerinu sekretara kotarskog komiteta. Tako se, dolaskom Italijana, otvoreno rasplamsao tragičan ideološki i bratoubilački rat sa nesagledivim posljedicama.

IV

15. POVJERLJIVI ITALIJANSKI VOJNI UPUT ZA BORBU PROTIV USTANIKA

Prilog aktu 8032
29.X.1941.

KOMANDA V ARMIJSKOG KORPUSA
OPERATIVNO ODELJENJE

V.P. 41. – 29.X.1941.g. XIX

Pribeleške i nastavak
akta 7900 op. od 20 tek.
"Gerila"

NAČIN DJELOVANJA PROTIV USTANIKA

Pri vršenju bilo kakvih akcija protiv ustanika, treba:

– Vršiti neprekidnu obavještajnu službu, dobro organizovanu, kojom je moguće dejstvovati u dubinu.

– Poznavati način na koji se bore ustanici (protivnik pokretljiv, oprezan, ne da se uhvatiti, siguran u svojim akcijama koje priprema i izvodi vješto).

– Imati službu bezbjednosti brižljivo pripremljenu i organizovanu od strane vojnih jedinica, pomoćnih službi itd.

– Prilagoditi mentalitet svih oficira i vojnika na sadašnju stvarnost: iznenaditi i ne dopustiti da se bude iznenađen.

– Brzo i odmah reagovati: da bi se imalo uspjeha, treba se prethodno pripremiti.

– Pored odbrambenih operacija, postoje i operacije koje imaju zadatak da protivnika istjeraju iz gnjezda, ili da ga zarobe. I ove operacije se moraju pripremiti i prostudirati sa sljedećim metodama: nastojati da se prikupi najveći mogući broj podataka o ustanicima (snaga, navike, imena, mjesta odakle potiču, prebivališta, naoružanje). Preventivno opkoljavati uznemiravane zone. Obično čišćenje bez opkoljavanja ne daje dobre rezultate. Vršiti čišćenja sa snagama za koje se smatra da su potrebne, koje moraju manevrisati, ne u masi, već podjeljene na jače grupe, sa mogućnošću uzajamnog podržavanja, koristeći zemljište, oružje u pripravnosti, široko dejstvo, izviđanje na sve strane i lovačku taktiku.

– Raspolagati sa pojačanjima na dohvat ruke, pogodno raspoređenim, bilo radi hvatanja ustanika koji su uspjeli da izbjegnu čišćenje, bilo radi smenjivanja vojnika koji su već upotrebljeni.

– Pošto se uspostavi dodir sa ustanicima, akciju voditi do kraja, goniti ustanike. Ukoliko je operacija dobro organizovana, ustanici moraju pasti u zamku.

– Borba, kad je već jednom zametnuta, ne smje se ograničiti na početni dodir i na običnu vatrenu akciju. Ustanike treba zarobiti. Iznenađenje kojim ustanici obično počinju svoj napad, ne sme da parališe naknadnu akciju naših jedinica i da im namjetne isključivo defanzivno držanje. Borba protiv ovakvog neprijatelja se razvija i završava u većini slučajeva veoma brzo. Stoga je neophodno potrebno odmah preuzeti uzde u svoje ruke, napustiti cestu, naročito težiti da se sa povećanim snagama front proširi i neprijatelj opkoli. Ukoliko ne budemo tako postupili, i dalje ćemo imati gubitaka i daćemo protivniku vremena i načina da se izvuče i raziđe, kad god to bude smatrao za potrebno.

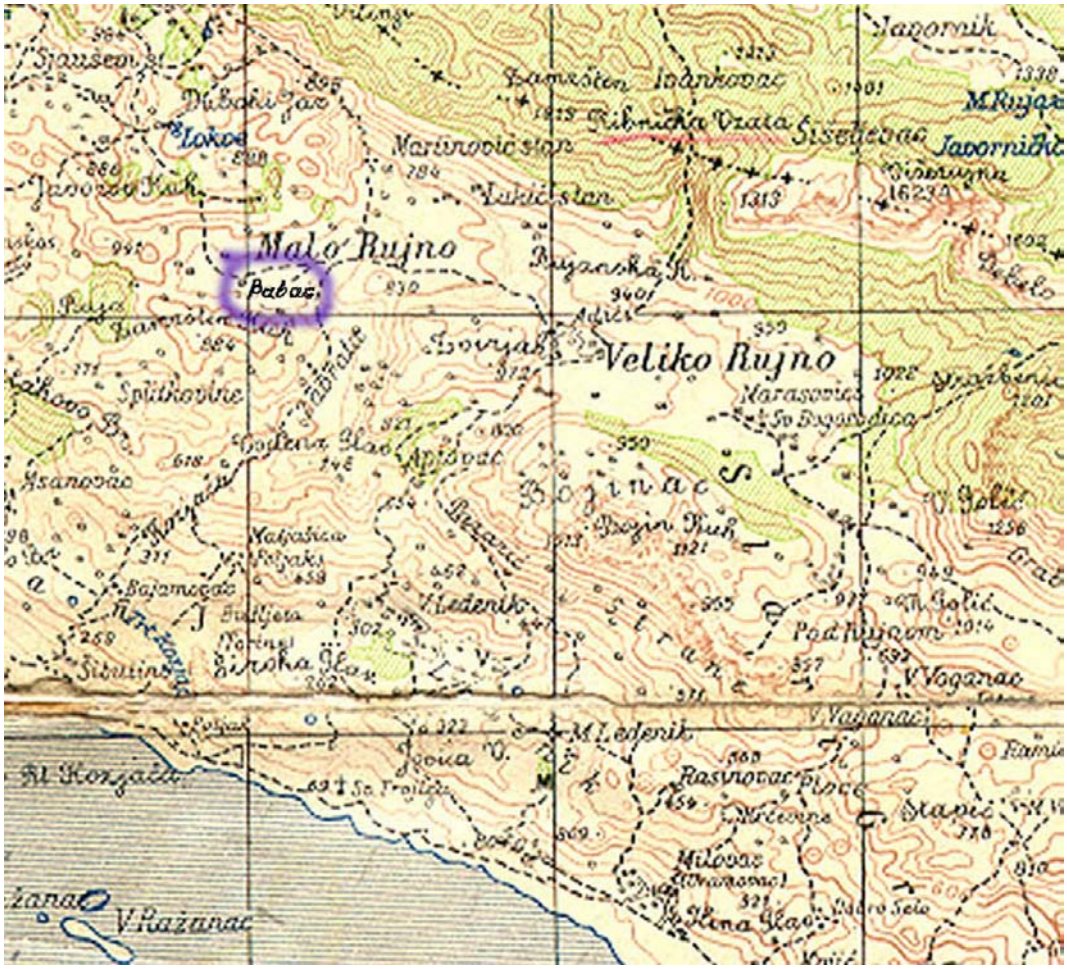

15.1. Veoma precizna sekcija italijanske vojne topografske karte (razmjer 1:100.000) istočnog dijela Podgorskog kanala, sa obeleženim toponimima na Malom i Velikom Rujnu iznad Tribanj Šibuljine.

– Vrijeme preduzimanja operacija: Ustanici su veoma pažljivi u osmatranju i imaju drobro organizovanu obavještajnu mrežu. Stoga treba izbjegavati veće dnevne pokrete.

– Prilaženje na domak cilju: noćnim pokretima (prethodna izviđanja vrše oficiri, podoficiri, vodiči). Međutim, napad izvesti kad se razdani.

– Dnevna izviđanja, operacije sa povratkom kući u toku poslepodneva, nisu od naročite važnosti i služe samo da se sa njima neprijatelju pokažu naše snage. Samo u zonama u kojima vlada smirenost, pokreti sa povratkom kući u toku istog dana služe da se sa njima ukaže na našu prisutnost i da se

spriječe nova pridolaženja ustanika. U zonama u kojima ima protivnika, operacije treba da imaju jedan tačno određen cilj, zarobiti ustanike. Te operacije treba voditi bez predaha.

– Rđave atmosferske prilike idu u prilog našim operacijama. Potrebno je, međutim, starati se za vojnike, naročito pri povratku u kasarne.

– Zarobljene ustanike odmah streljati (podvukao autor). Potrebno je, ukoliko je moguće, istovrijemeno sa streljanjem zarobljenih i zapaliti njihove kuće (podvukao autor).

– Ukoliko ustanici imaju svoju bazu u jednom određenom mjestu, treba je uništiti, iseliti stanovništvo i zapaliti mjesto (podvukao autor).

– Voditi računa o slijedećem:

Hrvatske trupe držati po strani ili im povjeriti manje važne zadatke.

Ako protivnik dobija pomoć, utvrditi odakle ona dolazi i preduzeti mjere da se to spriječi.

Stalno proučavati da li je potrebno koristiti artiljeriju ili ne. Ponekad se radi o moralnom efektu.

Konjica i bicilisti pri prilaženju na domak cilju upotrebljavaju konje i bicikle onda, kada zbog jačine snaga nemaju mogućnosti da budu preveženi kamionima. Oni skoro uvek moraju da deluju kao pješadija i stoga im je potrebna obuka i sposobnost da mogu koristiti teren. Čuvati obuću.

Upotrijebiti najmanji broj ljudi za nadgledanje konja i bicikla koji se ostavljaju na sigurnirn mjestima, obezbjeđeni od prepada. Isključen je pokret kolona vodeći konje.

Za održavanje veze na kraćem odstojanju, pripremiti odgovarajuće signale. Izbjegavati zvižduke kojima se otkrivamo neprijatelju.

Ne smeju se održavati velika rastojanja. Na terenu, grupe koje se kreću treba da budu prividno usamljene, ali koje su, u stvari, međusobno povezane.

Kada se naiđe na protivnika, manevarska ideja ovih trupa je da se raširе po terenu i opkole protivnika, a ne da se zbiju i obrazuju front.

Vojnik treba da puca onda kada ima siguran cilj i kada mu je on na dometu. Pucanje nasumce stvara buku, služi protivniku za orijentaciju, troši se municija i povećava strah.

Imati na umu da je ćutanje neophodan faktor za uspjeh, pošto ono pomaže u iznenađenju, čime se prožimaju sve ove operacije.

Čuvati oružje pri noćnom logorovanju i ne dozvoliti da ga ustanici odnesu.

Potrebno je da svi oficiri i vođe odeljenja budu upoznati sa svim uputstvima. Ali, iznad svega je potrebno da budu odlučni u ovom LOVU NA RAZBOJNIKE koje moramo uništiti odlučnom borbom koja će se voditi do kraja, lukavo i neumoljivo.

Za tačnost prepisa	General
27. oktobra 1941. g. –XIX.	Naznačeni komandant
Major, načelnik odeljenja	armije
S. Palombarini, s.r.	V. Ambrosio, s.r.

(Dokument se nalazi u Vojnoistorijskom Institutu, Beograd)

V

16. VELIKI NARODNI ZBOR U POČITELJU (januar 1942)

Počitelj je malo mjesto u sjevernom podnožju Velebita, u Lici. Za vrijeme rata brojalo je oko 500 stanovnika. Njegovi mještani listom su uzeli učešća u narodnom ustanku koji je započeo u srpskom Srbu, u Lici, 27. jula 1941. godine. Početkom zime 1942. godine, Počitelj je bio u rukama ustanika partizana.

U srijedu, 7. januara 1942. godine, održan je veliki javni politički zbor. Bio je lijep, vedar zimski dan. Već od samog jutra ispunile su se prostorije mjesne osnovne škole. Sakupilo je oko 400 građana i 30 naoružanih boraca iz okolnih jedinica. Među prisutnima su bili i naši podgorci.

Zborom su rukovodili Milan Pavlica, prijedsednik mjesnog N.O. Počitelj, i Marko Vujnović.

Na zboru je prvo govorio Jakov Blažević, a zatim Milan Kuprešanin. Oni su izložili prijegled događaja u Lici i Podgorju, i istakli veliki uspjeh narodnooslobodilačkog pokreta. Izloženi su ciljevi i neposredni zadaci NOP-a. Istaknuta je važnost čuvanja bratstva i jedinstva, nasuprot težnji neprijatelja da podrije to jedinstvo.

Za vrijeme zbora, predsjedavajući Pavlica je objavio da su pristutni i drugovi iz Podgorja. To je izazvalo oduševljenje i iskrene ovacije.

Na završetku zbora Marko Vujnović je podgorcima podijelio propagandni materijal sa detaljnim uputstvima. Jedan deo materijala podgorci će predati svojim drugovima u Šibuljini, radi dalje raspodjele po Podgorju, a drugi deo će preneti u Ravne Kotare i predati ga Lukši Poljaku.

Na sve prisutne ovaj veliki narodni zvor ostavio je dubok utisak, a naročito prisutni naoružani borci. Ovakvih zborova biće sve više. Prkoseći neprijatelju, ulivali su veliko ohrabrenje među širokim narodnim masama, posebno su na omladinu imali jak uticaj. Budili su patriotske osjećaje i vatrenu želju da se stupi u borbu protiv okupatora. Zborovi su uticali na stvaranje omladinskih organizacija, mjesnih narodnooslobodilačkih odbora, na prikupljanje oružja i bili su nepresušni izvor priliva novih boraca.

17. NIJE LAKO BILO DO PUŠKE DOĆI

Pored puške mauzerke kod Milana Marasa u Trošeljima i lovačke puške koja je bila kod šibuljčana Vlade Marinkovića, Nikole Marinkovića i Petra Lukića, koji su sa svojim porodicama, oktobra 1941. godine, došli u Počitelj, još jedna grupa šibuljčana došla je do puške na dosta neobičan način.

Siromašni seljak Ilija Maričić iz sela Gornji Zemunik obećao je šibuljčanima pušku i dosta municije, ako mu sagrade kuću. Građa je bila nabavljena još prije rata. Ilija je imao brojnu porodicu i želeo je u dvorištu svojih roditelja da sebi sagradi kuću. U zimu 1941. godine, kuću su zidali: Marko A. Babac (Cebo), Lukša Poljak, Mile Poljak i Đuro Poljak. Nisu imali nikakav plan, po običaju zidala se prizemna kućica sa tri prostorije. Posao im nije bio težak, jer su gotovo svi bili navikli i na teže uslove, da rade sa običnim, neobrađenim kamenom, oskudnim materijalom i alatom. Ovdje je sve bilo mnogo bolje. Kamen nije trebalo prikupljati, donositi i tesati, jer su zidali ciglama. Smještaj i hrana bili su dobri. Pomagao im je i sam domaćin sa svojom porodicom.

Domaćin je prema radnicima bio pažljiv, jer je znao za sudbinu njihovih porodica u Šibuljini i uzroke njihovog izbjeglištva, a isto tako i za njihove dalje namjere po dobitku puške. Najiskusniji među njima "zidarima" bio je

Marko. On je taj posao naučio od svog oca Alekse koji je bio veoma vješt zidar samouk.

Za vrijeme rada često je dolazilo do povremenih prekida u zidanju zbog italijanskih vojnih racija po Kotarima. Trupe "Zara" često su krstarile u potrazi za ustanicima. Tako su ih jednom prilikom, u martu mjesecu, fašisti uhapsili kao sumnjiva lica, optužujući ih da šire propagandu i rasturaju letke. Jedva su se iščupali blagodareći slučaju da je Marko znao dobro govoriti italijanski.

Zidarski radovi su brzo odmicali. Iliji je bilo važno da se samo postavi krov nad glavom. Za ostale unutrašnje radove odlučio je da se pobrine sam. Ilija je oslobodio svoje nadničare i izvršio obavezu. Predao im je pušku sa dosta municije.

Šibuljčani se u početku nisu mogli međusobno sporazumeti ko će nositi zarađenu pušku. Na kraju su se složili da o tome odluči Lukša. On je predložio da se puška preda onima koji prvi budu pošli u Liku, u partizanski odred, a to će biti čim okopni snjeg. S tim su se svi složili.

Preko cijele zime okupator je ulagao velike napore da ustanicima zada što više udaraca. Nasuprot tome, narodnooslobodilački pokret sve više se širio i jačao. Zahvatio je i Jasenice na krajnjem istočnom dijelu Podgorja. Tu su aktivni: Šime J. Knežević sa braćom Krstom i Ivanom, Pavle Rončević i Šime Baričević. U Novigradu aktivno radi grupa na čelu sa Krunom Nekićem. U Trošeljima aktivisti su: Pero Bačić, Nikola Budak, Ljerko Budak, Jurica Bakarić, Gvozden Budak i Jokan Trošelj. U Selinama su: Krsto Antičević, Pupo Dadić, Vatroslav Dorčić, Božo A. Dadić, Mihovil H. Dadić, Josip Parić (Dragi), Marko K. Bulić, Frane Dadić, Ivo A. Jukić, Martin Bušljeta, Mile Bušljeta i Ivan Adžić (Lisac). Svi su preko Miloša P. Marinkovića bili povezani sa Šibuljinom, a sa Starigradom preko Mijata Parića. U Starigradu su, također aktivno djelovali: Nikola Buterin, Nedeljko

Šuljak, dr Franjo Delak, Lukica Smokrović, don Ante Adžija, Ivan Kažimir i Mihovil Maričić.

Snažan podsticaj razvoju NOP-a u Podgorju nastupio je dolaskom Borisa Anzulovića u proleće 1942. godine. Anzulović je bio rodom iz Selina, student prava star 22. godine. Bio je veoma inteligentan, hrabar i na svoju okolinu je djelovao na prvi pogled. Naročito je imao velikog uticaja na omladinu. Pred kraj aprila 1942. godine, Anzulović je došao iz Like i odmah preuzeo rukovođenje pokretom.

Može se slobodno reći da je time prva etapa bitke za narod Podgorja bila dobijena. Više nije bilo ni jednog sela u kome nije bilo čvrstog korjena i oslonca za širenje NOP-a. Neka mjesta su na svoju inicijativu počela osnivati agitaciono-propagandne grupe. Već u aprilu mjesecu bilo ih je šest. Naročito se isticala grupa u Trošeljima sa svojim masovnim zborovima i proslavom 1. maja, paljenjem velikih vatri (krijesova) na visovima Velebita. Prvomajske vatre su gorjele na Orljaku, Golovezu, Ravnom Samaru i Visočici. Mogle su se vidjeti na velikoj daljini iz Like, Dalmacije i okolnih otoka.

Nastupanjem proljeća, pripremali su se veliki okršaji sa neprijateljem. Početkom maja, Serđo Poljak i Petar Lukić krenuli su iz Počitelja da pomognu Lukši u prebacivanju šibuljčana iz Kotara u Liku. Spustili su se u Šibuljinu gdje im je Joco D. Marinković teškom mukom nabavio mali kaić sa kojim su se prebacili u Ražanac, a zatim u Kotare kod Lukše.

18. ODLAZAK PRVIH BORACA IZ PODGORJA U LIKU

Čim je dobio poruku od Vujnovića i Počuče, Lukša je sakupio deset šibuljčana i sa njima krenuo prema skrivenom zalivu Bokulja između Ražanca i Vinjerca. Sa njim su bili: Đuro A. Babac, Marko D. Babac, Đoko Prodanović, Niko Marinković, Serđo Poljak, Mile Poljak, Božo M. Lukić, Marko L. Poljak i Petar Lukić. Odatle su, 6. maja, Serđo Poljak i Niko Marinković otišli u Vinjerac, a Petar Lukić u Ražanac, da nabave čamac i nešto hrane. U Ražancu hranu im je dala Stoja Negrova, a iz Vinjerca su dobili barku sa kojom su Šime Knežević (Kljastan) i Marko I. Veršić (Gjotin), tobože krenuli u ribarenje. Predveče su prišli zalivu i ukrcali sve šibuljčane, a zatim krenuli prema Starigradu po dosta uzburkanom moru. Ispratili su ih Šime Knežević, Slavo Knežević, Marko Bartulović, Jakov Veršić i Marko Veršić.

Pošto su prešli preko Kanala, iskrcali su se kod kuće Čavića. Odatle su nastavili put prema Matijašici, gdje su se kraće vrijeme zadržali u pašnjaku Marka Poljaka. Odatle su se Serđo Poljak i Đoko Prodanović uputili u Šibuljinu kod Dmitra Poljaka i Mila Štrbe, da bi prikupili podatke o neprijatelju i njegovim posadama, kao i da se opskrbe sa nešto malo hrane, a zatim se vratili u Matijašicu. Istog dana grupa je po dubokom snežnom nanosu produžila preko Malog Rujna prema Počitelju.

Na putu kroz Velebit nailazili su na napušteno blago koje je već bilo podivljalo, tako da su teškom mukom uhvatili jednu malu junicu. Pošto je nikako nisu mogli voditi, morali su je zaklati i njeno meso nositi u torbama.

Spuštajući se prema Počitelju, kod Male Vodice naišli su na jednu grupu drvoseča. To je bila prikrivena predstraža partizanskog bataljona "Pekiša Vuksan", koja ih je zadržala do pribavljanja dozvole sa ulazak u Počitelj.

Svi šibuljčani su raspoređeni u partizanski bataljon "Pekiša Vuksan", osim trojice koji su uključeni u novoformirani Planinski vod: Marko D. Babac, Mile M. Poljak i Serđo Poljak. Na taj način je prva grupa boraca iz Podgorja, 17. maja 1942. godine, uspješno stigla u Liku. U cilju prikupljanja novih boraca, Đuro A. Babac, Božo M. Lukić i Marko L. Poljak dobili su zadatak da se vrate u Podgorje i Kotare i dovedu drugu grupu boraca. Dobili su i izvjesnu količinu propagandnog materijala. Poslije tri dana grupa je krenula iz Počitelja na izvršenje zadatka.

Pored pomenute grupe iz Kotara, pristizali su borci i iz drugih krajeva Podgorja, Nina, Novigrada, Rtine, Vira i Vrsi. Isto tako, stigli su i borci iz Trošelja i Barić Drage: Marko Trošelj, Joso Trošelj, Ante Trošelj, Zvonko Trošelj, Mime Trošelj, Jure Trošelj, Mile Trošelj, Dujo Trošelj, Nevenka Trošelj, Niko A. Trošelj, Ante R. Trošelj, Ante M. Trošelj, Anka P. Trošelj, Ante J. Trošelj, Dane Barić, Mile Maras, Niko Vukić, Niko Barić, Nikola Barić, Joko Barić, Ivan Barić, Pave D. Barić, Tomislav Šarić, Ive Pavčić i Zvonko Šarić. Iz Ražanca je stiglo deset boraca na čelu sa dr Brankom Miletićem, Vinkom Kožulom i Tošom Dragićem. Novodošavši borci bili su srdačno dočekani i odmah su pristupili vojnoj obuci.

Za to vrijeme, trojica šibuljčana su se nalazila na putu prema Podgorju.

19. PRVE ŽRTVE PODGORSKIH BORACA

Naši podgorski borci, Đuro, Božo i Marko, bez oružja, ali sa punim torbama propagandnog materijala, spuštali su se niz Velebit u pravcu Paklenice. Na njihovu nesreću bura je bila toliko jaka da se nisu mogli prebaciti kaićem preko Kanala. Krenuli su prema Maslenici, računajući da će im tu biti lakše za prelazak u Kotare. Povukli su se dalje od ceste i preko vrleti Velebita kako izbjegli pojačane italijanske straže. Pred veče 20. maja stigli su iznad Obrovca. U grad nisu smjeli ulaziti jer su znali da italijanske straže kontrolišu most preko Zrmanje i da nikog ne puštaju bez propusnice.

19.1. Kanjon Zrmanje na istočnim padinama Velebita, kod Obrovca.

Pred kraj dana bura se nešto stišala. Božo predloži da krenu dalje na istok do jedne uzane okuke, preko koje će najlakše preplivati Zrmanju, jer im drugog rješenja nije bilo. Ostali se složiše i krenuše prema Jezerima. Da ne bi pokvasili propagandni materijal, skinuli su odjela, napravili svežnjeve i stavili ih na glave. Tako su preplivali na drugu obalu i prikrili se u vrbaku. Kad su se malo prosušili, odlučiše da obiđu selo Kruševo koje je bilo

udaljeno oko 5 kilometara prema istoku. Kad su stigli iznad Kruševa, već se bilo razdanilo. Išli su veoma oprezno. Rešili su da na ivici sela zastanu kod nekog bunara, utole žeđ i obrišu se od blata. Činilo im se da su na domaku cilja. Međutim, dok su se spuštali niz padine Orljaka neko ih je primjetio i odmah obavjestio postaju karabinjera u Kruševu. Kuća kojoj su prišli, bila je kuća seoskog glavara, narodnog neprijatelja i italijanskog špijuna. Lažno se praveći ljubazan i predusretljiv, domaćin im je ponudio da se u njegovoj kući okrepe. Ne sluteći ništa, Božo i Đuro ušli su u kuću, dok je Marko ostao pred kućom u dvorištu.

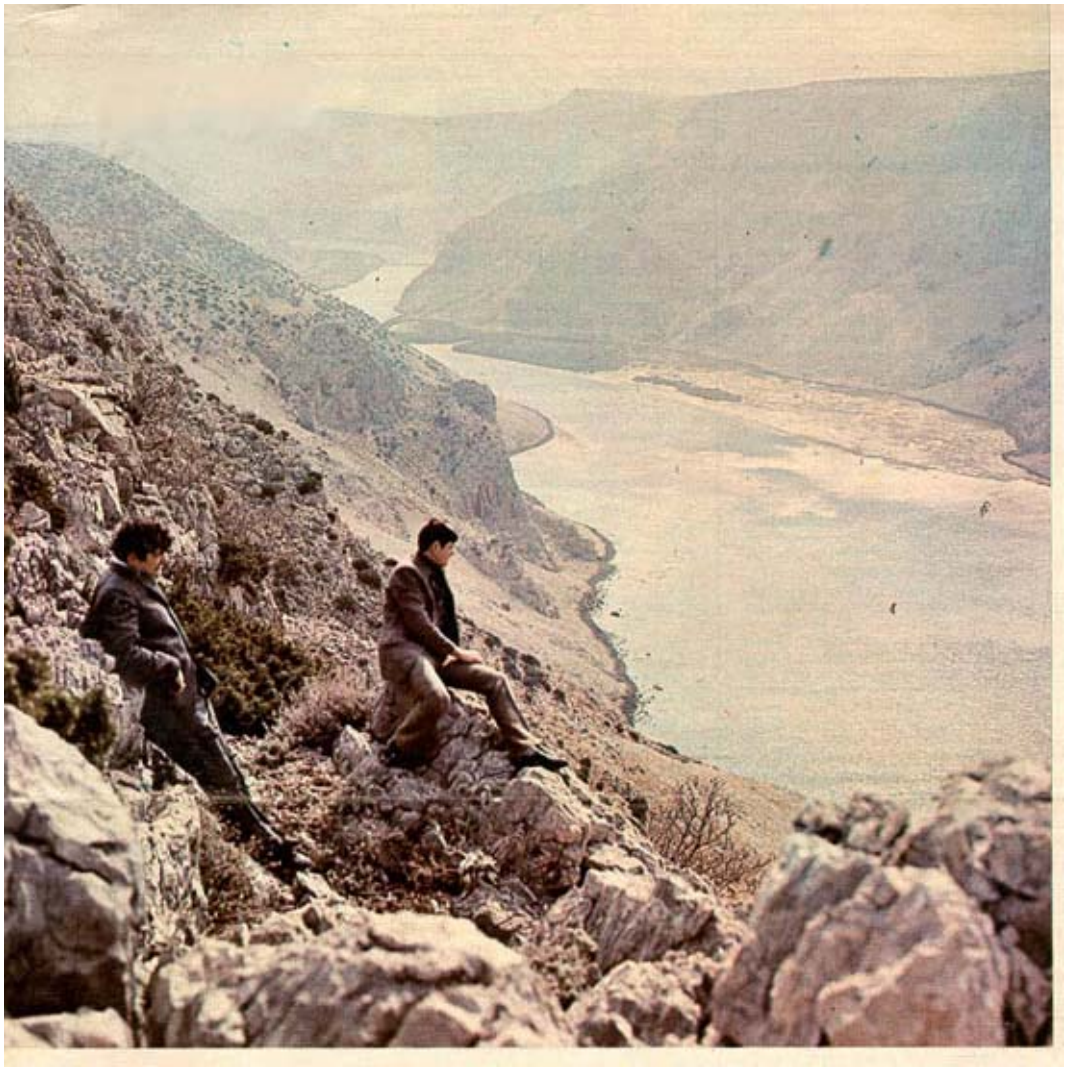

19.2. Pogled na kanjon Zrmanje

Nije prošlo ni desetak minuta, kad je Marko primetio da se kući približavaju tri karabinjera na biciklima. Za bekstvo je bilo kasno. Jedva su uspjeli da se dogovore kako su propagandni materijal našli na putu od Zrmanje do Kruševa, da su izbjeglice iz Šibuljine i da idu u Kotare da nađu zaposlenje. Odveli su ih u karabinjersku postaju. Iz druge sobe su slušali duge razgovore Italijana koji su često ponavljali reč – partiđani. Nekoga su sigurno čekali dok su pregledali propagandni materijal. Oko podne ih ona ista tri karabinjera odvedoše u Obrovac, u zatvor. Tu ih je već čekala fašistička policija iz Zadra. Od posle podne pa do zore, u toku cijele noći trajalo je saslušavanje, jednog po jednog. U toku mučenja povrijedili su im ruke i noge. Lica su im bila unakažena od udaraca teškim predmetima. Sva trojica su ostali uporni i nemi do kraja.

19.3. Obrovac na Zrmanji, u daljini stara rimska tvrđava.

Poslije tri dana i noći neprekidnog saslušavanja i mučenja, fašisti su shvatili da ne mogu doći ni do kakvih podataka i odlučili su da ih strijeljaju 25. maja, rano u zoru.

Nije bilo nikakvih sudskih formalnosti. Doveli su ih na groblje i postrojili. Preko puta njih postrojilo se oko desetak karabinjera sa puškama k nozi. Iz gomile iziđe neki mali oficir sa šarenim lampazama i teatralno stade nešto komandovati postrojenim karabinjerima koji podigoše puške. U tom trnutku, prkoseći smrti i fašistima, čuo se junački glas Bože Lukića: "Živjela komunistička partija Jugoslavije!". Istog trenutka odjeknuo je plotun.

Da bi uklonili tragove svog zločina, fašisti su otvorili najbliži grob u koji su pobacali tijela strijeljanih. Slučaj je htijeo da je to bio grob Đurinog brata od strica. Tu je bio sahranjen dječak, učenik zadarske gimnazije Jovan Babac, sin Marka P. Babca iz Šibuljine, koji je ubijen od strane italijanskog karabinjera poslije Prvog svjetskog rata u Obrovcu, za vrijeme vojne okupacije Dalmacije. Tako je ovom slučajnošću grob trojice boraca-kurira ostao poznat. Već sutradan ujutro grob je bio okićen buketima poljskog cvijeća. Poslije rata njihovi ostaci su preneti na seosko groblje u Šibuljinu.

Ubrzo, 26. maja, došlo je do pravedne odmazde od strane naših boraca. Drugovi iz partizanskog odreda "Budo Borjan" iz Sjeverne Dalmacije, likvidirali su ozloglašenog fašističkog prefekta Zadra, Vekija Oracija (Vecchio Orazio) koji je i naredio pogubljenje šibuljčana.

Toga dana Vekio je u pratnji trojice oficira i pod zaštitom jednog vojnog teretnog vozila sa naoružanim vojnicima išao od Obrovca prema Zadru. Naišavši na dobro pripremljenu zasjedu, poginuli su svi oficiri i 7 italijanskih vojnika.

20. DEJSTVA PODGORSKIH PARTIZANA DO KRAJA 1942.

Početkom jula 1942. godine, Planinski vod, u kome su se oko Počitelja nalazili i naši podgorci, prilivom novih boraca prerastao je u Planinsku omladinsku četu. Iz ove čete izdvojeni su po odluci partijske organizacije, Đoko Prodanović, Serđo Poljak, Marko D. Babac i Mile Poljak, sa zadatkom da oforme posebnu grupu koja će u Podgorju preduzimati aktivne borbene akcije. Ova grupa je odmah po dolasku u Šibuljinu uključila Milu F. Marinkovića (Starog) i njegove sinove Dušana (Duju) i Marka (Markicu).

Narod Šibuljine i cijelog Podgorja bio je sretan i ponosan na svoje prve naoružane partizanske borce koji će mu pružati sigurnu zaštitu. Oni će ubuduće štititi svoj narod i njegovu imovinu. Njihov zadatak bio je da obezbjede stalne kurirske veze i kanale iz Dalmacije, preko Podgorja, sa Likom, uspostave Mjesne Narodne odbore i pomažu dalji razvoj NOP-a osnivanjem raznih političkih organizacija, prvenstveno omladinskih, i zatim, da rade na prikupljanju što većeg broja boraca, oružja, municije, sanitetskog materijala i drugih potreba za vođenje vojnih operacija, kao i ukazivanje pomoći siromašnim stanovnicima ovoga kraja.

Odmah prvih dana po njihovom dolasku, osetilo se njihovo prisutvo. Okupator i njegove sluge bili su iznenađeni i uznemireni.

Sredinom jula, partizanska grupa se približila ustaškoj postaji na Malom Rujnu kod zaseoka Sirokuše. Neki šumski radnici videći naoružane partizane, počeli su vikati da dolaze četnici. Ustaše su na viku istrčale iz kuća i otvorile vatru. Naši borci su se povukli na Glavičicu kod Arčamuša u pravcu Ribničkih vrata (izvora). Predveče su se zadržali na Oglavinovcu. Pojava partizana sa oružjem u ruci i crvenim zvijezdama na kapama ulivala je veliko povjerenje u narodu, a kod neprijatelja razbijala smišljenu

propagandu o "četnicima", čime su namjerno nastojali da zavaraju neupućene ljude i odvrate ih od pružanja pomoći i podrške partizanskim borcima. Ova grupa partizana je zbog toga bila često u pokretu širom Podgorja, nastojeći da stupi u kontakt sa što više ljudi, kako bi im objasnili ciljeve borbe protiv okupatora i njihovih slugu.

Poslije par dana grupa je naišla na nekoliko seljaka senokosaca kod Oglavinova, kod Marinkovića stanova. Đoko Prodanović im je pažljivo prišao i razgovarao o ciljevima NOP-a. Prišao je i seljaku Krsti Krapiću iz Starigrada i drugarski mu tumačio njihov zadatak da štite narod od okupatorskih zlodela, da oni nisu četnici jer ovi sarađuju sa okupatorom. Međutim, jedan od senokosaca, Ivan Jović (Žutija), pobjegao je u Starigrad i obavjestio žandare da krenu u potjeru protiv partizana, rekavši da su četnici. Žandari su brzo došli do Marinkvića stanova, ali su zatekli samo Krstu Krapića. Na pitanje gdje su četnici, Krsto im je odgovorio: "Kakvi četnici. Ono su bili partizani, sa crvenim zvijezdama na kapama". Ispričao je da su sa njim lijepo razgovarali i postupali, i davali mu hrane. Toliko je sa njima bio oduševljen, da ih je stao hvaliti pred žandarmima do te mjere da mu je zaprijetila opasnost da ga uhapse.

I ovaj susret sa narodom, partizanima je podizao ugled, dok je kod neprijatelja i njegovih saradnika ulivao strah i uznemiranost u nečistoj savjesti. Fašistički vođa Benito Musolini je 26. jula u Gorici održao sastanak sa svojim komandantima okupacione vojske u Dalmaciji i raspravljao o operacijama protiv bandita i kaznenim mjerama protiv stanovništva.

Na terenu Podgorja neprekidno se nalazio šibuljčanin Mile F. Marinković (Stari). Veoma je dobro poznavao prilike i ljude cijelog kraja. Bio je veoma umješan i taktičan sa ljudima, zbog čega je ulivao veliko povjerenje kako kod Srba, tako i kod Hrvata.

20.1. Podgorski partizani – poznavanje zemljišta i prilagodljivost terenu glavni su saveznik partizanskog borca, a njegova izdržljivost i spremnost za žrtve glavna snaga.

Krstareći po terenu Podgorja, grupa partizanskih boraca susrela je na Adžića kosi kod Ribničkih vrata (Babske čatrnje) jednu grupu žena iz Starigrada, koje su došle po vodu. Ponovo su alarmirani žandari koji su pripucali i jedno zrno je pocijepalo Milu Poljaku nogavicu na pantalonama. Sada su i žene vidjele da je zaista istinito što se šapatom prenosilo širom Podgorja, o pojavi naoružanih partizana. Grupa se sutradan vratila u svoje stalno uporište u Počitelj.

Poslije ovih učestalih pokreta kroz Podgorje, koji su bez sumnje imali značajnog efekta, na savjetovanju u Počitelju je odlučeno da se ubrzo pristupi i jednoj većoj borbenoj akciji. Marko Vujnović, sekretar Kotarskog Komiteta za Gospić i rukovodstvo Planinske omladinske čete odlučili su da preduzmu napad na neprijateljsku posadu u Šibuljini i Kruščici, radi njihove likvidacije i oslobađanja zaplijenjenog blaga koje se nalazilo u Kruščici.

21. POGIBIJA SERĐA POLJAKA

Planirani napad na Šibuljinu radi likvidacije neprijateljske posade i na Kruščicu radi oslobađanja opljačkanog blaga iz Šibuljine, trebalo je izvršiti sa 35 naoružanih boraca, sredinom septembra 1942. godine. Akcijom je trebalo da rukovodi komandir Paninske omladinske čete, Đuro Vitas (Aninin). On je svoje borce raspodijelio u dve grupe. Jedna grupa od 15 boraca pod neposrednom komandom Vitasa i pratioca Serđa Poljaka, imala je izvršiti sam napad na neprijateljsku posadu u Šibuljini. Druga grupa podijeljena u dva dijela, sa po 10 boraca, pod rukovodstvom Mile Poljaka i Đoke Prodanovića imala je zadatak da napdne čuvare zaplijenjenog blaga i da isto oslobodi. Druga grupa trebalo je da pristupi izvršenju zadatka tek kad otpočne napad na neprijateljsko uporište u Šibuljini, kada sva pažnja neprijatelja bude usmjerena u tom pravcu.

Neprijateljska posada u Šibuljini bila je sastavljena od desetak žandara i nekoliko finansijskih stražara. Nalazila se u kući Alekse Štrbe, koja je bila ojačana kao odbrambeni bunker u slučaju napada.

21.1. Pogled iz lučice u pravcu kuće na sprat Alekse Štrbe u sredini slike.

Opljačkano blago u Kruščici nalazilo se zatvoreno pod slabijom stražom, u ograđenim torovima kod Krša Sinokosa i Dulibica.

Predveče, 16. septembra, udarna grupa sa Vitasom i Serđom Poljakom, spuštala se prema moru oprezno, kako bi se postiglo željeno iznenađenje i brz i siguran uspjeh sa što manje žrtava. Noć je bila tiha i tamna. Neprijatelj nije očekivao ovaj napad. Pred utvrđenom kućom nalazio se samo jedan stražar. Oko ponoći, hrabri Serđo koji je poznavao svaku stazicu, prišao je neprimetno do prvih kuća uz more. Za to vrijeme je druga grupa kod Kruščice već bila na svojim položajima, budno osluškujući početak napada u Šibuljini, kako bi i ona krenula u akciju.

Pukim slučajem, stražar u Šibuljini je primjetio nešto sumnjivo, pa je alarmirao cijelu posadu. Ova je odmah zaposjela svoje uporište, spremna da pruži otpor.

Bila je prošla ponoć kada je Serđo dopuzao da kuće Pave Štrbe, pred sam ulaz u Aleksinu kuću-bunker. Neprimjećen i zaklonjen kamenim zidom, Serđo je odlučio da sam priđe. Hitro je pretrčao preko ceste i spustio se preko zida puta u zaklonjen Štrbićev zaliv, i za tren oka podišao kući Alekse Štrbe. Tu se popeo preko ostave na krov kuće. Njegova namjera je bila da sa krova, kroz prozor kuće ubaci ručne bombe i da tako ućutka otpor. Time je želeo da uštedi uzaludno prolivanje krvi svojih drugova i utrošak dragocjene municije.

Međutim, neočekivano se dogodila nesreća. U pomrčini, jednom od boraca koji su pratili kretanje Serđa, učinilo se da se na krov popeo neprijateljski vojnik. Pošto se prethodno o tome nisu dogovorili, niko nije očekivao da će Serđo samoinicijativno pokušati napad bombama preko krova. Misleći da će uklanjanjem neprijateljskog vojnika na krovu, pomoći Serđi, borac je opalio metak i Serđo je na mjestu ostao mrtav.

Ovaj nesretni događaj demoralisao je sve borce do te mjere, da se od daljeg napada moralo odustati.

Čim je čula pucnjavu, druga grupa u Kruščici pristupila je izvršenju svog zadatka. Akcija je potpuno uspjela. Oslobođeno blago je odvedeno u Liku, većim djelom podjeljeno njihovim vlasnicima, a djelom je zadržano na oslobođenoj teritoriji za potrebe partizanskih jedinica. Ukupno je bilo oslobođeno 50 goveda i 500 grla sitne stoke.

Pogibija Serđa Poljaka, proslavljenog heroja iz Šibuljine, koji je bio nadaleko poznat po svom podvigu kada je uspjeo iako teško ranjen da se živ izvuče iz ustaške jame-grobnice kod Jadovna, izazvala je veliku žalost među svim njegovim drugovima borcima, a i u čitavom Podgorju.

Ova borbena akcija, iako sa teškim gubitkom, dala je pozitivne rezultate. Neprijateljske posade u Podgorju bile su suočene sa novim opasnostima pred smijelim napadima partizana koji se više nisu mogli negirati propagandom, niti ih lažno predstaviti za "četnike". Ovu preuzetu inicijativu

u borbenim akcijama, podgorski partizani više neće ispuštati iz svojih ruku. Iz dosadašnje odbrane, prelaziće sve češće u napade. Ohrabreni zadivljujućom aktivnošću partizanskih boraca širom bivše Jugoslavije, a poglavito u Lici, podgorski partizani neće izostajati.

Krajem godine, tačnije 26. decembra 1942, Boris Anzulović je u Starigradu imao važan sastanak sa rukovodiocima NOP-a iz Selina. Sastanak je trajao do sutradan kasno u noć, kada je izabran prvi Mjesni NO u Selinama. Za prvog predsjednika izabran je Krsto Antičević, za tajnika Vatroslav Dorčić, a za članove odbora: Josip Š. Parić, Frane J. Dadić, Marko K. Bučić i Ivo Jukić.

21.2. Starigrad Paklenica, današnji izgled turističkog kampa.

Te večeri Anzulović je dao nekima od prisutnih konspirativna imena. Njega će ubuduđe zvati "Škriptar", Luka Poljak je dobio ime "Lukša", Mijat Parić ime "Vuk", Krsto Antičević "Ribar", a Božidar Dadić "Golub".

Sve do tog vrijemena Anzulvić je nosio bradu, što u narodu, zbog četnika, nije bilo zgodno. Zbog toga mu je Pavle Rončević iz Jasenica predložio da obrije bradu, a ovaj je to odmah i učinio.

Iz Selina, Anzulović je prešao u Rovanjsku i osnovao Mjesni narodni odbor. Za prijedsjednika je izabran Šime J. Knežević, za tajnika Šime Baričević (Lugarić), a za člana, Pavao F. Rončević. Odmah se pristupilo organizovanju prebacivanja partizanskih boraca iz Novigrada u Liku. Bilo je utanačeno da se to izvede 31. decembra 1942. godine.

Preko Kanala borci su prešli bez teškoća, ali te noći na Velebitu je padao jak sneg, pa su sve staze bile zavejane. Bilo ja jako hladno. Zbog toga su se neki novigrađani morali vratiti u rejon Jasenice. Nekima su od hladnoće promrzle ruke i noge. ukazana im je brza pomoć, tako da je sve prošlo bez gubitaka. Svi su nakon nekoliko dana stigli do svog konačnog cilja, u redove podgorskih partizana.

VI

22. VOJNA I POLITIČKA AKTIVNOST U PODGORJU (1943)

Može se reći da je krajem 1942. godine i druga etapa bitke za Podgorje bila izvojevana. Gotovo u svim mjestima su osnovane omladinske organizacije i organizacije žena (AFŽ), kao i Mjesni narodni odbori, pod jedinstvenim rukovodstvom Općinskog narodnog odbora za Podgorje.

No, još nisu bili otklonjeni svi postojeći problemi. Neprijatelj je i dalje koristio sve snage u širenju razdora među našim narodima, želeći da slomije bratstvo i jedinstvo koje je izgrađivano u krvavim zajedničkim borbama naroda Podgorja. Zbog toga je bilo potrebno da se ulaže još više napora da se smanji broj onih koji su se i dalje nalazili u redovima neprijatelja.

U toku zime, 1943. godine, nastavljeno je prikupljanje boraca i njihovo prebacivanje iz Kotara u Liku. Neprijatelj je strogo kontrolisao sva prevozna plovna sredstva, pa je bilo potrebno dosta vještine i napora da se prebacivanja nastave. Tako, na primjer, kada je trebalo hitno iz Šibuljine na otok Pag prebaciti Dragutina Stošića i još dvojicu drugova, Vlada Lukić, Jovan i Luka Štrbo morali su namamljivati stražare, dok je Anica Štrbo vješto i hrabro odvezivala krišom čamac.

Preko Podgorskog Kanala, 16. marta 1943. godine, uspješno se prebacila grupa ražanačkih partizana. Tada je Božidar Dadić poklonio svom drugu Milošu Marinkoviću jednu pušku mauzerku sa dosta municije, koju je zaplenio na čudan način. Naime, puška je bila vlasništvo ustaškog popa Filipa Mimice koji je bio u pratnji ustaškog župana iz Gospića, Jurice

Frkovića, kao član regrutne komisije u Starigradu. Iz stana u kome je pop Mimica bio odsjeo, Dadić je pušku i municiju odnjeo.

Da bi ojačao politički rad u Podgorju, KK za grad Gospić, upućivao je povremeno odabrane kadrove. Među njima naročito su se isticali Joso Trešnjić, Nikola Krajinović (Lugarić), Jovo Vuksan (Brđo), Dane Babić (Pilot), Janja Vuksan i Mara Bubaš (Miščević).

U zimu, početkom 1943. godine, neprijatelj je pripremio svoju veliku četvrtu ofanzivu protiv NOP-a, širom bivše Jugoslavije. U okviru ofanzive, italijanski V armijski korpus je spremao svoje divizije: "Re", "Sassari", "Lombardia" i "Zara", sa okupljenim ustašama i četnicima, protiv partizanskih jedinica u Lici i Dalmaciji.

22.1. Prijenos posmrtnih ostataka nedužnih žrtava rata iz Šibuljine, poginulih u Velebitu u zimu 1943. godine. Poslije rata, Miloš Marinković je posmrtne ostatke svoje žene Darinke i male kćeri, Laze Prodana i još jednog bezimenog partizana, koji su se svi smrzli u Velebitu na putu za Liku u potrazi za hranom, sahranio na grublju Svete Trojice u Šibuljini. Povorka sa magistrale od mosta na dragi Tribljanskoj kreće uzbrdo prema groblju.

Do marta mjeseca vođene su ogorčene borbe, ali neprijatelju nije uspjelo da našim jedinicama nanese ozbiljnije gubitke. Ipak, iz objesti i nemoći, ubijao je nevine ljude i palio sela. Otimao je imovinu i vršio masovna hapšenja i deportaciju staraca, žena i djece u koncentracione logore.

Uprkos svemu, marta mjeseca naše jedinice pod rukovodstvom Štaba 6. ličke divizije "Nikola Tesla", prešle su u ofanzivu i povratile gotovo cijelu oslobođenu teritoriju, uključujući sva veća mjesta u Lici, izuzev Gospića koji je bio opkoljen. Njegova opsada trajala je punih 36 dana, tako da je neprijatelj bio primoran da vrši snabdjevanje i dotur svojoj posadi isključivo vazdušnim putem.

Tih dana, na prijedlog KK za Gospić, Marin Trošelj i Lukša Poljak, dotadašnji kandidati za članove komunističke partije, predloženi su za prijem u partiju.

Na prijedlog Đure Podkonjaka, KK KPH za Gospić, doneo je odluku 3. marta 1943. godine, da se u Podgorju osnuje podgorska partijska ćelija. Za sekretara je izabran Boris Anzulović, sa članovima Lukšom Poljakom i Marinom Trošeljom. Do septembra mjeseca ova organizacija je ojačala i povećana sa još pet članova: Rastović Đuro komesar komande mjesta Karlobag, Budak Nikola komandant PO "Plavi Jadran", Knežević J. Šime predsjednik MNO Jasenice, Budak Gvozden i Vuksan Janja.

U septembru 1943. godine, osnovan je u Starigradu Općinski komitet KPH sa ovim članovima: Miščević Lukica sekretar, Trošelj Marin član, i Poljak Lukša član.

Posle održane prve konferencije SKOJ-a za Liku, koja je održana 15. avgusta 1943. godine u Donjem Lapcu, i prve konferencije organizacije ZFŽ koja je održana 15. septembra iste godine u Salaminiću, u prisustvu delegata iz Podgorja, dat je nov podsticaj razvoju i jačanju narodne vlasti i šire mobilizacije NOP-a u Podgorju.

22.2. Skup partizana u Lici, 1943. godine.

Mjesni narodni odbori organizovali su snabdjevanje stanovništva i rad na pružanju pomoći partizanskim jedinicama. Organizovano je pletenje čarapa i stupala, izrada obuće i rublja. Otvarane su radionice za opravku odeće i njeno čišćenje. Nabavljeni su so, duvan i drugi artikli.

Istovrijemeno su se otkrivali nekažnjeni petokolonaši i izvodili pred narodni sud II ličkog područja. Tako je do jeseni 1943. godine, pohapšeno 30 zločinaca i predato bataljonu protiv pete kolone (PPK-a), kojim je komandovao Dane Mrkšić, rodom iz Divosela u Lici.

U Starigradu su prihvatili saradnju sa NOP-om službenici NDH, Niko Buterin i žandarmerijski narednik Ivan Kažimir. Oni će kasnije biti od velike koristi organima podgorskih vlasti. Preko njih je uspostavljena veza i saradnja sa službenicima NDH u Karlobagu.

Omladina u Podgorju ima čvrste organizacije. Svojom mladalačkom snagom i patriotskim zanosom daje jak doprinos sve većem prilivu boraca. Uskoro će od njih biti formiran jak partizanski odred "Plavi Jadran".

23. PRINUDNA USTAŠKA MOBILIZACIJA (mart 1943)

NOP je odmah bio obavješten da se početkom marta priprema mobilizacija i da je vojni zdrug NDH u Otičcu poslao pozive svim godištima od 1925. do 1929. godine, sa nalogom da se prijave regrutnoj komisiji u Starigradu. Iz Gospića je došla specijalna ustaška komicija na čelu sa velikim županom grada, zločincem Juricom Frkovićem. Dovezao se u luksuznim kolima u pratnji tridesetorice žandara i ustaša u dva vojna kamiona.

NOP je odustao od oružanog napada na regrutnu komisiju i mobilisane mladiće. Pretila je opasnost da to dovede do neuspjeha i do težih političkih posljedica. Prema tadašnjem povoljnom razvoju vojno-političke situacije, na pomolu su bile opsežne pripreme za ofanzivne operacije u Podgroju radi likvidacije svih neprijateljskih uporišta. Zbog toga je prihvaćeno riješenje koje će najviše odgovarati prisilno mobilisanim mladićima. Oni neće biti prepušteni okupatoru. Sa njima će se održavati neprekidna veza i u pogodnom trenutku omogućiti im da se sa oružjem u ruci pridruže partizanskim jedinicama u Podgorju.

U aprilu mjesecu u Gospić je došao Mijat Parić, tobože da posjeti svog mobilisanog sina Ivana. Tom prilikom ga je obavjestio, a preko njega i sve ostale omladince da su podgorski partizani oslobodili cijelo područje Podgorja, od Jasenice do Barić Drage, i da je sada najpogodniji trenutak da ostvare svoj ranije doneti plan. Mijat je stupio u vezu i sa vojnim ljekarima u Gospiću, dr Danom Vukovićem i dr Šarićem. Njima je stavljeno u zadatak da sve podgorce na pregledu oslobađaju, bilo privremeno ili kao stalno nesposobne.

Naši mladići su se nalazili u kasarni "Ante Starčević", opasanoj bodljikavom žicom. Čekali su prvu priliku da pobjegnu u partizane. Među prvima, pokušaj bekstva Dadić Pupe nije uspjeo. Njega su ustaše uhvatile u Brušanima i vratile. Isto tako nije uspjeo ni bjeg Dadić Mihovilu i Magaš Grgi. Na putu ka Smiljanu, po mjesečini bili su otkriveni od ustaških patrola i morali su se ponovo vratiti u kasarnu. U istoj grupi bio je i Smokrović Ante (Čubrilo), kome je jedino uspjelo pobjeći. Nekoliko dana je u kasarni vođena istraga, ali se na kraju sve dobro završilo, iako su mladići bili izloženi priličnom maltretiranju.

Drugog maja, omladinci su se nalazili u logoru izvan kasarne kod Sjenokosa. Donijeli su odluku da ponovo pokušaju bjeg. Oko 15 sati iz logora su krenuli Dadić Pupo, Dadić Mihovil, Dadić Jakov, Škiljić Šime, Milovac Grgo (mlađi), Katić Jole, Magaš Grgo i Vulić Dane. Pošli su sa cjelokupnom opremom i oružjem u pravcu Smiljana, prema položajima jedinica 6. ličke divizije. Rječicu Liku prešli su pomoću nategnute telefonske žice. Pred zoru su i pored magle bili primjećeni od ustaških patrola koje su otvorile vatru. No, srećom, brzo su naišli na predstraže partizanskih jedinica. Bili su oduševljeno primljeni i odmah upućeni u Medak, u štab brigade. Sutradan su upućeni u Lički Osik u štab 6. ličke divizije, a zatim u Glavni štab Hrvatske u Vrhovinama. Pošto su se tu odmorili, nakon tri dana upućeni su u Otrić, u štab Sjevernodalmatinskih odreda. Na njihovu molbu premješteni su u 1. brigadu 6. ličke divizije, gdje su se nalazili neki njihovi drugovi iz Ražanca i Novigrada.

Kada je kasnije pristupljeno formiranju partizanskog odreda "Plavi Jadran", ovi mladići su prebačeni u Šibuljinu sa pismenim objavama koje su dobili od komesara 6. ličke divizije, Miloša Uzelca.

Ubrzo su usljedila uspješna bekstva i ostalih iz kasarne "Ante Starčević". Tako je do kraja juna mjeseca 1943. godine, skoro 90% mobilisanih mladića iz Podgorja pobjeglo iz Gospića na oslobođenu teritoriju i stupilo u redove

partizanskih jedinica sa kompletnim naoružanjem i raznom opremom, i nakon završene vojne obuke.

24. LIKVIDACIJA NEPRIJATELJSKIH UPORIŠTA (april 1943)

Poslije neuspješne neprijateljske ofanzive u Dalmaciji i Lici, početkom aprila 1943. godine, partizanske jedinice prešle su u protivofanzivu. Rukovodstvo štaba bataljona "Ognjen Prica" sa rukovodiocima u Podgorju sastali su se 10. aprila u Modruću u kući Šime J. Kneževića da prouče situaciju i sačine plan za likvidaciju neprijateljskih uporišta. Utvrđeno je da se neprijateljske posade uglavnom sastoje od hrvatskih žandara i finansa koji su naoružani samo lakim vatrenim oružjem i da broje od 15 do 20 ljudi. Pod njihovim nadzorom nalazili su se neki magacini sa hranom i finansijske ustanove sa manjim količinama novca. Moralno stanje posada, izuzev nekih pojedinaca, pružalo je nadu da neće biti jačeg otpora. Bilo je utvrđeno i da se jača posada italijanskih vojnika od oko 80 ljudi nalazi u Kruščici. Na osnovu ovih podataka, doneta je odluka da se izvrši napad na neprijateljske posade u Maslenici, Starigradu i Šibuljini.

Podgorcima je bio određen zadatak da likvidiraju neprijateljsku posadu u Šibuljini, dok su dvije čete bataljona imale da izvrše jednovremeni napad na Maslenicu i Starigrad. Da bi se olakšalo izvođenje ovih napada, aktivirani su članovi MNO i drugih organizacija u pojedinim mjestima, kako bi svojim sadejstvom pomogli u izvršenju zadatka.

Jedinice bataljona "Ognjen Prica", prikupljale su se iznad Modrića. Četi koje je određena da napada Maslenicu, dodjeljen je za vodiča Krsto J. Knežević, a četi na napad na Starigrad, Krsto J. Antičević. U određeno

vrijeme izvršen je iznenadni napad na oba mjesta. Bez gubitaka i otpora su postignuti svi postavljeni ciljevi. Razoružani vojnici koji nisu htjeli pristupiti u redove NOP-a pušteni su kućama. Svo njihovo oružje i ostala vojna oprema predata je partizanskim jedinicama. Hrana i nađeni novac su podjeljeni mjesnom stanovništvu. Uz pomoć mještana i omladine, zaplijenjena municija i vojna oprema evakuirana je za Lovinac.

Na dan 16. aprila 1943. godine, uspješno je izveden napad na Šibuljinu od strane posebne grupe boraca iz sela. Grupa je bila podjeljena na četiru dijela. Lukša Poljak sa nekoliko boraca prikupio se za napad kod Kopovina (Sirno selo), Mile Poljak i Nikola Prodan kod Korita Matkovića, Marinković F. Miloš, Marinković F. Nikola i Marinković Vlado kod Ljubotića, a Prodanović Đoko i Nikola Marinković kod Krševine Matakove. Ovo prikupljanje je izvršeno u potpunoj tajnosti.

Noću, između 16. i 17. aprila, izvršen je jednovremeni napad sa svih strana. Među žandarima i finansima bilo je i desetak ustaša koji su odmah pokušali da pruže otpor. Ali, on nije dugo trajao, jer su naši borci bili brzi i odlučni. U toku puškaranja hrabro je poginuo Milan Njegovan. Cijela neprijateljska posada je zarobljena i razoružana. Žandari i finansi koji nisu htjeli da se pridruže našim borcima, pušteni su svojim kućama. Zarobljene ustaše su stražarno sproveli u Liku i uručili narodnom sudu. Većina njih je zbog utvrđenih zločina strijeljana.

Cijelo Podgorje je bio oslobođeno izuzev Kruščice u kojoj se nalazila italijanska posada. Italijani su osjetili šta im se sprema, pa su počeli pripreme za evakuaciju. Počeli su skidati bodljikavu žicu sa zgrade u kojoj se nalazila njihova komanda. Poslije podne, 29. aprila, Italijani su potpuno napustili Kruščicu. Odmah za njima povukle su se i ustaše sa svojim porodicama. Ostali su samo finansi koji, razumljivo, pod takvim uslovima nisu bili ni malo raspoloženi da se žrtvuju pružajući otpor.

Čim je primljena vjest da su se Italijani povukli, Lukša je krenuo sa svojom grupom u pravcu Kruščice. Kada su nešto poslije podne stigli u selo, Italijani su se još ukrcavali u brodove prema Karlobagu. Čim su napustili Kruščicu, Lukša je opkolio žandare i finanse i pozvao ih da se predaju. Pošto su ih razoružali i pošto među njima nije bilo zločinaca, pušteni su svojim kućama. Partizani su zaplijenili dosta oružja, municije, razne opreme i hrane.

Za to vrijeme Branko Buterin (Sisov) nastojao je da likvidira jednu grupu antikomunističke pravoslavne Bande oko rijeke Zrmanje. Ovom opasnom grupom komandovao je Frančesko David. U oštrom sukobu hrabro je poginuo Branko Buterin, ali su njegovi drugovi nanijeli fašistima velike gubitke.

Jedna grupa četnika pod komandom Bogdana Čude, nalazila se kod Zatona. Nije dolazila u sukob sa partizanima i prema dobijenim podacima bila je sklona da sa njima uspostavi kontakt i stupi u borbu protiv okupatora. Zahvaljujući zalaganju Borisa Anzulovića i ostalih saradnika na terenu, ova grupa četnika zajedno sa Čudom obećala je da neće vršiti napade na slobodnu teritoriju.

44

24.1. Četnici u Ravnim kotarima.

"Podgorski partizanski vod" tada je brojao oko 30 boraca, dobro naoružanih i neustrašivih. Taj broj se svakog dana povećavao, naročito poslije uspješne likvidacije neprijateljskih uporišta u Podgorju.

"Podgorski vod" poslije niza značajnih uspjeha na svojoj prostranoj oslobođenoj teritoriji cijelog Podgorja, osim Karlobaga, predstavljao je strah i trepet za neprijatelja. Ustaše su se razbježale pod skute italijanskog okupatora. Zbog ovih uspjeha uskoro će vod steći najveće priznanje kad bude dobio odavno željeni naziv partizanskog odreda "Plavi Jadran". Vod će prvo postati "Podgorska četa", u junu 1943. godine. Za svog komandanta borci biraju prekaljenog borca i rukovodioca Nikolu Marinkovića, a za komesara Šimu Baričevića.

Podgorje je patilo zbog nestašice hrane. Nije bilo ni dovoljno sjemena za predstojeće poljske radove. Rukovodioci NOP-a u Podgorju odlučuju da upute Krstu Antičevića u Slavoniju radi nabavke hrane. Preko Karlobaga i

Zagreba stigao je do odredišta i uspjeo da nabavi oko hiljadu kilograma pšenice i graha. Ali, kada je sa natovarenom robom namjeravao da se vrati u Podgorje, uhapsio ga je na željezničkoj stanici ustaški nadporučnik Marko G. Čavić. Kada je to saznao Boris Anzulović, hitno je naredio da se u oslobođenom Starigradu uhapsi Čavićeva porodica i da se zadrži kao taoci, dok se Krsto Antičević ne pusti na slobodu. Anzulović je odmah poslao pismo Čaviću u Zagreb sa zahtjevom da se pusti na slobodu uhapšeni Antičević, u protivnom će Čavićeva porodica biti likvidirana. To je imalo uspjeha i Antičević je sa hranom oslobođen 24. jula 1943. godine, i poslije nekoliko dana stigao u Podgorje.

U Vrhovinama je 1. i 2. jula održana Treća okružna konferencija za Liku, u prisustvu 110 delagata, među kojima su bili i predstavnici Podgorja. Na ovoj značajnoj konferenciji uzeli su učešće istaknuti rukovodioci Hrvatske i Slovenije, Vladimir Bakarić i Edvard Kardelj.

Novostvoreni organi narodne vlasti imali su pune ruke posla. Naročito je bilo važno prebacivanje soli u Liku, u kojoj se snažno osjećala nestašica ovog neophodnog začina potrebnog ljudima i blagu. U tome su se naročito isticali Luka M. Knežević i Stipan Knežević iz Jasenica, kao i aktivisti iz Selina: porodica Antičević, Tomo I. Jurlina, Marko K. Bucić, Tomo K. Bucić, Daniel Jusup, Šime Jurlina i Tomo Pavlović.

Za to vrijeme su se partizanske jedinice popunjavale, organizovale, naoružavale i pripremale za skore borbene akcije koje će iznenada nastupiti po kapitulaciji Italije.

25. FORMIRANJE PARTIZANSKOG ODREDA "PLAVI JADRAN"

Po likvidaciji neprijateljskog uporišta u Krščici, Podgorski partizanski vod zadržao se u Podgorju radi odbrane prostrane oslobođene teritorije. Poslije nekoliko dana iz Like su stigli Boris Anzulović i Đoko Prodanović, sa Jovanom Štrbom, Jovanom D. Markinkovićem i Šimom Miočićem (Miminom). U Podgorskom vodu tada su bili: Ivica Miočić, Mate Žagar, Dragutin Stošić, Jozo Trošelj, Antina Trošelj, Ivan Miletić (Ćivuk), Pajo Poljak, Ive Božić (Komunista), Dragica Miletić, Ida Maštrović, Luka A. Poljak, Petar Lukić, Branko Bakić, Josip Kaštelan, Ratko Karavida, Ivica Anzulović (Iplić), Jakov Ainovčić, Simo Sinovčić, Mate Buterin, Ivica Buterin, Dinko Ivčić, Mate Miletić (Matioca), Niko Lilić (Šnina), Ive Perković, Nikola Njegovan, Jerolim Parić, Marin Trošelj, Marko A. Babac, Niko Marinković i Luka Štrbo.

Svi ovi borci bili su početkom maja 1943. godine, pred kućom Marka A. Babca (Cebe) u Šibuljini. Na tom mjestu je izvršeno svečano formiranje prvog partizanskog voda u Podgorju. U pozdravnom govoru Boris Anzulović je poželeo borcima puno uspjeha i izvršavanju svih borbenih zadataka koji budu postavljani pred njih i rukovodioce ovog odreda.

U toku proljeća i ljeta 1943. godine, prtiv partizana na Jadranu bile su angažovane veoma jake italijanske pomorske snage od jedne krstarice, 7 torpiljerki, 7 torpednih i 14 patrolnih čamaca, i 12 naoružanih pomoćnih brodova. Među prvim akcijama Podgorskog partizanskog voda bio je napad na jedan italijanski naoružani pomoćni brod koji se nalazio ukotvljen pred Izvidnom stanicoma. Sa broda je otvorena mitraljeska i artiljerijska vatra. Zbog toga su naši borci morali da se povuku. Sutradan je u Podgorski kanal stigla krstarica "Dalmacija", u službi italijanske mornarice, i sa sidrišta kod

Kupinova otvorila vatru iz topova u pravcu Šibuljine i njenih zaseoka, u cilju odmazde. Pričinjena je samo manja materijalna šteta, ali ljudskih žrtava nije bilo.

Krstareći oslobođenom teritorijom, grupa boraca Podgorskog voda je krajem maja otkrila pored same obale jedno skriveno skladište sa velikim količinama namirnica, koje je pripadalo trgovcu Luki Milaku. Plen je djelom zadržan za potrebe odreda, a drugi deo je upućen u Liku, u intendantsko skladište 6. ličke divizije.

Tih dana je primljen izvještaj da se jedna neprijateljska grupa kreće u blizini Lukovog Šugarja. Na postavljenu zasjedu je naleteo ustaša Kuzan Zubčić. Na poziv da se preda, odgovorio je oružjem i od prvih hitaca pao je kao žrtva omiljeni borac Niko Njegovan (Orbo). Odmah zatim, Zubčić je ubijen. Kod njega je pronađena ustaška pošta koja je po kuririma otpremljena u štab divizije.

Druga grupa boraca Podgorskog voda pod komandom Đoke Prodanovića nalazila se u zasjedi kod Oglavinovca. Bilo je ukupno 15 boraca. Poslije podne, 12. maja, iznenada je naišla jedna grupa od 11 četnika, među kojima su bile i dvije žene. Pošto nisu htijeli da se predaju, nastalo je obostrano puškaranje, sve dok nije ubijeno 10 četnika. Samo je jednom uspjelo da se spasi bekstvom. I kod četnika je pronađena povjerljiva arhiva sa kodeksom šifara. Sav zaplijenjeni materijal je upućen u štab divizije organima obavještajne službe.

U toku ovih akcija vod je prerastao u četu. Njena glavnina se nalazila u Šibuljini, početkom juna, kada je došao Niko Marinković noseći o ramenu jedan puškomitraljez, a u džepu jedan veoma važan dokument. Bila je to naredba štaba 6. ličke divizije o formiranju partizanskog odreda "Plavi Jadran". Za njegovog prvog komandanta bio je postavljen Niko Marinković, a za političkog komesara Šime Baričević (Lugarić). Ovu pismenu naredbu Marinkoviću je lično predao komandant 6. ličke divizije Đoko Jovanić. Tom

prilikom Jovanić je rekao: "Ja sam sa drugovima u Lici dizao ustanak sa ovim puškomitraljezom i zato vam predajem ovaj "Brnac" želeći da vaš odred sa njime nastavi borbu protiv okupatora i njegovih slugu".

Puškomitraljez je tada za Podgorce bio jako i sigurno oružje. Svim borcima PO "Plavi Jadran" činilo se da su dobili veliku moralnu i borbenu snagu, i pojačali svoju udarnu moć za dalje i još veće okršaje protiv neprijatelja.

U Šibuljini i u cijelom Podgorju nastalo je veliko slavlje što su dobili svoj samostalni partizanski odred. Ostvario se njihov san.

Spisak boraca PO "Plavi Jadran" na dan formiranja
(juni 1943.)

Antičević Tomislav
Anzulović Ivica
Babac D. Marko
Bakić Branko
Barić Dane
Barić Niko
Barić Ivan
Barić Joko
Barić O. Pave
Baričić Šime
Božić Ive (Komunista)
Buterin Ivica
Buterin Mate
Dadić Božidar (Pupo)
Dadić Jakov
Dadić Mihovil
Ivičić Dinko
Kaštelan Josip
Karavida Ratko
Katić Jole
Lukić Petar
Lukić Niko (Šnina)
Pavičić Ive
Parić Jerolim
Perković Ive
Poljak Mile
Poljak Pajo
Poljak A. Luka
Poljak P. Nikola
Poljak T. Lukica
Prodan Nikola
Prodan Đoko
Marinković F. Niko
Marinković F. Miloš
Marinković D. Jovan
Marinković M. Dušan

Marinković Vlado
Maras Mile
Magaš Grgo
Maštrović Ida
Miočić Šime (Mimina)
Miočić Ivica
Miletić Ivan (Ćivuk)
Miletić Dragica
Miletić Mate (Matioca)
Milovac Grgo
Njegovan Nikola
Sinovčić Ivica (Brko)
Stošić Dragutin
Šarić Zvonko
Šarić Tomislav
Štrbo I. Luka
Štrbo I. Jovan
Trošelj Ante
Trošelj J. Ante
Trišelj M. Ante
Trošelj P. Anka
Trošelj R. Ante
Trošelj Antina
Trošelj Joso
Trošelj Marko
Trošelj Mime
Trošelj Mile
Trošelj Jare
Trošelj Dujo
Trošelj Zvonko
Trošelj Nevenka
Trošelj A. Niko
Trošelj A. Juran
Vulić Dane
Vukić Nikola
Žagar Mate

(ukupno 73 borca)

Ubrzo je PO "Plavi Jadran" imao oko 80 prekaljenih boraca. Izuzev nekolicine, svi su bili naoružani ručnim vatrenim oružjem. Bili su iz raznih mjesta Podgorja i mjesta sa sjeverne obale Podgorskog Kanala. Odred je raspolagao sa nekoliko lakih brodova. Jedan od njih nosio je simbolično ime "Kozara", u znak poštovanja prema hrabrim krajiškim partizanima sa Kozare.

Štiteći oslobođenu teritoriju Podgorja, PO "Plavi Jadran" vršio je razne povremene borbene akcije protiv preostalih neprijateljskih grupa i vršio prihvat novih boraca, i preko Podgorja ih prebacivao u Liku. Uporedo sa time, pružao je veliku pomoć MN odborima i drugim organizacijama, poglavito na političkom i kulturnom polju. Ostale su u lijepim uspomenama priredbe koje je odred davao u raznim mjestima Podgorja.

Prema opštem planu daljih vojnih operacija u Lici, 6. septembra odred je primio naređenje iz štaba 6. ličke divizije, da se neopaženo prebaci iz Podgorja, preko Velebita, na područje: Rizvanuša–Takalice kod Oštarija. U predstojećem napadu partizanskih jedinica na Gospić, PO "Plavi Jadran" dobio je zadatak da zatvori pravac koji od Karlobaga vodi prema Gospiću. Odred je 8. septembra 1943. godine, krenuo na izvršenje ovog zadatka u pravcu Barić Drage.

Pred zlazak sunca na putu iz Karlobaga naišao je pred čelo kolone odreda bivši žandar Mate Jurić i izvjestio da je Italija kapitulirala. Ne vjerujući odmah u ovo, upućeni su kuriri u Ražanac, Rtinu i Miškoviće na otoku Pagu. Poslije nekoliko sati, Tone Trošelj se vratio iz Miškovića i potvrdio vijest o kapitulaciji Italije.

Rukovodstvo odreda je donijelo odluku da se ne udaljava iz Podgorja, jer će planirani napad na Gospić verovatno biti odložen. Doneta je odluka da se usiljenim hodom krene prema Šibuljini i, ako su Italijani kapitulirali, da se u Ražancu blokira njihov garnizon. U Ražancu je bilo oko 20 do 25 karabinjera i finansa. Trebalo je iz Šibuljine prebaciti barkom "Kozara" dovoljan broj boraca koji će izvršiti ovaj zadatak.

25.1. Plaža Pijesak i deo lučice u Šibuljini iz koje je isplovila "Kozara" na svoj borbeni zadatak.

Oko pola noći odred je bio na okupu u Šibuljini i u slučaju italijanske kapitulacije očekivao ugovoreni znak – tri svijetleće rakete koje je trebalo da ispale Niko Marinković, Dragutin Stošić i Ivica Stošić (Ćivuk) iz Krasa kod Rtine. Kada su se pojavili ugovoreni znaci, počelo je ukrcavanje odreda. Sa četiri vesla na smjenu, brzim zaveslajima krenulo je 45 boraca na "Kozari". Za nepun sat stigli su na Kras, pored sela Rtine. Drugi deo odreda ostao je u Podgorju radi zaštite pravaca: Barić Draga sa zapadne strane i Jasenice sa istočne strane Šibuljine.

Znalo se da se Italijani u Ražancu nalaze u jednoj masivnoj zgradi koju su utvrdili. Đoko Prodanović sa desetak boraca imao se približiti do pred samu zgradu. Petar Lukić je sa desetak boraca trebao podići zgradi sa južne strane, a Marko D. Babac sa svojim drugovima morao se postaviti iza zgrade. U slučaju da Italijani pruže otpor, Markova grupa je trebalo da se pomoću ljestvi popne na krov. Podići će crijepove na krovu i zapaliti zgradu.

U izvođenju ovog plana Babcu je bila dodijeljena jedna grupa mještana iz Ražanca.

25.2. Ražanac, današnji izgled.

Kada su sve tri grupe stigle pred zgradu, upućena su tri borca koji su zatražili od posade da se preda bez ikakvih uslova. Videći u kakvoj se situaciji nalaze, Italijani su se predali bez ikakvog otpora.

Odred je zaplijenio cijelokupno naoružanje, municiju, raznu opremu i hranu. Našim borcima-oslobodiocima pridružio se veliki broj novih boraca. Sutradan je odred produžio u pravcu Kotara, ostavivši malu posadu za zaštitu. Usput se odred podelio u dvije grupe. Jedna je krenula u pravcu Poljica i Briševa, a druga prema Ninu i Vrsima, u pravcu Zadra, radi daljeg razoružavanja italijanskih vojnih posada.

25.3. Panorama Zadra sa Ravnim kotarima i južnim padinama Velebita.

Od priliva novih boraca, odred "Plavi Jadran" je uskoro formirao svoja dva bataljona od po 300 boraca. Komandant odreda bio je Niko Marinković, zamjenik Đoko Prodanović, a komesar Šime Baričević.

Za komandanta 1. bataljona postavljen je Danja Potrebić, za komandanta 2. bataljona Joso Kaštela, a za komesara Gvozden Budak. U prostoru prema Biševu i Zemuniku nalazio se 1. bataljon, a 2. bataljon oko Ražanca i Nina.

Neki vojni funkcioneri iz Zadra, pod vođstvom italijanskog kapetana bojnog broda Radovanija (rodom iz Dalmacije, koji je govorio naš jezik) pokušavali su da uspostave savezničke odnose sa rukovodstvom našeg

odreda. Na osnovu ranije dobijenih direktiva, komanda odreda je zahtjevala od Italijana da se priključe u borbi protiv Nemaca i njihovih pomagača. Priključio se samo jedan bataljon iz italijanske divizije "Sassari", pod komandom kapetana Lučiolija, osvedočenog antifašiste. Ovaj bataljon postaje 3. bataljon PO "Plavi Jadran", a za komesara je određen Mladen Koritnik, učitelj iz Ražanca.

Uoči kapitulacije Italije, među prvima je pobjegao Guverner Dalmacije Đuzepe Bastijanini. Na njegov zahtijev od 13. maja 1942. godine, bio je podignut italijanski koncentracioni logor na otoku Molatu, za civilna lica i rodbinu onih koji su se nalazili u narodnooslobodilačkoj vojsci. Do kraja avgusta u logoru je bilo 2.277 logoraša, od kojih 380 djece. Samo u jednom transportu uhapšenika iz okoline Šibenika, bilo je 210 lica: 35 staraca, 88 žena i 87 djece. Zbog veoma loših uslova života, do kraja godine u logoru je umrlo 422 logoraša, mahom djece.

25.4. Guverner Dalmacije Đuzepe Bastijanini (Giuseppe Bastianini) u pratnji generala Karla Vijalea (Carlo Viale), komandanta divizije "Zara", vrši smotru 1. Bande katolika, Milicije antikomunističkih dobrovoljaca u Zadru.

Po dolasku Bastijaninija u Italiju, Musolini ga zbog "stečenih zasluga" postavlja za svog zamjenika. Međutim, on uskoro bježi u Švajcarsku, gdje se predstavlja kao tobožnji protivnik Musolinija. Kada se Musolini obračunavao sa svojim protivnicima i izdajnicima na suđenju u Veroni, suđeno je i Bastijaniniju. Da bi se opravdao, on šalje Musoliniju lično pismo u kome ga uvjerava da nije izdajica fašizma. Kao najbolji dokaz ističe činjenicu što su ga Jugosloveni oglasili ratnim zločincem za sve ono što je kao Guverner Dalmacije "vjerno služio" fašizmu i Musoliniju. Poslije rata stavljen je pod sud, ali je osuđen veoma blago, i ubrzo amnestiran. Za njegovo oslobađanje svojski se zalagao rimski papa Pije XII.

Po kapitulaciji Italije, u Lici i Dalmaciji su nastupile značajne promjene. Nemci su već od ranije imali pripremljene planove za zaposjedanje od Italijana napuštenih važnijih mjesta i komunikacija (plan "Leander"), i za razoružavanje italijanskih trupa (plan "Achse"). U tim planovima angažovana je nemačka 114. divizija "Jager" koja se preko Like imala prebaciti u Sjevernu Dalmaciju. Ona je trebalo da okupi oko sebe ostatke ustaša. Prvo ustaško leglo Nemci stvaraju u Obrovcu.

Neumorni i snalažljivi Lukša Poljak uspjeo je da okupi oko 70 novih boraca iz okoline Smilčića i da ih dovede u Podgorje, u sastav odreda "Plavi Jadran". Ovi borci po svojoj želji su formirali bataljon i dali mu ime "Smiljanić Ilija", po legendarnom srednjovjekovnom srpskom junaku iz tog kraja.

Formirane su komande mjesta u Karlobagu i Starigradu. One su vršile funkcije vojnih pozadinskih ustanova za zaštitu oslobođene teritorije, prihvat novih boraca i obezbjeđenje snabdjevanja borbenih jedinica. Međutim, one se nisu mogle sve vrijeme zadržati na svojoj teritoriji. Za vrijeme neprijateljskih ofanziva u Podgorju morale su se premještati u razna obližnja mjesta. Neko vrijeme komanda mjesta Karlobaga prelazila je u Pag, zatim u Rab, Jablanac, Senj, Otočac, Vrebac, Divoselo i Šibuljinu.

26. VOJNA I POLITIČKA AKTIVNOST U PODGORJU OD KAPITULACIJE ITALIJE DO KRAJA 1943.

Po kapitulaciji Italije, nemačke jedinice XI armijskog korpusa, koje su izbile na Jadransku obalu u cilju njene okupacije, nastojale su da savladaju žilav otpor naših boraca i zavedu "red i mir" služeći se pojačanim terorom svojih trupa, okupljenih ustaša, kao i bezobzirnom lažnom propagandom.

Komandant IX armijskog korpusa general Kibler, izdao je 24. februara 1944. godine, pod br. 1762, svojim jedinicama slijedeće uputstvo:

I. Partizani sprovode prisilna masovna uništavanja. Ubijaju iz zasjeda nemačke vojnike. Napadaju motorna vozila i kolone. Bacaju u zrak željeznice i mostove. Pljačkaju transporte živježnih namirnica. Presijecaju kablove i telefonske linije

U vrijemenu od 1. januara do 15 februara 1944. godine, imali smo:

– 503 žrtve, mrtvih i ranjenih, među njima i tri komandanta.

– Izveden je 181 napad protiv Vermahta.

– Bilo je 125 željezničkih atentata.

– Bačena su u vazduh 22 željeznička i putna mosta.

– Izvršeno je 25 teških sabotaža na kablovima i telefonskim linijama.

– Uništeno je ili oštećeno 68 motornih vozila.

II. Iz zaplijenjenih dokumenata koji su pali u naše ruke vidi se da partizanska komanda sistematski priprema opštu pobunu pućanstva.

III. Velika nam opasnost prijeti, jer je odbrana obale ugrožena iz pozadine, ako na toj teritoriji budu gospodarili partizani i nadalje. Akcije naših komandi su paralizovane, ako su veze prekinute i ne mogu se

upućivati pojačanja. Ne može se vršiti dotur municije i hrane ako su željeznice porušene.

IV. Preostaje nam samo jedan izlaz iz ove situacije: Teror protiv terora, oko za oko, zub za zub.

V. Naših deset zapovjedi u borbi protiv partizana moraju biti:

1. Nadoknaditi našu brojnu inferiornost oštrinom naših vojnih operacija, energičnim zalaganjem i borbenom pripravnošću.

2. Ne smije postojati nikakva opuštenost kod pojedinaca. Niko ne smije zahtijevati "zimski smještaj". Neprijatelj se mora tražiti tamo gdje se zna da se nalazi, pa bilo to čak i na vrhu Snežnika ili Triglava. Neprijatelju ne treba dati odmora i treba ga progoniti do smrti.

3. Neprijatelj preduzima svoja dejstva najčešće noću. Moramo i mi postati noćne životinje i dati mu lekciju. U tom pogledu nedostaje nam mnogo. Treba što prije privići se na ovaj novi sistem.

4. Samo napad dovodi do cilja. Ko ne napadne, reaguje time što se zaklanja i već je u početku izgubljen. Na svaki način to otežava komandi koja mora da upotrijebi druge snage.

5. Sve zavisi od energije i akcije komandanta. Kada se upotrebi više od jednog voda, neka komandu preuzima lično komandir čete, a ako se upotrebi više od jedne čete, komandu mora preuzeti komandant bataljona, a preko jednog bataljona, lično komandant puka.

6. U borbi je sve dobro i potrebno što dovodi do uspjeha. Pod svojom ličnom odgovornošću opravdavam svaki postupak u skladu sa ovim principom.

7. Treba upotrebljavati najveću oštrinu u postupanju sa banditima i sa onima koji ih dobrovoljno pomažu. Zarobljeni banditi neka se streljaju ili objese. Ko dobrovoljno pomaže partizane, daje im skloništa ili snabdjeva hranom, krije njihova skloništa ili im pruža pomoć bilo na koji način, zaslužuje smrt i mora biti likvidiran.

26.1. Nemački stražari sprovode zarobljene partizane u Ravnim kotarima.

8. Prema onima koji će moći dokazati da su terorom bili prisiljeni na pasivno pomaganje partizana, postupati blaže, upućujući ih na prisilan rad.

9. Štedeti nevine, kako bi se zadobilo neophodno povjerenje i saradnja onog dijela pućanstva koje nam je naklonjeno.

10. Kolektivne mjere odmazde protiv naseljenih mjesta mogu se preduzimati samo u neposrednoj vezi sa vrijemenom i prostorom ratnih okršaja, a mogu ih naređivati samo oficiri od čina kapetana pa naviše. Te mjere su opravdane kada je masa pućanstva namjerno pomagala bande. U drugim se slučajevima kolektivni postupci imaju prethodno podvrći mojem odobrenju.

VI. Suvišno je duljiti šta je naređeno, dozvoljeno ili zabranjeno. U trećoj godini protiv-partizanske borbe svaki komandant treba da zna šta treba da radi. Instrukcije za borbu protiv partizana na Istoku, važe u svim principima i u ovoj operativnoj zoni Jadranskog primorja.

VII. Na kraju: Partizani su brojno u velikoj nadmoćnosti. Oni nas namjeravaju ubiti na prevaru. Na taj način, uz akte sabotaže svih vrsta, hoće da pruže pomoć Sovjetima, Englezima i Amerikancima u njihovoj borbi

protiv nemačkog naroda koji se odlučno bori za svoj opstanak i za svoju domovinu. Naš je zadatak uništenje bandi. Treba da primenimo svu moguću oštrinu protiv bandi u interesu nas samih. Samo napad dovodi do cilja. Međutim, uvijek je odlučna aktivnost komandanata. O njihovoj energiji, samoprijegoru, elanu i borbenom duhu, sve zavisi. To važi za svakoga, od kaplara, pa sve do generala. Postupajte prema ovome!

General Kibler, s.r.

(Originalni dokument se nalazi u Vojnoistorijskom Institutu u Beogradu)

26.2. Nemačka 114. divizija "Jager".

Ovo uputstvo bilo je samo izraz nemogućnosti nemačkih snaga da se uspješno suprotstave udarcima naših hrabrih jedinica.

Prema direktivi Glavnog štaba Hrvatske, O.br. 206, od 17. septembra 1943. godine i naređenjima štaba 6. ličke divizije, i odred "Plavi Jadran" dobio je zadatak da pristupi onesposobljavanju svih važnijih komunikacija, kako bi se otežali pokreti neprijateljskih trupa, da se nastave napadi na neprijateljske posade u manjim mjestima i na neprijateljske kolone u

pokretu, da se spriječi ponovna aktivnost ustaških organizacija i da se nastavi sa mobilizacijom što većeg broja novih boraca.

Sredinom septembra PO "Plavi Jadran" imao je tri bataljona i jedan bataljon italijanskih vojnika "Goffredo Mameli", pod komandom italijanskog kapetana Lučijolija. U cilju boljeg komandovanja izvršeno je pregrupisavanje komandnog kadra. Za komandanta odreda postavljen je Danić Damjanović, a za njegovog zamjenika dotadašnji komandant Nikola (Niko) Marinković. Za političkog komesara postavljen je Ferdo Toplak, a za njegovog pomoćnika Šime Baričević. Ove promjene bile su izvedene i zbog predstojećeg formiranja Zadarskog partizanskog odreda (u proleće 1944), kao i zbog toga što su se drugovi Đoko Prodanović, Niko Marinković i Ratko Karavida spremali u Liku na oficirski tečaj u Plaškom.

U to vrijeme, sredinom septembra rasformiran je Općinski NO za Podgorje i umjesto njega osnovani su Općinski NO u Starigradu i NO u Karlobagu. ONO Starigrad je zahvatao deo Podgorja od Zrmanje do Tribnja (zaključno) koji se sastojao od tri zaseoka: Mandalina, Kruščica i Šibuljina. ONO Karlobag je zahvatao deo od Cesarice (zaključno) do Tribnja. U praksi se pokazalo da je ova podjela bila bolja i praktičnija.

ONO Karlobag bio je sastavljen od slijedećih članova: Mile Dokozić, Jurica Bakarić, Luka Smojver i Marin Trošelj.

Istovrijemeno se u Starigradu formira i Općinski komitet KP Hrvatske: Lukica Miščević sekretar, i Marin Trošelj i Lukša Poljak, članovi. Komitet će nešto kasnije biti proširen sa novim članovima: Janjom Vuksan, Lukom T. Smokrovićem, Šimom R. Vukićem i Đurom Rastovićem.

Općinski narodni odbori odmah su preuzeli sve funkcije nove narodne vlasti. Među ostalima, to je bila zaštita naroda, snabdjevanje hranom i drugom robom, i sudski poslovi.

Nemci su omogućili ustašama da se ponovo vrate u Karlobag, a italijanskim četnicima u Obrovac. Odatle je stalno pretila opasnost od

neprijateljskog upada na slobodnu teritoriju. Zbog toga je odlučeno da se izvrši izvjesno pregrupisavanje naših jedinica.

Štab grupe Sjevernodalmatinskih odreda u cilju koordiniranja svih vojnih operacija u Sjevernoj Dalmaciji smatrao je da PO "Plavi Jadran" treba da se stavi pod njegovu komandu. Po kapitulaciji Italije, od priliva novih boraca iz Sjeverne Dalmacije i ostalih jedinica formiran je Zadarski partizanski odred (Z.P.O.). Njemu je pristupio i jedan deo boraca PO "Plavi Jadran", 3. italijanski bataljon i nekoliko njegovih oficira. Prilikom svog formiranja, odred je imao oko 400 boraca, ne računajući italijanski bataljon.

PO "Plavi Jadran" je povučen iz Ravnih Kotara u Podgorje sa svoja dva bataljona. Ubrzo zatim, u Liku odlazi jedan njegov bataljon "Smiljanić Ilija", koji iz Ražanca prelazi u Karlobag, a zatim u Perušić preko Divosela, i biva uključen u jedinice 6. ličke divizije pred njen odlazak u Bosnu. Zbog toga će od kraja oktobra mjeseca odred "Plavi Jadra" nositi naziv partizanski bataljon "Plavi Jadran".

Naređenjem Vrhovnog štaba, 6. lička divizija polazi iz Like, početkom novembra mjeseca 1943. godine, preko Bosne u Srbiju, i ulazi u sastav Prvog proleterskog korpusa. Svi borci i rukovodioci koji su iz Podgorja došli u sastav novih jedinica, nastaviće slavnim putem sve do kraja rata.

Po odlasku 6. ličke divizije, u Lici se po naređenju Glavnog štaba Hrvatske formira Operativni štab za Liku, pod komandom Petra Kleuta i načelnika štaba Stevana Opsenice. U njegov sastav, pored Gospićkog bataljona, Ličkog PO, 2. i 3. brigade 13. Psunjsko-goranske divizije, i 3. brigade 19. dalmatinske divizije, ušao je i samostalni bataljon "Plavi Jadran".

Krajem novembra mjeseca 1943. godine, na mjesto nemačke 114. divizije, dolazi u Dalmaciju nemačka 264. divizija pod komandom generala Albina Nackea (koga će u junu 1944. godine, smeniti general Gareis). Ova divizija zadržala je u Ravnim Kotarima svoj 891. pešadijski puk, pored ostalih divizijskih dijelova. Štab divizije nalazio se u Zadru, kao i veći deo

raznih nemačkih jedinica koje su počele utvrđivati obalski pojas u Sjevernoj Dalmaciji.

Uporedo sa utvrđivanjem obale, Nemci su organizovali svoja vojna uporišta po Ravnim Kotarima, sa manjim posadama, okupljajući oko sebe ustaše i četnike. Od njih se zahtjevalo da štite sve važnije komunikacije u pozadini fronta. Pred kraj 1943. godine, bilo je oko Grčkog Islama, Kašića i Smokovića oko 500 četnika. U Obrovcu se nalazio jedan bataljon italijanskih fašista. U Benkovcu je bilo oko 200 ustaša i 80 četnika. U Zemuniku 180 ustaša, U samom Zadru je bilo 450 ustaša.

Do 19. novembra, neprijatelj je ojačao svoje snage u Sjevernoj Dalmaciji. Pored 891. pješadijskog puka i 1. puka "Brandenburg", nalazila su se tri italijanska bataljona "Zara" i "Rismondo", 3.500 četnika pod komandom Mimčila Đujića, jedan odred M.V.A.C. (Milizia volontaria anticomunista) – "dobrovoljaca antikomunista" (300 vojnika), pod komandom italijanskog fašističkog oficira Frančeska Davida, i jedna jedinica 7. ustaškog zdruga.

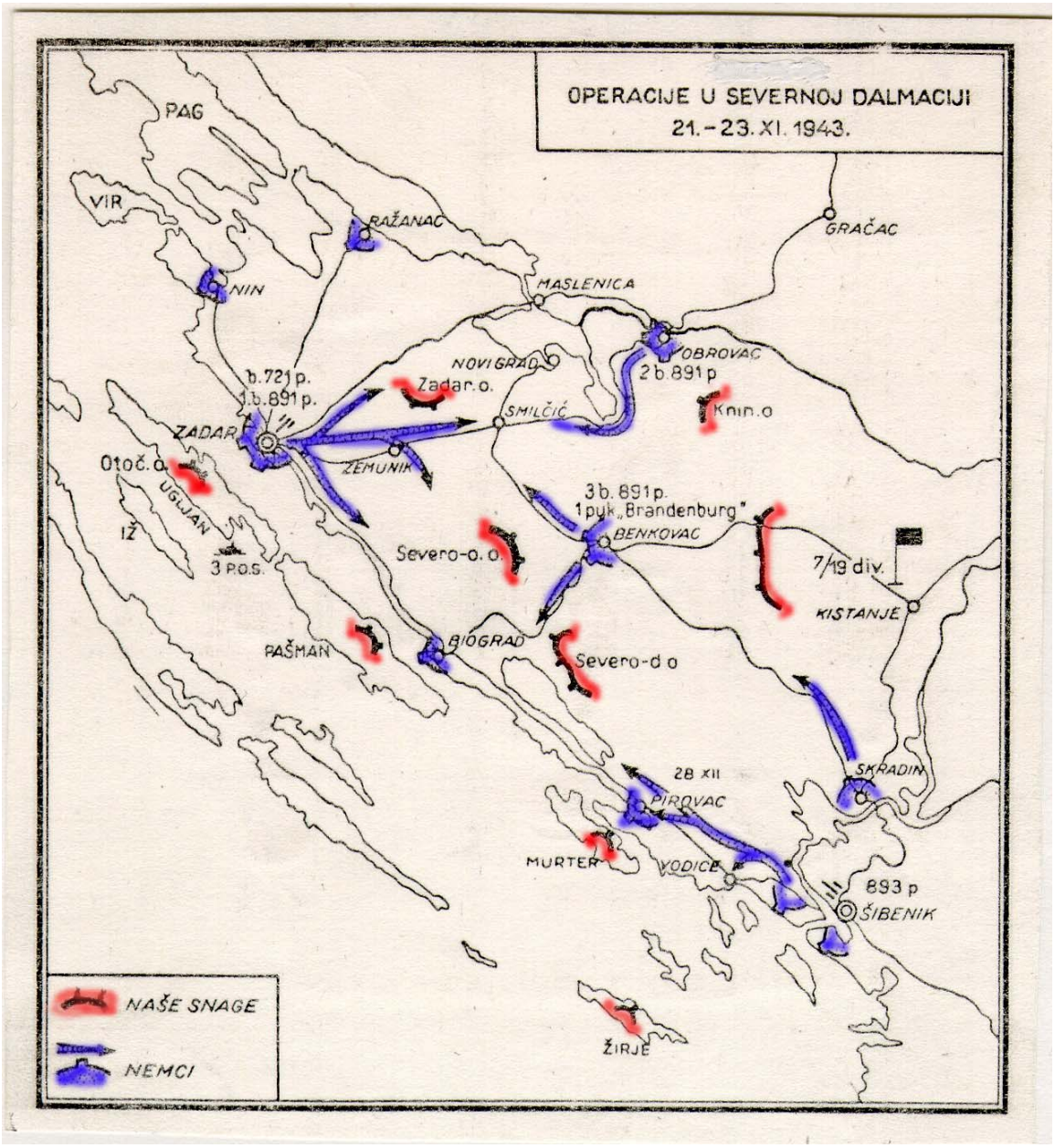

26.3. Operacije u Sjevernoj Dalmaciji, 21-23. novembra 1943. .godine.

Da bi se bolje shvatila jačina neprijatelja, navodim za primjer da je nemačka streljačka četa brojala do 150 vojnika, naoružana sa 8 lakih mitraljeza (šaraca), 2 bacača i 5 tromblona. Pukovske čete imale su 4 protivtenkovska topa od 40 mm sa po 2 ručne bombe i 60 metaka za pušku. Automatsko oružje bilo je snabdeveno sa po 300 metaka, jedan tromblon sa 20, a bacač sa 30 mina.

U akcijama za osvajanje obalskog pojasa, u jesen 1943. godine, Nemci su angažovali i jake pomorske snage, među kojima jednu krstaricu, 13

razarača, 9 eskortnih brodova, 12 topovnjača i veći broj torpednih i desantnih čamaca.

Sa ovim snagama neprijatelj je namjeravao da zauzme obalski pojas Dalmacije i Zadarske otoke, koncentričnim dejstvom s okolnih uporišta Zadra, Obrovca, Benkovca, Šibenika i Skradina, okruži sve naše snage u primorskom pojasu, da ih napadne i uništi.

26.4. Nemačka artiljerija u dejstvu u Ravnim kotarima.

Nemci su, kao i Italijani, huškali ustaše i četnike protiv naroda, ali, sada je situacija bila znatno drugačija. Sve je veći broj bio onih koji su razmišljali o bekstvu ispred pobjedonosnog nastupanja partizanskih jedinica.

Da bi svoju odstupnicu što bolje osigurali, Nemci su dovukli iz Hrvatske nove snage u rejon Karlobaga, a odatle ih prebacili u Ravne Kotare. Nemci će povremeno pokušavati da se oslobode pritiska naših jedinica, preduzimajući ofanzivne operacije većih razmjera, ali bez ikakvog uspjeha.

Preplašeno stanovništvo Dalmacije bježalo je na otoke ispred nemačkih jedinica koje su poslije kapitulacije Italije naglo prodirale razarajući i paleći sve pred sobom.

U cilju nanošenja što većih gubitaka neprijatelju i ometanja njegovih pokreta, naše jedinice su preduzimale noćne prepade iz dobro organizovanih zasjeda pored svih glavnih komunikacija. Naše jedinice su se postupno povukle, nanoseći neprijatelju neprekidne gubitke. Neprijatelju je pošlo za rukom da privremeno zaposjedne obalski pojas, dok su naše jedinice zauzele položaj istočno od puta Starigrad–Benkovac–Obrovac i u pravcu Velebita, i predstavljale su i dalje za neprijatelja veliku opasnost, kako za obalska uporišta, tako i njihove neposredne veze sa kopnom.

U toku cijele zime, krajem 1943. godine, samostalni bataljon "Plavi Jadran" gospodario je svojom oslobođenom teritorijom širom Podgorja. Svi pokušaji Nemaca, ustaša i četnika nisu dali nikakve rezultate.

Put u podnožju Velebita, za Nemce je bio gotovo neupotrebljiv, pa je neprijatelj morao da vezu sa Hrvatskim primorjem i Dalmacijom održava morskim putem iz Karlobaga za Nin, i to često nesigurnim zbog uspješnih pomorskih akcija naših jedinica III obalskog primorskog sektora sa sjevernodalmatinskih otoka.

Raspored naših snaga i dalje nije odgovarao neprijatelju, pa je namjeravao da postepenim zauzimanjem pojedinih vojno-geografskih objekata poboljša svoj položaj. Zbog toga je prikupio nove snage za ofanzivnu akciju "Citen", protiv glavnih objekata, Livna i Duvna, kao i Bukovice u Ravnim kotarima, u kojoj su naše snage ponovo razvile veliku aktivnost.

VII

27. POGIBIJA NIKA MARINKOVIĆA KOMANDANTA ODREDA "PLAVI JADRAN" (januar 1944)

U zimu 1944. godine, svo civilno stanovništvo Podgorja, osim manjih izuzetaka, vratilo se na svoja ognjišta na oslobođenu teritoriju pod zaštitom partizanskog bataljona "Pavi Jadran". Narod je ipak bio na oprezu, jer okupator i njegove sluge još nisu bili konačno uništeni. Na slobodnu teritoriju svakodnevno je dolazilo dosta izbjeglica koje su se sklanjale pred terorom okupatora.

Članovi partijskog komiteta u Starigradu, Miščević Lukica, Marin Trošelj, Lukša Poljak, Janja Vuksan, Luka Smokrović, Šime Vukić i Đuro Vukić, zajedno sa brojnim saradnicima radili su neprekidno na terenu Podgorja. Čitave zime su se trudili da politički učvrste sve organizacije narodne vlasti, kao i omladinske i SFŽ organizacije, kako bi se što uspješnije suprotstavljali očajničkoj i bezobzirnoj neprijateljskoj propagandi i ponovnim pokušajima da se razbije sloga i jedinstvo naroda. Teror ustaša postaće sličan onom iz 1941. godine.

Civilno stanovništvo Podgorja većinom se bilo povuklo u planinu, na Rujno, gdje je živjelo u kolibama pod zaštitom naoružanih straža. To je bila treća grupa bataljona "Plavi Jadran", koja se stalno nalazila na Velebitu radi zaštite zaleđa od eventualnih pokušaja prodora neprijatelja iz Like, iz rejona Gospić. Mjesni narodni odbori ulagali su velike napore da se stanovništvu pruži pomoć, naročito u hrani i lekovima.

Po završetku oficirskog tečaja Niko Marinković se vratio u Podgorje i preuzeo dužnost komandanta bataljona "Plavi Jadran". Sa svoja dva naoružana pratioca pošao je 22. januara iz Starigrada na obilazak položaja u pravcu Jasenice. Prošlo je bilo podne. Vrijeme je bilo oblačno. Grupa je išla prema Selinama. Tišinu su iznenada presjekli rafali automata iz neposredne blizine. Bila je to ustaška zasjeda. Niko Marinković se zaneo i pao. Pratioci su odmah otvorili vatru, ali, sve je bilo kasno. Ubice su pobjegle.

Vijest o pogibiji Nike Marinkovića rastužila je cijelo Podgorje. Njega je ožalilo i staro i mlado, a iznad svega, njegovi borci među kojima je bio veoma omiljen. Njegovo tijelo svečano je sahranjeno u Šibuljini.

Na mjesto poginulog Nike Marinkovića, odmah je postavljen (privremeno) komandant bataljona Jozo Vukelić (Stričev). Izvršena je promjena i na položaju političkog komesara. Na mjesto Slavka Glumca, postavljen je Šime Baričević. U to vrijeme odred je imao oko 320 boraca.

28. NEPRIJATELJSKA OFANZIVA U PODGORJU (februar 1944)

Nakon nekoliko dana od pogibije Nika Marinkovića, Đoko Prodanović je pozvan u štab 35. ličke divizije, gde mu je komesar divizije saopćio vijest o pogibiji. Tom prilikom mu je saopćena odluka komandanta divizije da je on postavljen za komandanta bataljona "Plavi Jadran", a za komesara Ratko Karavida. Obojici je naređeno da odmah krenu u Podgorje, na svoju dužnost.

Prodanović i Karavida su odmah krenuli iz Like, preko Velebitia za Podgorje. Iznad Mandaline čuli su vatru iz automatskog oružja. Ubrzo se čula i vatra iz bacača. Uskoro su naišli na svoje ratne drugove koji su pružali snažan otpor jednoj ustaškoj koloni koja se probijala prema Šibuljini. Borba je trajala dva dana. U ovoj grupi boraca nalazili su se i Marko Babac, Ivo Anzulović (Iplić), Jovan Štrbo, Mile Poljak, Miloš F. Marinković i Antina Trošelj. Sa njima se borilo i desetak boraca iz Komande mjesta Karlobag, pod komandom Kuzmana Obradovića, zamjenika komandanta. Ustaškoj koloni su naneti ozbiljni gubici.

Kod Starigrada je grupa boraca Komande mjesta Starigrad i Nin, kao i nekoliko boraca iz Ražanca, pružala žilav otpor neprijatelju koji se povlačio prema Šibuljini. Sa sobom je vodio sedmoricu zarobljenih mladića partizana. Iza punte kod Marinkovićeve kuće neprijatelj ih je divljački postrijeljao.

Neki od ovih zločinaca uskoro su pali u ruke našim borcima i svi su sprovedeni u Liku i predati specijalnom bataljonu protiv pete kolone (PPK).

Prilikom ove ofanzive neprijatelja, stanovništvo nije imalo gubitaka, jer je bilo u planini. Neprijatelj se uglavnom svetio paljenjem i pljačkom napuštenih domova. Vojna baza kod Asanovca ostala je netaknuta. Ali,

prilikom zbjega pojedinih porodica sa malom djecom, po snežnim zavejanim stazama, bilo je i veoma teških prizora.

Poučeni iskustvom zločinačkog ustaškog pokolja, avgusta 1941. godine u Šibuljini, zaplašeno stanovništvo Podgorja sklanjalo se u planinu bez obzira na vremenske prilike. Naročito su majke sa malom djecom bile izložene opasnostima i tegobama.

Ljubica Babac, žena Dmitrova (Mitrićeva), zatekla se za vrijeme neprijateljske ofanzive na Bajamovcu. Bježeći po snijegu uz Poljačke doce, morala je jedno djete ostaviti u Ćustincu, kod napuštene kuće Maksima Poljaka. Majka Ljubica vodila je sa sobom petoro male djece. Dvoje najmlađih nosila je povezane na leđima, dok je troje vodila za ruku. Dugo pješačenje, velika hladnoća, teško prolazne i zavejane planinske staze, iscrpeli su svu snagu ove hrabre i nesretne majke do te mjere, da je odlučila da najmlađe djete žrtvuje. Djevojčicu od svega nekoliko mjeseci, malu Ljubu majka je zatrpala u snjeg i, naricajući, nastavila bjeg kroz planinu. Odmicala je dalje, ali se stalno osvrtala suznih očiju, moleći se Bogu za djete koje je ostavila na milost i nemilost sudbine.

Srećom, za njom su nešto kasnije naišli drugi ljudi u zbijegu. Među njima bio je i poznati politički rukovodilac i borac Lukica Miščević. Baš u to vrijeme, djete je počelo glasnije plakati. Svi su odmah čuli plač i stali se osvrtati na sve strane. Lukica je bio najuporniji u pretraživanju snježne bjeline i osluškivanju odakle dolazi dječiji plač. Najzad je pronašao djevojčicu, brzo je presvukao i zavio je u najtoplije što je imao. Djete se odmah umirili i zaspalo. Poslije nekolikko dana majka Ljubica bila je ponovo sa svojom Ljubom. Bila je neopisivo sretna i radosna, i nastavila put kroz Velebit preko Sirotkuše i Čolakove kose.

U isto vrijeme, na drugom kraju Velebita, u zbijegu je bila Marija Poljak, žena Marka Poljaka. Bežeći navrat nanos sa jednim malim zavježljajem hrane i nešto robe, pred ustaškom potjerom odmicala je zavejanim stazama Velebita, ne obazirući se što je u devetom mjesecu

trudnoće. Međutim, bilo zbog preteranog napora, straha ili već poodmaklog datuma porođaja, nastupio je porođaj na pustoj snježnoj prtini. Marija nije imala kud. Bez zaklona, prostirke i stručne pomoći, donijela je na svijet zdravo djete. Umotala ga je u nešto prnja, natovarila na leđa i brzo produžila kroz planinu.

Koliko je tih dana bilo hladno, najbolji je primjer Gvozdena Budaka koji je izgubio život od smrzavanja. On je bio jedan od onih odvažnih mladića koji su pobjegli iz Gospićke kasarne, poslije ustaške prisilne mobilizacije. U toku neprijateljske ofanzive Gvozden je učestvovao sa grupom boraca u zaštiti naroda i usljed opšte iscrpljenosti od prevelikih napora i hronične gladi nije izdržao.

U sličnom položaju bio je veliki broj žena i djece, i nije im bilo prvi put da bez hrane i tople odjeće lutaju planinom. Ali, ovo je bila već treća godina rata, a neprijatelj je već za proleće pripremao novu ofanzivu.

29. DJECA VELEBITSKOG PODGORJA

Djeca Velebitskog podgorja, kao ni druga širom naše porobljene zemlje i okupirane Evrope, nisu bila pošteđena od fašističkog i nacističkog terora. I ona su bila izložena raznovrsnim progonima, mučenjima i velikim gubicima. Ovdje u Podgorju, neprijatelj je odlučio da ih u korijenu uništi, kako bi spriječio njihov razvoj i negativan uticaj na novoosnovanu državu u okviru "Novog evropskog poretka".

Ustaške vođe u Zagrebu, poznavajući nesalomljivi duh prekaljenih velebitskih gorštaka, čiji su uskočki preci dugi niz vjekova pružali snažan otpor svim tuđinskim osvajačima i tlačiteljima, rešili su da likvidiraju i iskorijene ove nepoćudne stanovnike i njihovu djecu u kolijevkama.

Srpske podgorske porodice po selima imale su prosječno 5 do 8 djece. Iako skoro svi veoma siromašni, ljudi se nisu rodbinski ukršali i time su izbjegli nasljednu degeneraciju, pa su se rađala zdrava i otporna djeca. Zbog veoma povoljnih klimatskih uslova, čistog primorsko-planinskog vazduha, djeca su bila zdrava i jaka. Ozbiljnijih bolesti gotovo da i nije bilo.

Lagana biljna i mliječna ishrana doprinjela je njihovom dobrom zdravlju. Preko ljeta jeli su svježu ulovljenu ribu, a preko zime sušenu, poglavito poznati bakalar, takozvanu "sirotinjsku hranu" ili kako su je zadarska gospoda zvala, "smrdljivu ribu". Najomiljenija hrana podgoraca bila je čorba od zeleni sa krompirom, začinjena komoračom i kojim komadom suve pršute. Djeca su je zvala čorba od komorača, jer je njegov miris preovladavao, ali ukus joj je nesumnjivo davao najviše sam pršut.

Njihov fizički odgoj, gotovo spartanski, usljed siromaštva i specifičnih geografskih i klimatskih prilika primoravao ih je još od malena na veći i naporniji fizički rad i trud. Živjeći uz more od davnina, u toku čestih sušnih ljeta, bez pitke vode, morali su redovno da se premještaju i "prte" sa svojim blagom sa morske obale u planinu, na plodne zaravni Malog i Velikog Rujna na Velebitu. Taj put od mora do Rujna dug je ravnom vazdušnom

linijom oko 6 kilometara, na nadmorskoj visini od oko 900 metara, dosta strm (ponegdje i do preko 45 stepeni). Po veoma uzanoj krševitoj pješačkoj stazi izvježbanim stanovnicima da ga savladaju trebalo je oko 2 sata hoda. Zimi, međutim, zbog snježnih nanosa ove staze bile su potpuno neprohodne, a zbog čestih iznenadnih jakih snježnih vejavica i opasne po život. Na Rujnu, velebitski suri medvjedi često su pohodili stanove šibuljčana i ostavljali svoje opominjuće i zastrašujuće tragove oko kuća i torova. Sjekira je uvijek morala biti pri ruci. Velebitske riđe lisice lukavo su se spuštale čak do morske obale u potrazi za nekom kokoši ili jajetom.

Djecu od kolijevke do 3 godine odrasli prte na leđima, a kada ojačaju, moraju hodati sama. Starija djeca prevaljuju put do Rujna i po dva puta dnevno, a predveče se vraćaju sa morske obale u planinu. Te svakodnevne "šetnje" moraju obavljati uglavnom djeca koja pomažu u kućnim poslovima. Svi obrađeni usjevi, kao i pokošeno sjeno i posječena drva sa Rujna treba snositi k moru, kućama gdje će se zimovati. Sjeno se nosi i sabija u stogove za ishranu blaga preko zime. Drva se snose za kuvanje i ogrijev. Od usjeva (raž, krompir, kupus, blitva) snosi se na leđima u pletenim velikim vunenim torbama ili balama pomoću debelih od vune ispletenih uprtača sa kojima se teret vješto postavlja i nosi na leđima. Torbe su često veoma lijepo išarane i mogle bi jednog dana postati atraktivan turistički suvenir. Vraćajući se sa obale u planinu, tamo se nose sve potrebe za život u planini (gas za osvetljenje, so, šećer, šibice, popravljen alat i dr.).

Nabavkom specijalne pasmine malih čvrstih mazgilja, veoma pogodnih za rad na krševitom i planinskom terenu, poslije Drugog svjetskog rata donekle je olakšan rad i život Podgoraca.

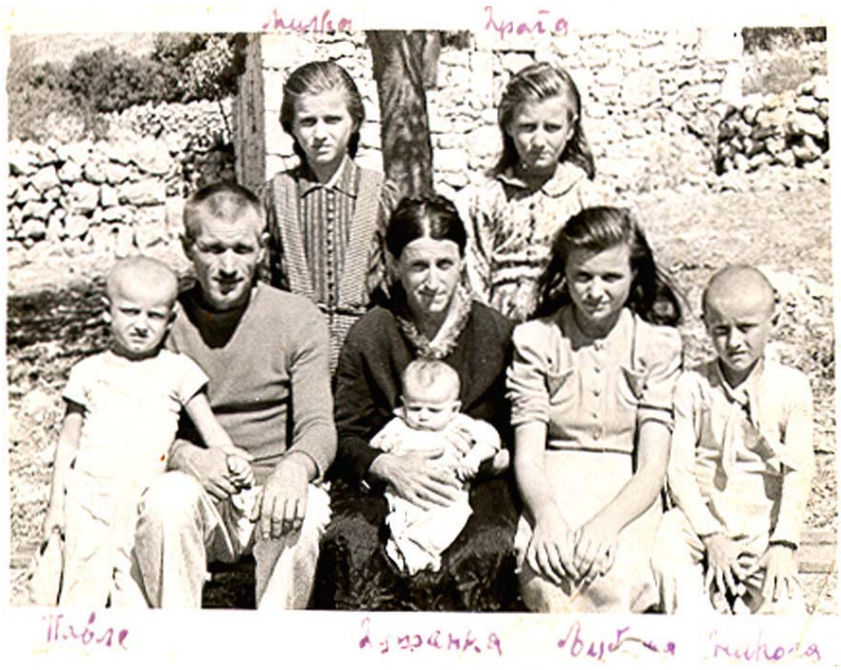

29.1. Šibuljčanin Marko A. Babac (Cebo) sa svojom porodicom ispred kuće, poslije rata.

Najomiljenija igra mladih gorštaka bila je bacanje kamena, kojeg je, uostalom bilo na sve strane. Zatim, preskakanje preko kamenih zidina, uspinjanje na kamene litice i drveće, rvanje i bućanje. Od igračaka, djeca su poznavala jedino udice za ribolov, male drvene barke, drvene puške koje su sami izrađivali ili im je neko od odraslih pomagao.

Djeca Velebitskog podgorja veoma su poslušna, skromna, ali ne i ropski pokorna. Tu osobinu naslijedila su od svojih predaka koji nisu bili navikli da se klanjaju. Često se pominje jedna anegdota u ovom kraju. Stari podgorac morao je nekim zvaničnim poslom otići kod Guvernera Dalmacije u vrijeme prije Prvog svjetskog rata. Kada je primljen u audijenciju, ušao je mirno i dostojanstveno u raskošan guvernerov kabinet i stao uspravno pred njegov pisaći sto ne poklonivši se. Poslije audijencije guvernerovi potčinjeni zamjerili su mu zašto se nije poklonio. On je jednostavno odgovorio pomalo ljut i uvrijeđen: "Ja nisam kriv kad ne umijem da se klanjam. Nekako mi je stvrdla kičma i neda se savijati. Tako je i kod mojih predaka to bilo pa je i kod mene to ostalo".

Djeca su ljeti a naročito zimi osjećala nedostatak odjeće i obuće. Čim prohodaju, idu po trnju i kamenju odjevena u jednostavne duge košulje od jute koju su prerađivali i ručno šili roditelji. Košulje su bile bez kragne, samo sa jednim dugmetom i istog kroja za dječake i djevojčice. Poneko djete imalo je opanke koje su im roditelji sami pravili od kozijih koža, ali, koje su na oštrom kamenu bile kratkog vijeka. Ipak, dugo su nošeni sa rupama na đonovima pokrivenim krpama, lišćem, kartonom ili daščicom. Od dugog hodanja bosim nogama po kršu i dračama, tabani su djeci bili debeli skoro kao jaki đonovi od cipela.

Plemenitost je njihova izrazita vrlina. Sa koliko ljubavi, nježnosti i pažnje čuvaju svoje siromašno i pitomo blago! Najmanja djeca čim nauče imena članova svoje porodice, nauče i imena svakoj ovci i kozi. Ovdje pastiri blago čuvaju više nego sebe. Do početka Drugog svjetskog rata, svaka porodica imala je najviše tridesetak koza ili ovaca, koliko im je bilo potrebno vune za odjeću, kože za obuću, mlijeka, sira i mesa za ishranu, đubriva za male njivice na Rujnu i oko primorskih stanova.

Odrasliji mladići kada su odlazili na odsluženje vojnog roka, snalazili su se veoma dobro. Prema domaćim napornim poslovima, poslovi u vojsci bili su im nevjerovatno jednostavni i laki. Udoban i uredan smještaj, odjeća, obuća, razni pribor i redovna i dovoljna raznovrsna hrana, prijali su do te mjere, da su se gotovo svi vraćali ugojeni i oporavljeni kao da su bili na klimatskom liječenju. Boraveći u vojsci po prvi put su upoznali neko drugo mjesto, veći grad, mnogo mladih ljudi iz drugih krajeva zemlje, saznavali su da postoji i jedan drugi svijet.

Gledajući sa vrhova Velebita u pravcu mora i blještavih svjetlosti Zadra u daljini, djeci se činilo da je ovaj grad lijep i magično ih je privlačio i podsticao njihova sanjarenja. Nisu ni slutila da će uskoro doći vrijeme kada će se njihove iluzije grubo srušiti.

Kada se krajem aprila 1941. godine, pronijela vijest o bekstvu Serđa Poljaka iz kraške jame kod Jadovna i o svim događajima koji su do tada

smatrani samo plodovima bolesne ljudske mašte, nastala je nezapamćena panika i među samom djecom. Nije ostalo ništa drugo do bježati glavom bez obzira sa svoga ognjišta ma gdje bilo. Njihovim roditeljima najprirodnije je izgledalo da se sklone preko mora u Ravne kotare gje su imali nešto rodbine i gdje su susjedi iz Ražanca i Novigrada bili uvijek odani prijatelji. Brinulo ih je najviše što da rade sa svojim blagom od koga se kao i od rođenje djece nisu mogli lako odvajati, a sa sobom ga nisu mogli voditi. Trebalo je blago ostaviti, ali pored njega i nekoga da ga čuva. Namjetnulo se logično riješenje da će biti najbolje ostaviti uz blago starije ljude i žene, a uz njih po neko mlađe djete, prvenstveno djevojčice koje valjda neće biti izložene zulumu neprijatelja. Nisu se dugo nakanjivali, bez obzira na pogoršane vrijemenske prilike, sa malo prnja pod ruku, bježali su noću sa Velebita stranputicama ka moru, a sa obale bilo kakvim prijevoznim sredstvima, uz pomoć prekomorskih susjeda u pravcu Ražanca i Zadra.

Oni koji su stigli do Zadra, a njih je bilo najviše, odmah su se suočili sa grubom realnošću: da sa brojnom dječicom traže skloništa po parkovima, garažama, šupama i zapuštenim dvorištima pod otvorenim nebom. Roditelji su pokušavali naći posla. Nekima je pošlo za rukom da nose smeće, ugalj po kućama i da rade razne druge teške fiziče poslove. Ali, kada ni toga nije bilo, žene su bile primorane da sa djecom u naručju po zadarskim ulicama traže milostinju i da prose. Među Podgorcima ostala je trajna uspomena na ovo bolno poniženje u njihovom životu. Nemaština, prljavi grad i neljubazno italijansko stanovništvo, dovjeli su ih do takvog stanja da su počeli razmišljati da je možda bolje vratiti se svojim kućama. Italijanske vlasti vršile su jak pritisak da se izbjeglice vrate kućama, a sredinom maja mjeseca upotrebom oružane sile pohapsile su i vratile sve šibuljčane svojim kućama u ustašku zamku.

Svojim bakama i sestricama, djeca su prepičavala svoje uspomene iz Zadra. Šestogodišnji Rajko ispričao je ono što ga je najviše impresioniralo, o kućnim česmama sa slavinama: "A pritisneš jedanu vidu, botun, a voda iz

zida šišti". Djeca su se divila kolicima nosača, ljuljaškama na obalnim pokretnim skalama za istovar i utovar putnika sa brodova, gradskom osvetljenju, radioaparatima, automobilima, brodovima, velikim palatama, crkvenim zvonicima, kaluđericama, karabinjerima sa rogatim klobucima, fakinima sa metalnim brojevima na kapama...

Pogledajući sa Vrha Velebita, taj isti grad sada više nije bio tako lijep. Sjećali su se tjesnih, prljavih i smrdljivih ulica, a iznad svega, neljubaznosti svojih zadarskih vršnjaka i njihovih zajedljivih pitanja: "Odakle si ti mali Vlajo?", ili Morlako ili Šćavo (u zadarskom dijalektu umesto schiavo – Slavo). Onako bose, gole i gladne, zadirkivali su ih porugama: "Šćavo šporko" (Prljavi Slaven) ili "Patata marca" (Truli krompir). Sada im se Velebit, onako visok, monumentalan i čist pričinjavao još lepšim i veličanstvenijim od samog Zadra.

Početkom avgusta 1941. godine, nastavlja se genocid nad srpskim narodom i njegovom djecom. Kao retko gdje u drugim krajevima naše zemlje, djeca su morala proći kroz sva ratna stradanja, iskušenja i patnje. Njihove rijetke igre bile su prekinute brigom, strahom i tugom. Nedostajalo je roditeljske zaštite. Oko njih je vladao metež, beda, glad, studen i smrt.

30. DRUGA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA U PODGORJU (maj 1944)

Narod Podgorja je dočekao proljeće i novu neprijateljsku ofanzivu. Narod i izbjeglice bili su oko planinskih koliba pod zaštitom boraca bataljona "Plavi Jadran".

Krajem aprila partizani su na teritoriji opštine Starigrad obavili opštu mobilizaciju koja je imala dobar odziv. U tome su veliku pomoć pružile organizacije SKOJ-a.

U toku mobilizacije neprekidno su stizali izvještaji o pokretima neprijatelja, prema čemu se moglo očekivati da će ponovo poduzeti ofanzivnu akciju na Podgorje. Ali, bilo je proljeće i svi su znali da će sada otpor neprijatelju biti mnogo snažniji.

Štab nemačke 264. divizije pripremio je u najvećoj tajnosti, u sporazumu sa ustašama, ponovnu ofanzivnu operaciju većih razmjera širom Dalmacije, uključujući i Podgorje. Nemci su uviđali da su im dani izbrojani, jer su događaji na svim bojištima za njih bili nepovoljni. Za njih je bilo veoma važno da osiguraju odstupni put kroz Podgorje, ukoliko budu prisiljeni da se povuku sa Jadranske obale. Zbog toga su odlučili da prikupe sve svoje snage i da duž cijele obale Jadrana nanesu što teži udarac našim jedinicama.

Da bi to preduhritio, štab Zadarskog partizanskog odreda, sa 1. i 2. bataljonom i sada već bataljonom "Plavi Jadran", koji se nalazio na podnožju Velebita oko Starigrada, pojačao je budnost prema Obrovcu i Barić Dragi. Drugi bataljon je bio kod Selina, orijentisan prema Obrovcu, a 1. četa 1. bataljona prema Barić Dragi. U oba ova rejona put je bio smišljeno oštećen i miniran.

Čim je počeo akciju, neprijatelj je prvo napao jedinice Sjevernodalmatinskih odreda u Kotarima, pijre svega, na Zadarski odred.

Neprijateljska kolona, 1. maja, sa 120 Nemaca, 80 ustaša i 150 četnika, sa jednim topom i bacačkom grupom, jednim tenkom, 6 blindiranih automobila, 2 motocikla i 20 biciklista, preduzela je uz podršku avijacije nastupanje iz Obrovca ka Starigradu. Druga kolona od 250 vojnika nastupala je iz Karlobaga. Cilj ove akcije bio je uništenje Zadarskog partizanskog odreda.

Izbjegavajući frontalne borbe, odred se postepeno i u potpunom redu povlačio pod borbom prema Podgorju, očekujući siguran prihvat od strane podgorskog bataljona "Plavi Jadran". U jednom trenutku Zadarski odred je bio u obruču, ali je po noći uspjeo da se izvuče i nastavi kretanje prema Selinama.

Prethodnički djelovi prve kolone bili su dočekani u 8.30 sati pred Selinama jakom vatrom sa položaja na kotama 711 i 633, i sa puta kod sela Rovanjska. Borba se vodila sve do 18 sati, kada je tek neprijatelju uspjelo da uđe u Seline. Jedan neprijateljski kamion sa 25 vojnika naišao je na minsko polje na putu Seline–Modrič i uništen je sa topom kojeg je vukao. Zadarski PO je vodio teške borbe sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama koje su koristile veći broj oklopnih kola, naročito oko Modriča i Reljana.

Ustaše su sa oko 1.500 vojnika samostalno nastupale iz tri pravca, iz Karlobaga, iz Obrovca i iz Gospića. Usporavajući njihovo nastupanje miniranjem puta i raznim vještim improvizovanim preprekama, stvoreno je i potrebno vreme da se omogući prihvat Zadarskog odreda sa velikim brojem izbjeglica. Od Selina do Tribnja bili su razoreni svi mostovi i pripusti, zbog čega je saobraćaj za sva motorna vozila na ovom važnom putu bio potpuno onemogućen. Zahvaljujući istrajnom otporu bataljona "Plavi Jadran", osujećen je plan neprijatelja da sve naše snage u Podgorju okruži i uništi.

30.1. Motorizovana dobrovoljačka kolona Antikomunističke milicije (katolici) na frontu Zadar–Obrovac, u akciji zajedno sa djelovima nemačke 114. divizije "Jager".

Sa Zadarskim odredom povlačio se veći broj političkih radnika iz rejona Zadra, sa svojim porodicama. Njegov 2. bataljon nastavio je sa napadima na neprijateljska uporišta. Prebacio se brodovima iz Maslenice do istočno od Novigrada i 9. i 10. maja napao Novigrad. Posle nanesenih gubitaka ustaškoj posadi, bataljon se ponovo vratio u Seline.

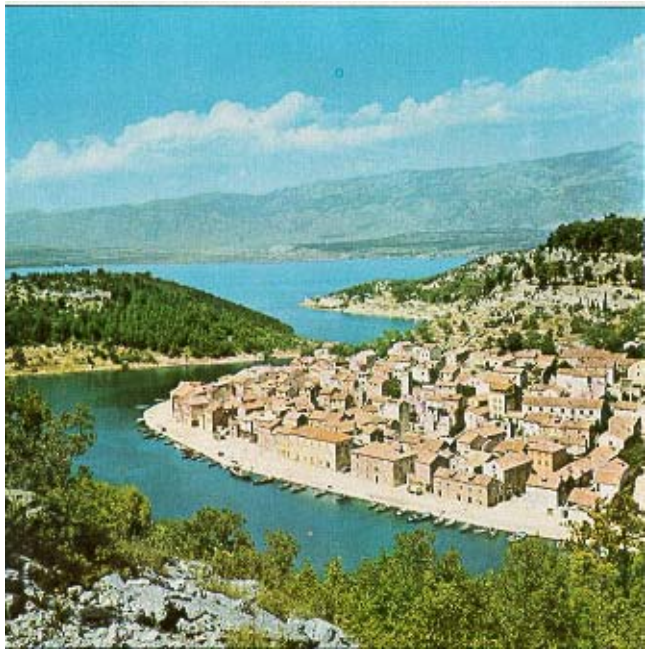

30.2. Panorama Novigrada, današnji izgled.

Neprijateljskim kolonama uspjelo je, mada uz gubitke, da se probiju kroz uzani pojas Podgorja. Ne nalazeći na zamišljeni cilj, neprijatelj se svetio paljenjem kuća, ubijanjem i pljačkom. Samo u Selinama, zapalili su 37 kuća. U jednoj kući žive su spalili Antu M. Zuanovića i Ognjena J. Kneževića.

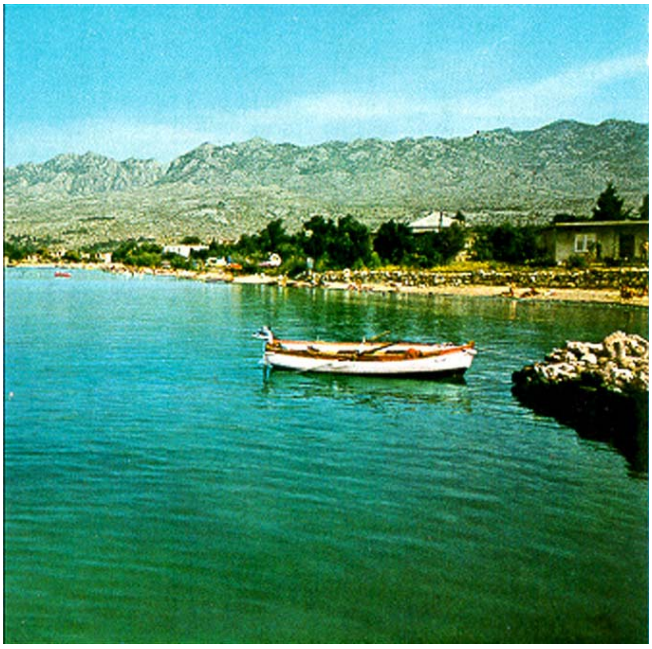

30.3. Seline, današnji izgled.

Posle tri dana neprijateljske kolone počele su se povlačiti, ali su i tada trpjele gubitke, naročito od dobro postavljenih protivkolskih mina. U toku povlačenja neprijatelja, naši borci su dolazili do bogatog plijena.

Za sve to vrijeme partizanske snage u Lici pružale su snažnu zaleđinu podgorskim jedinicama.

Pošto su sada, sticajem okolnosti, Zadarskom odredu i bataljonu "Plavi Jadran" ciljevi bili isti, kao i rejon borbenih dejstava, odlučeno je da se spoje. Tako je sredinom maja 1944. godine, bataljon "Plavi Jadran" ušao u sastav Zadarskog partizanskog odreda.

Sredinom maja mjeseca, Z.P.O. napao je Vinjerac i Slivnicu, gdje je 4. ustaška satnija 6. bojne imala teške gubitke.

Svi ovi napadi naših jedinica imali su za cilj da se održi ofanzivni duh naših boraca, da se neprijatelju onemogući aktivno djelovanje izvan uporišta i da se u narodu osjeti prisustvo partizanskih odreda. Neprekidna aktivnost i upornost jedinica Z.P.O., koje su neprijatelju zadavale osjetne gubitke, privezale su na ovom prostoru veći deo neprijateljskih snaga i time olakšale brigadama 19. divizije njihove ofanzivne operacije u ostalim krajevima Sjeverne Dalmacije. Obučenost rukovodećih kadrova, starješina i boraca bila je na visini. Njihovo ponašanje prema stanovništvu ulivalo je povjerenje i divljenje naroda prema ovim mladim borcima.

Zadarski partizanski odred u to vrijeme je brojao oko 300 boraca, imao je u svom sastavu 1. i 2. bataljon i bataljon "Plavi Jadran" (3. bataljon), prateću četu, vod za vezu, inženjerijsko odeljenje i sanitet. U naoružanju je imao 1 tromblon, 6 teških mitraljeza, 18 puškomitraljeza i 30 šmajsera.

31. POGIBIJA DON ANTE ADŽIJE

Za vrijeme neprijateljske ofanzive u aprilu 1944. godine, među žrtvama se našao i don Ante Adžija katolički sveštenik, tajnik Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora u Starigradu. Don Adžija je potekao iz naroda i cijelog svog života bio sa njim. Njegova je zasluga što se cijela napredna inteligencija i omladina okupila oko NOP-a u Podgorju, među kojima su bili mjesni učitelj Mihovil Maričić i Boris Anzulović. Po prirodi veoma skroman i plemenit, uvijek je bio spreman da svakom pruži svu pomoć. Gnušao se ustaških zločina i nasilnog pokrštavanja pravoslavnog življa. Ponosio se svojim bratom Božidarom Adžijom koji je sa grupom istaknutih rodoljuba Hrvatske i članova komunističke partije streljan u Kerestincu, kod Zagreba, 9. jula 1941. godine.

Kada su ga provokatori, ustaški simpatizeri, pitali kako on kao pop brani brata komunistu, odgovarao je uvjek smireno, dostojanstveno i odlučno: "Braćo moja, ja sam izabrao sam svoj svešteničkі poziv da bih uvjek služio svom narodu, a to je i moj brat Božidar želeo, samo na drugi način. Ja sam uvjeren da je moj brat potpuno nevin. Između mene i moga brata uvijek je vladala sloga i razumjevanje".

Za vrijeme neprijateljske ofanzive u Podgorju, don Ante se nalazio u Starigradu, u svojoj kući. Odmah je pozvao Nevenku Vuletić (Tomić) i Ivicu Bucić, i zamolio ih da obavjeste rukovodioce o nailasku neprijatelja. Nije želeo da se povlači, već se pridružio borcima na odbrambenim položajima.

Kada se neprijateljska motorizovana kolona skoro sasvinm približila Starigradu, don Ante je otišao u crkvu. Tu je sjedeo na klupi sve dok nisu upali nemački vojnici. Izveli su ga iz crkve, natovarili na njega sanduk municije i pješice otjerali u Obrovac. U zatvoru su ga ispitivali i mučili,

optužujući ga da je bandit i pop komunista. Posle tri dana mučenja, Nemci su don Antu kolima odvezli izvan Obrovca i streljali ga, tako da mu se ni grob ne zna. Nemci su zvanično izjavili da je don Ante, tobože odveden u Nemačku, odakle će se vratiti poslije rata.

32. POVRATAK ZADARSKOG ODREDA IZ PODGORJA U KOTARE (septembar 1944)

Poslije neprijateljske ofanzive u Podgorju, maja mjeseca 1944. godine, Zadarski partizanski odred dobio je zadatak od Operativnog štaba za Liku, da obezbjedi evakuaciju teških ranjenika iz Like za otok Molat i dalje na otok Vis. Za izvršenje ovog veoma važnog zadatka preduzete su sve najpotrebnije mjere. Pripremljene su barke i potrebno ljudstvo za pratioce.

Ranjenici iz Like stizali su u Šibuljinu u grupama. Pošto bi im se ukazala potrebna njega, ranjenici su ukrcavani u barke i pod zaštitom mraka kroz Forticu prebacivani na otok Molat. Tu su prekrcavani u druge, brže i udobnije brodove, i pod pratnjom jedinica naše ratne mornarice nastavljali siguran put prema Visu.

Trebalo je dosta smjelosti i vještine probijati se kroz forticu i izbjegavati neprijateljske osmatrače i patrole u borbenim čamcima. Stari pomorac šibuljčanin Aleksa Poljak imao je mnogo teških trenutaka za vrijeme izvršavanja ovog zadatka.

Jedne večeri, Aleksa Poljak se spremao da krene sa svojom barkom za Molat. Trebalo je da prebaci jednu manju grupu ranjenika, pa je bilo odlučeno da se prevezu i neke žene sa malom djecom. Krenuli su jedreći po laganom maestralu u pravcu Fortice. Prošli su kroz Ljubačka vrata ugašenih ferala, ali u kanalu je bio slab vjetar pa su se morali latiti vesala. Svi putnici

su bili pod kuvertom. Tako su, tiho i lagano, uplovili u Ninski zaliv koji je bio opasan zbog prisustva ustaša. Zbog toga su se privukli neposredno uz samu jugoistočnu obalu otoka Paga, ploveći prema tesnacu kod Privlake. Kod samog izlaska iz Virskog tjesnaca, čuo se povik ustaškog stražara: "Ej, ko je tamo! Odakle je taj brod!". Aleksa se brzo pribrao: "Iz Karlobaga, idemo po so u Zadar". "A, koliko vas je na brodu?", upitao je stražar. "Samo nas dvojica", odgovorio je hladnokrvno Aleksa. Nastavio je i dalje mirno da vesla, što je ustašku stražu uvjerilo da se zaista radi o brodu iz Karlobaga.

Podgorje je i dalje bilo čvrsto u rukama jedinica dvaju komandi mjesta Starigrada i Karlobaga. Sa raspoloživim barkama poduzimane su česte vojne operacije po Kotarima, radi uništavanja i uznemiravanja neprijateljskih posada.

Ove akcije imale su veliki politički i propagandni efekat. Iz dana u dan je rastao ugled našim partizanskim jedinicama.

32.1. Partizanski patrolni čamac u blizini Zadra.

Lukša Poljak ostao je u Podgorju, rukovodeći u radu komandi mjesta za Karlobag i Starigrad, i vršeći veoma važnu ulogu spone između Like i Dalmacije. Da bi se obe komande što bolje opremile i organizovale, Općinski komitet i Općinski NOO Starigrad donose odluku da Lukša putuje na Vis. Sredinom juna uspješno je preko otoka Molat stigao na Vis, gdje je bio srdačno dočekan. Poslije nekoliko dana vratio se sa 3 puškomitraljeza, 30 šmajsera, 3 sanduka ručnih bombi, velikom količinom municije, nešto vojnih uniformi i 2.500 kilograma hrane. To je za Podgorje bila velika pomoć. Poslije Lukše, na Vis je otišao i Krste Antičević, i doneo 2 puškomitraljeza, 15 novih šmajsera, dosta municije i 1.500 kilograma hrane. Ova veza Podgorja sa našom glavnom strategijskom bazom na Jadranu bila je zaista od velikog moralnog i materijalnog značaja.

Vojno-politička situacija početkom septembra 1944. godine, nalagala je neposrednije prisustvo Zadarskog odreda u Ravnim Kotarima. Zbog toga je, 9. septembra 1944. godine, doneta odluka da se Zadarski odred vrati iz Podgorja u Ravne Kotare.

Po dolasku u Kotare, komandant bataljona Đoko Prodanović je premješten za komandanta bataljona Benkovačkog partizanskog odreda. Marko Babac je premješten iz Zadarskog odreda u Primorski partizanski odred i postavljen za komandira čete. Za komandanta bataljona u Zadarskom odredu postavljen je Jovan I. Štrbo, poznat po svojoj odvažnosti i hrabrosti.

33. POGIBIJA BORISA ANZULOVIĆA

Zbog uspješne aktivnosti Zadarskog odreda u Kotarima, ustaški razbijeni djelovi sklanjali su se u Velebit. Bježeći pred udarcima naših boraca iz Ravnih Kotara na Velebit, počeli su se okupljati u pojedine grupe, lutajući i sakrivajući se po raznim špiljama. Po tome ih je narod ovog kraja nazvao "špiljarima". Njihov cilj je bio da pljačkaju i ubijaju viđenije ljude i rukovodioce NOP-a. Među ovim ustašama, najveći zlikovci bili su Josip J. Tomić (Jelina) koji je sam sebe nazivao "Komandant Velebita" i Marko J. Magaš. Sa njima je na okupu bilo oko 30 naoružanih ustaša – odmjetnika.

33.1. Kanjon Velika Paklenica kod Starigrada, dug je 10 kilometara, sa strmim stranama visine do 400 metara. Ima nekoliko većih špilja u kojima su se skrivali "špiljari".

Ova gupa ustaša bila je povezana sa svojim doušnicima u Karlobagu, Lovincu, Gospiću, Svetom Roku i Obrovcu. Od njih su dobijali informacije

o kretanju pojedinih boraca i rukovodilaca NOP-a. Tako, 22. jula 1944. godine, u Ljubinju hvataju Šimu Kneževića i njegovog brata Ivana. Dovode ih kod Lušćanskih bunara i tu ih kolju i isijecaju im tijela na komade.

Sa ovim špiljarima vodiće se česte i oštre borbe i posle završetka rata, sve dok i posljednji odmjetnik ne bude platio glavom.

Želeći da umiri ustaško leglo u Jasenicama, koje je još uvjek kaljalo čast i obraz Podgorju, Boris Anzulović, sekretar kotarskog komiteta KPH za Benkovac, krenuo je 15. septembra 1944. godine, prema naselju Jasenice. U njegovoj pratnji bili su Nikola Bubnjar i Rosa Paša.

Bio je topao dan, pa je Rosa predložila da se malo odmore. "Ne, Roso", reče Boris, "Još malo, pa smo na cilju. Zašto da nas uhvati mrak, bolje da za vidjela stignemo pred Jasenice". Tek što je to rekao, otvorena je paklena vatra iz neposredne blizine. Boris je izvadio svoj pištolj, ali mu prilikom zauzimanja ležećeg stava, skliznu iz ruke i on ostade ležeći pored puta. Prvi plotuni iz ustaških šmajsera bili su ga promašili, ali, kada je potražio pogodniji zaklon, pogodilo ga je tane ustaškog zlikovca Ante I. Nekića. Borisovi pratioci otvorili su žestoku paljbu i ustaše su odmah pobjegle. Nažalost, Boris je bio mrtav. Ubica se par dana hvalio svojim "djelom", ali je poslije nekoliko dana ubijen.

Iz sličnih zasjeda poginuli su i drugovi Šime Vukić, Ivan i Ika Milovac, Jurin Ivan i Bariša Jukić.

Poslije pogibije Borisa Anzulovića ustaše su se uz pomoć Nemaca ponovo spremale da izvrše veliku ofanzivnu akciju u Podgorju. Početkom novembarske neprijateljske ofanzive ustaše iz zasjede mučki ubijaju Mijata Parića. Iznenada opkloljavaju njegovu kuću u toku noći, u Velikoj Paklenici. Izvode ga iz kuće i vode u pravcu Velikih močila. Tu ga na zvjerski način ubijaju i bacaju u jamu. 20. oktobra 1944. godine. Svim ovim ubistvima rukovodio je ustaški krvolok Baljak Ventura, već dobro poznati zlikovac koji je u Starigradu zaklao Jadru Čavića još prvih dana rata.

Broj odmetnika na Velebitu povećavao se jer su njihova uporišta u Kotarima padala u ruke partizana, boraca Severnodalmatinske grupe odreda i 19. dalmatinske divizije, kao i pred pobjedonosnim nastupanjem ostalih divizija 8. dalmatinskog korpusa duž Jadranske obale.

U raznim akcijama protiv ustaških odmetnika učestvovale su i jedinice Kvarnerskog partizanskog odreda. U jednoj od akcija oko Libinja likvidirana su dvojica zloglasnih ustaša Marko Jukić (Zele) i Luka G. Magaš, kao i njihovi jataci Martin Bucić (Pošin), Jerolim K. Knežević i kći Knežević Marka Kuzmanova.

Radi zaštite stanovništva u planini, organizovane su Općinske straže koje su sa uspjehom štitile narod. Ova mjera pokazala se veoma efikasnom.

Poslije neprekidnih borbi u Sjevernoj Dalmaciji, neprijatelj je bio primoran da napusti Zadar. Iako je želeo da povlačenje izvede prema Rijeci, bio je primoran da se izvuče prema Šibeniku, gdje će doživeti svoj potpuni poraz. Na dan 31. oktobra 1944. godine, 1. bataljon Zadarskog partizanskog odreda u kome su se nalazili i naši borci iz Podgorja, prodire u Zadar iz koga su Nemci izašli dva dana ranije. Ali, nisu svi uspjeli da umaknu. Zarobljen je prefekt Zadra, Sarentini, sa jednim bataljonom fašista, policijom i karabinjerima, koji su se predali bez borbe. Zarobljen je i Zadarski ustaški poluzdrug (5. i 6. jurišna bojna) i Bukovička četnička brigada.

Ubrzo poslije oslobođenja Zadra, oslobođen je i Šibenik, 2. oktobra, a zatim i Drniš, 4. novembra. Na taj način je cijela Dalmacija bila konačno oslobođena, izuzev Knina. Sve što nije palo u ruke našim jedinicama 8. dalmatinskog korpusa, povlačilo se pod zaštitom Nemaca u utvrđeni Knin. Jedan deo, kome su odstupni pavci prema Kninu i Obrovcu bili presečeni, pokušao se probiti kroz Podgorje, početkom novembra 1944. godine. Da bi obezbjedile ovaj pravac, ustaše su aktivirale veliki deo svojih snaga u Gospiću, kao i sve lutajuće špiljare po Velebitu. Tako je u Podgorju došlo do poslednjih oštrih borbi u vrijeme kada je gotovo cijela Dalmacija bila oslobođena.

34. ZAVRŠNE BORBE U PODGORJU (novembar 1944)

Zaneseni suviše dobrim vjestima i veoma povoljnim razvojem događaja u Sjevernoj Dalmaciji, budnost u Podgorju bila je donekle opala. Niko se nije nadao da će neprijatelj ponovo nasrnuti na slobodnu teritoriju Podgorja. Najveća pažnja bila je usmjerena na obnovu opustošenog kraja.

Kada su se pojavile neprijateljske kolone, 2. novembra 1944. godine, svi rukovodioci Starigrada i Selina nalazili su se na okupu, na konferenciji u Starigradu. Oko 16 drugova zasjedalo je u kući Šime Smokrovića (Škljocana). Iznenađeni, jedva su uspjeli da sa oružjem izlete iz kuće i skone se iza zida kuće Marasovića. U tom trenutku je naišlo čelo ustaške kolone iz Jasenica. Nastao je pravi pakao od pucnjave mitraljeza, bacača i šmajsera. Među prvima pao je Kuzman Milovac. Ostali su se brzo povukli prema Velebitu, šaljući poruku u Šibuljinu da nailazi neprijateljska kolona. U Šibuljini nisu pravilno procijenili ozbiljnost situacije, ali, kada je naišla i druga kolona iz pravca Karlobaga i sa Velebita, nastala je prava pometnja.

Iz Starigrada partizani su se povukli preko Šikića i Vitrenika na Asanovac. Tu su se sastali sa borcima komande mjesta Karlobag, koji su se takođe povukli, ali uz veće gubitke. Ustaše su u Kruščici ubili Milu Štrbu i još pet boraca.

Za tri dana ustaškog pustošenja po Podgorju, naneta je velika šteta, jer je opljačkano i ono malo što je bilo preostalo. Srećom, obzirom na iskustvo i budnost, kao i na činjenicu da je sva tri dana kiša neprekidno padala, ustaške kolone nisu mogle da se spoje po predviđenom planu, tako da su naši borci mogli da zadrže svoje položaje u rejonu Asanovca bez većih gubitaka.

Neprijatelj koji je na taj način probio put kroz Podgorje, neće daleko odmaći. Uskoro će položiti oružje poslije potpunog poraza.

Početkom decembra mjeseca 1944. godine, konačno je oslobođen Karlobag, tako da se njegova komanda mjesta napokon smjestila stalno na svoje područje.

Deo podgoraca koji je bio u sastavu 6. ličke proleterske divizije, uzeo je učešće u svim njenim slavnim okršajima širom zemlje. Većina se borila u odredu, zatim bataljonu "Plavi Jadran", a kasnije u Zadarskom partizanskom odredu i nastaviće svoje učešće u borbama u sastavu 19. dalamatinske divizije, pronoseći slavu našeg oružja preko Like, Hrvatskog primorja i Istre, do krajnje međe naših granica, do rijeke Soče.

Naši borci u 19. dalmatinskoj diviziji uzeće učešća u slavnoj Kninskoj operaciji, od 26. oktobra do 4. decembra 1944. godine, a zatim u oslobođenju Gospića i Karlobaga, 4. aprila 1945. godine, Jablanca i Senja, 7-9. aprila 1945. godine, Novog Selca i Crikvenice, 14-15. aprila 1945. godine, u borbama oko Rijeke i Klane od 19. aprila do 1. maja, i oko Trsta, 1-4. maja 1945. godine.

U toku teškog i krvavog rata, Podgorje je pružilo svoj značajan udeo u borbi za slobodu, za bratstvo i jedinstvo. Ponosno je na svoja dva narodna heroja: Divka Budaka, člana KPJ od 1921. godine, koga su ustaše streljale u Kerestincu 1941. godine, i Jovana Marinkovića (Ivu), člana KPJ od 1941. godine, koji je junački poginuo 24. oktobra 1944. godine. Oko 140 podgoraca izgubilo je živote u NOB-i, a veliki broj izašao je sa ranama i narušenog zdravlja.

34.1. Geografska karta šireg zadarskog područja, dijela Ravnih kotara i Velebitskog podgorja

Doprinos podgoraca narodnooslobodilačkoj borbi može se ukratko svesti na slijedeće:

1. Odmah u početku okupacije, odvažni pojedinci aktivno su se suprotstavili okupatoru i njegovim slugama.

2. Organizovali su terenske veze i obavještajnu službu raznim tajnim kanalima kroz Podgorje, između Like, otoka Paga i Dalmacije. Kroz sve vrijeme rata ove veze su bile pauzdana i čvrsta spona u svim vojno-političkim akcijama.

3. Vršeno je prikupljanje boraca i prikupljanje oružja pod veoma teškim uslovima. Svoje prve borce, Podgorje je slalo u ličke partizanske odrede.

4. Neprekidno je vršen uticaj na okupljanju i organizovanju omladine za NOP.

5. Uspješno su organizovani Mjesni narodni odbori i druge društveno-političke organizacije. Svi ovi novi oblici narodne vlasti brinuli su se za sigurnost stanovništva, njegovu prehranu, kao i za njegovu evakuaciju u Liku ili na otok Vis. Pružali su pomoć brojnim izbjeglicama pred terorom okupatora i njegovih pomagača, i pri njihovom zbrinjavanju na oslobođenu teritoriju.

6. Odlukom KK za Gospić, za pokazane rezultate u borbi, podgorci su aprila 1943. godine, dobili svoju samostalnu borbenu jedinicu "Podgorski vod", koji će nakon dva mjeseca, prilivom novih boraca, prerasti u "Podgorsku četu", a ubrzo zatim, u Partizanski odred "Plavi Jadran". Pošto je odred časno izvršio svoje zadatke, svi njegovi preživjeli borci i rukovodioci su uključeni u druge borbene jedinice NOV i POJ, da bi časno uzeli udjela u daljim vojnim operacijama za oslobođenje preostalih krajeva naše zemlje do pobjedonosnog završetka rata.

34.2. Zalazak sunca u Šibuljini.

D O D A T A K

МАРКО П. БАБАЦ

1931.

Ш И Б У Љ И Н А

Шибуљина покрај сињег мора,
Мала црква Светог Аранђела,
И Козјача са Тројицом Светом,
Асановац и Козија брда,
Бајамовац са Матијашицом,
То је једна котлина стара.

Од Заврата по природи лепа,
Крапиница под гредом и стани,
И Дражица поврх Погризена,
Где је моја постојбина била,
Пред чатрњом и Владиним станом,
То је дивно поље ограђено.

Замрштен је гором обрастао,
Гдје сам негда ја зовике брао,
Долибица негда шумовита,
Дубоки и водица хладна,

Под Главицом ћелиа су стине,
Под Градином негда црква била.

Сироткуша од старине гладна,
Рибничка од старине врата,
Куд су негда од Рибника турци,
Пролазили, из Приморја робље проводили.
Ал'је процјеп удно Завирјака,
Ту су Бабци турке дочекали,
Много пута робље отимали, У Приморје опет повраћали.

Тко ће љепше, нека му је љуба љепа,
Тко ће боље, родило му поље.
Онда било, сад се спомињало.
А сад браћо, здраво и весело!

Душанка Л. Тешић
ученица VII разреда
Основне школе
"Жарко Зрењанин", Нови Сад

ШИБУЉИНА ПОД ВЕЛЕБИТОМ

У Подгорском каналу, у подножју Велебита, налази се мало приморско село Шибуљина. У питомој ували налази се тридесетак камених кућа дуж Јадранске магистрале. Становници су рибари и земљорадници на оскудном планинском кршу. Куће су приљубљене уз само подножје Велебита. Са својим црвеним крововима издалека изгледају као булке расцветане уз обалу. Мања плажа у облику лука прекривена је песком и ситним шљунком.

Море је овде светло плаво, прозирно до дна. Од јутра па до пред подне је мирно, а онда се под маестралом помало набора и креће. Таласи су мали и једва приметни. Сунце пече и одбија се од голети Велебита. Небо је мирно и без облака.

Сунце тоне ка Западу, и што се више приближава пучини, море бива прво румено, онда црвено, а са заласком Сунца изгледа као да се водени хоризонт запалио и гори вечерњим руменим зрацима. Иако је Сунце већ зашло, врхови Велебита још се румене, а онда одједном потамне и као да са планине силази мрак на обалу да загрли наше мало село. Ноћ нам са Велебита доноси свежину која је после топлог дана тако пријатна и потребна.

"Дневник", 23. новембар 1960.

др Никола М. Бабац

1970.

С Е Л О

Небо, море,
Планина.
Оток пуст и го,
Што често бури пркоси.
Под планином село,
Жало,
Храст и брест,
Смокве, бајами,
Борова шумица.
У мандрачу два три јарбола.
Драча се камену отима,
Буја боца,
Купина.
Цврчак сунцу пева.
Вријесак мирише.
Путник увек застане,
Да пружи оку радости.
Стадо оваца, ограда,
Барка,
Дечица,

Велико су богатство.

У планини долина,

Колибе, торови.

По обронку шумице,

Ледине,

Катедрале клисура.

Цвеће шара пусту пешчару.

Чује се овца с брега,

Ован звонар,

Јање.

Довикују чобани,

Јека одговара.

Лептир на цвет слета.

Гуштерица потрчи,

Долети пчела,

Оса,

Мува зунзара.

Сладак је сан у хладу.

Скоруп добар залогај.

На повратку клецају колена.

Доле се модри море,

Кривудају пусти заливи.

У даљини пучина.

Сунце залази,

Сутон пурпур огрће.

Затим мења одежду,

Златну, жуту,

Сребрену,
Огледа се у огледалу.
Пред кућом село,
Приче, разговор:
Див-јунаци,
Вукодлаци.
Хоће ли човек на месец?
На брацери палуба,
Кревет широки.
Над узглављем балдахин,
Осут звездама.
Тајна,
Красота,
Вечност,
Мир.
Риба се праћакне,
Вода пљусне хрид.
Јарбол се полако љуља,
И цео свемир с њим.
Кажу да су звезде светови.
Што се тамо ради?
О чему умују?
Има ли свуда двораца,
Изба,
Тамница?
Воде ли се ратови?
Знају ли можда негде смисао,

Узрок бићу,
Крајњи циљ.
Да нису на некој звезди свемудри,
На другој праведни?
Не!
Ум и врлина били би јалови.
Свуда и свагде,
На милијардама светова,
Мора бити добра и зла,
Мрака и светлости.
Редитељ сваком даје улогу,
У великој комедији.
Ишла јутрос самном девојка,
Хитре ноге,
Весела,
Очи - ведро небо.

Пет месеци после смрти аутора ове књиге, Павла М. Бабца (27. јануара 1980. године), у "Вечерњем листу", Загреб, од 28. јуна, изашао је чланак о недавном открићу нове јаме у Велебиту, у коју су усташе почетком августа 1941. године, бациле 180 Срба из Лике и Велебитског Подгорја. Откривена је масовна гробница-јама у непосредној близини Трибња Шибуљине за коју Павле Бабац није знао.

СТРАХОТЕ НА ДНУ ЈАМЕ

У јами званој "Јамина" изнад Трибња Крушчице код засеока Љуботићи, задарски спелеолози открили су стотине лубања и костура у наносу шљунка и земље.

Наша највећа планина Велебит честа је мета плаининара и спелеолога...

У једном таквом походу скупина спелеолога задарског планинарског друштва "Пакленица" спустила се у јаму изнад Трибња Крушчице код засеока Љуботићи. Задарски спелеолози, предвођени 32-годишњим Иваном Лукићем, пошли су трагом прича становника велебитских села и заселака да је та јама, у народу звана "Јамина", без дна и да су у њу за вријеме Другог свјетског рата усташе убацивали своје жртве. На тај су начин жељели уништити трагове својих злочиначких похода, јер су били увјерени да је јама, иако није можда без дна, довољно дубока да се у њу нитко неће никада спуштати или да ће лешеви доспјети подземним водама чак до мора.

"Биле су то страшне приче, да је у њих било тешко повјеровати", рекао нам је Иван Лукић, уз напомену да му се коса дизала када је и слушао да је у јаму у једноме маху побацано чак 180 људи.

Касније су се Иван Лукић и његови другови Жељко Беванда (18), Марио Дражевић (26), Синиша Суботић (23) и Предраг Куртин (18) увјерили да је истина оно што народ прича. Наиме, када су се спустили на дно јаме и око себе освјетлили, угледали су језив призор: из насипа шљунка и земље вирили су људски костури.

"У јаму смо ушли у 11 сати навечер, а изашли смо сутрадан у 8.30 сати, па смо имали довољно времена да је претражимо и увјеримо се у оно што смо чули. Око нас су стршиле људске кости на којима су се очитовали трагови насиља. На неким лубањама су се разпознавали трагови оштрих предмета или тупих удараца, што потврђује приче да су несретни људи завршили живот на најсвирепији начин. Према ономе што смо видјели, може се закључити да је у јами смрт нашло чак више од 180 људи", каже Иван Лукић.

Јама је дубока 75 метара. На врху је промјера пет-шест, а на дну десетак метара. У јаму се први спустио Иван Лукић. На 51. метру наишао је на косо положену полицу. До те дубине јама се спуштала окомито, а даље, до 75 метра, под кутом од 75 ступњева. У јами су спелеолози открили и спиљу дужине педесетак метара, у којој нису нашли ништа осим сталактита и сталагмита.

"Са собом смо понијели храну и опрему као да ћемо у јами боравити неколико дана. Међутим, јаму смо истражили само за једну ноћ", истакао је вођа спелеолошке екипе.

Иначе задарски спелеолози... истичу да им је најзначајнији потхват истраживање "Јамине" у Велебиту, јер су на тај начин потврдили истините приче у које многи нису вјеровали. Догађај је, наиме, толико страшан да четири десетљећа послије постаје невјероватан.

У јами је на најстрашнији начин нашло смрт 180 становника села Почитеља, Дивосела и још неких, у првим данима усташке страховладе. Јадно становништво, махом старци, жене и дјеца, покушали су избјећи прогоне и покоље, али су их у Велебиту пресрели усташе и све поубијали. Неке су и живе бацали у јаму.

И данас су жива сјећања старијих становника подвелебитског мјеста Трибањ Шибуљина о томе како су усташе бацали своје жртве у ту јаму. И у личким мјестима Почитељу и Дивоселу, сјећају се страшног покоља у Велебиту. Пошли смо трагом тих прича и у разговорима са свједоцима злочина и родбином страдалих слушали приче страве и ужаса.

А. Ивковић

Стеван Раичковић

ЗА СПОМЕНИК У ПРКОСУ

Не дигосмо ни камен усред рата
А сви смо пали од руке џелата.

Били смо некад људи, деца, жене,
А сада нисмо ни прах, ни сене.

И нико од нас ником неће доћи
У неповратној ми лежимо ноћи.

Појавимо се каткад у Пркосу
Претворени у траву или росу.

(У селу Пркосу, крај Карловца, усташе су 21. децембра 1941. године извршиле покољ српског становништва. Тог дана је од 608 житеља овог села отерано у смрт 480.

Ова песма је била састављена за споменик у селу Пркосу, али је у последњем тренутку изостављена и замењена стиховима другог песника.)

"Босанска вила"
Лист за забаву, поуку и књижевност
Власник и уредник Никола Т. Кашиковић, Сарајлија
Бр. 18, Сарајево, 30. септембар, 1897, год.

СРБИ СВИ И СВУДА

(Из Ковчежића Вука Ст. Караџића*)

* Жао нам је є не могосмо донијети почетак овоме чланку. Узрок је томе што смо изгубили први лист у Ковчежићу, коју књигу не могосмо наћи нигдје у Сарајеву. Напријед се говори о Србима закона грчкога и римскога, а за тим наставља ово:

Код онијех турскога закона још је лакше наћи узрок. Арнаутски је народ и према српскоме мали, а као брдски народ могао је свагда бити у већој слободи и једнакости између себе, а уз то још не имајући свога писма ни књига на своме језику, ни хришћански се закон никад међу њима није био укоријенио; тако је ласно могло бити да њихови потурченици остану без икакве разлике од остале браће своје, и да сви више гледају на свој језик и на обичаје, него на закон, за који и данашњи дан слабо мари и један од њих.

У Босни је морало бити све другчије. Срби су с помоћу књига, попова и калуђера, цркава и манастира били онда много побожнији од Арнаута, а по свој прилици имали су и више господе која се доста разликовала од простога народа. Из историје знамо и видимо да су се у Босни изнајприје истурчила највише господа, од које су гдекоји и до данас стара презимена сачували, као н. п. *Кулини*, *Видаћи*, *Љубовићи*, *Бранковићи*, *Тодоровићи*, *Филиповићи* и т. д. Кад су се господа прије разликовала од свога простога народа, којим су

у једну цркву ишла и из једне чаше причешћивала, шта је природније него да се сад, примивши и закон не само са свијем друкчији он њивога, него и на другоме *језику* и с другијем *писмом*, постарају још већма разликовати се. Тако они дојакишње своје име Срби, које је са законом хришћанскијем и с прећашњијем животом њиховијем врло скопчано било, не само одбаце, него им жао будне и *раја* њихова да се њиме дичи, и назову је *Власима*. Као што су ови потурченици прије у хришћанскоме закону били побожни, тако исто постану и у турскоме, и данас може бити да у цијеломе закону Мухамедову нема побожнијих људи од Бошњака.

Овако ја, од прилике, мислим да су римски и турски Срби изгубили своје народно име. Али, било то како му драго, сад је мрзост ова попустила. Сви паметни људи и од грчкијег и од римскијех Срба признају да су један народ и труде се да би мрзост закона или са свијем искорјенили или барем умалили што се више може. Само је онима римскога закона још тешко *Србима* назвати се, али ће се по свој прилици и томе мало по мало навикнути; јер ако не ће да су *Срби*, они немају никаквога народнога имена.

Да није ове разлике било у имену, него да су се Срби звали и они римскога закона, онда би народ наш у царству Аустријскоме био много јачи, јер би имао својијех барона, грофова и кнезова, а овако како је који примио римски закон, не имајући никаквога народнога имена, одмах је гледао што прије да се помијеша међу Нијемце или међу Мађаре; али би за закон наш била то велика штета, јер би онда лакше било наше људе обраћивати у римски закон.

Да реку да су једни *Славонци*, други *Далматинци*, трећи *Дубровчани*, то су све имена од мјеста у којима љиве и не показују никаквога народа.

Да реку да су *Славени*, то су и Руси и Пољаци и Чеси и сви остали славенски народи. Да реку да су *Хрвати*, ја бих рекао да ово име по правди,

припада најприје само *Чакавцима*, који су по својој прилици остаци Порфирогенитовијех Хрвата и којијех се језик мало разликује од српскога, али је опет ближи српскоме него и једноме славенском наречју; а по тим данашњијем Хрватима у Загрепској, Вараждинској и Крижевачкој вармеђи, којијех се домовина прозвала *Хрватском* послије Мухачкога боја, који је био године 1526. (а донде се звала *горња Славонија*), и којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски; али не знам како би се тијем именом могла назвати она браћа наша закона римскога, која живе н. пр. у Банату, или у Бачкој, или у Сријему и Славонији, или у Босни и Херцеговини, или Дубровнику, и говоре онијем истијем језиком као и Срби. Ако би ко рекао да се и од њих гдекоји могу назвати Хрвати по томе што на онијем мјестима гдје је у славенскоме језику *є*, говоре на примјер *дитє*, *вира*, *симє* и т. д.; али како ће Дубровчани, Конављани, Пераштани, Доброћани и остали који ни те разлике немају? А осим тога, кад би ова разлика у говору могла бити довољан узрок да се они који говоре *дитє*, *вира*, *симє*, не могу звати *Срби*, како би се онда *Чакавци* (који говоре *дєтє*, *вєра*, *сємє*) и *Кекавци* (који говоре *дете*, *вера*, *семе*) и мало прије поменути *Штокавци* (који говоре *дијете*, *вјера*, *сјеме*) сви заједно могли звати *Хрвати*? Да реку да су *Илири* то је мртво и тамно име, које данас не значи ништа; јер сад сви знатнији историци доказују да стари Илири нијесу били Славени, и тако би се они тијем именом само за то називали што живе у земљи која се *негда* звала Илирик, по чему би се и остали сви народи који у староме Илирику данас живе (н. п. Бугари, Арнаути, Цинцари и т. д.) исто тако звати могли. Ја не знам како је у аустријске канцеларије прије сто и неколико година ушло ово име Illyrier, Illyrisch, али се види да оно показује само *Србе закона грчкога који живе у Мађарској*. Особити спомен и похвалу овдје заслужују Мађари: они зову Рац (од Rascianus од *Рашке* из *Расије*) свакога онога који српскијем језиком

говори, а ако дознаду да је такови римскога закона, и ако би хтјели то да покажу, онда вele да је *папишта Рац*.

Од онијех пак турскога закона не може се још ни искати да мисле што о овоме сродству; али како се међу њима школе подигну, макар и на *турскоме језику*, и они ће одмах дознати и признати да нијесу Турци него Срби.

Ко после овога не разумије, могао би рећи да је и име *Срби* од данашње *Србије*, као н.п. Славонац од Славоније, Херцеговац од Херцеговине, Црногорац од Црне Горе и т. д.; али који штогод од славенске историје управо познаје, онај мора знати да су Срби с тијем именом у наше земље дошли, и земља се од њих тако прозвала. Гдје је данашње Србије јужни *крај* (Косово и Метохија) ондје је старе била *Србија*, а крајеви су јој допирали од Дунава до Архипелага, и од Адријатичкога мора до у Маћедонију. И ја мислим да је ово име *Србија* постало у новија времена, пошто је српско царство пропало; јер не знам би ли се гдје могло наћи да се који од нашијех краљева или царева звао краљ или цар од *Србије*, него *Србљем*. Добровски и Шафарик доказали су да су се *Срби* негда звали сви славенски народи, и да је име *Срби* старије него *Славени* или *Словени*.

UMESTO POGOVORA

Pisac Pavle M. Babac, godinama je radio na ovom rukopisu, neumorno prikupljao građu, razgovarao sa učesnicima i svedocima, istraživao naša i neprijateljska dokumenta. Sve je to radio zbog neizmernog poštovanja i ljubavi prema svom rodnom kraju. Patio je iskreno zbog tragičnih žrtava koje je podneo narod Šibuljine i čitavog Podgorja, i želeo da se njegova sudbina nikada ne zaboravi. Kao veliki patriota i rodoljub, radovao se zbog herojskog držanja ogromne većine naroda ovog kraja i njegovih boraca-junaka koji su u NOR-u dali svoj častan udeo.

Prilikom pregleda rukopisa i njegove pripreme za štampu, izvršena su neznatna sažimanja koja su ostala u duhu dela. Nisu vršene ni korekture u jeziku, jer je pisac ovu knjigu napisao onako kako je govorio.

Za života, pisac nije uspeo da pronađe zainteresovanog izdavača, iako je pokušavao u više navrata i na bezbroj načina.

Štampanjem ove knjige, ispunjavamo njegovu želju.

Deca
Marko, Dušan i Biljana

Beograd
1983.

BIOGRAFIJA PISCA

Babac M. Pavle, rođen je 1906. godine u Makarskoj, od oca Marka preglednika financ kontrole, rodom iz Šibuljine, i majke Milice (rođene Šarić) domaćice, rodom iz Svilajnca.

Pavle M. Babac

Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Zadru. U Beogradu je 1925. godine završio Vojnu i 1934. godine Višu vojnu akademiju. Medaljom za vojničke vrline odlikovan je 1937. godine. Rat ga je zatekao u činu

pešadijskog majora na službi u Inspekciji Zemaljske Odbrane pri Ministarstvu vojske i mornarice.

Za vreme rata bio je član ilegalnog pokreta Draže Mihajlovića u okupiranom Beogradu, zajedno sa svojim klasnim drugom majorom Žarkom Todorovićem bavio se obaveštajnim radom u okviru "Grupe 501" – komanda severnih krajeva. Uhapšen je krajem 1942. godine od strane Nemaca i zatvaran i saslušavan u Gestapou, Glavnjači i Koncentracionom logoru na Banjici. Odatle je prebačen u Nemačku, u oficirski zarobljenički logor u Hamelburgu, gde je ostao do kraja rata.

Po završetku rata i povratku iz zarobljeništva, privremeno je bez odgovarajućeg posla. Privatnim preduzimačima u Beogradu izrađuje ponude i predračune, a radi i fizičke poslove na građevinama. Zatim se zapošljava u Vojnoistorijskom Institutu u Beogradu, a kasnije u Vojnoj enciklopediji, gde radi do odlaska u penziju.

Objavio je veliki broj studija, članaka i likovnih ilustracija i skica iz oblasti istorije NOR-a. Napisao je knjigu "Splitska operacija 1943. godine", Znanje, Zagreb, 1959. godine. Završio je rukopis knjige "Velebitsko Podgorje 1941-1945", 1965. godine, a nešto kasnije i rukopis monografije o svom dedi, svešteniku Jovanu Šariću.

Više godina aktivno je radio u Opštinskom odboru Ratnih vojnih invalida i školskom odboru osnovne škole "Jovan Miodragović".

Odlikovan je Ordenom zasluga za armiju sa mačevima, i Plaketom grada Beograda povodom dvadesetogodišnjice oslobođenja grada.

BIBLIOGRAFIJA NAJVAŽNIJIH RADOVA PISCA

Prodor operativne grupe divizija u Srbiju i forsiranje Ibra polovinom jula i početkom avgusta 1944. godine, Vojnoistorijski Glasnik, br. 6, decembar 1951. god.

Operacije u istočnoj Bosni i Crnoj Gori avgusta 1944. godine, Vojnoistorijski Glasnik, br. 5, oktobar 1953 i br. 6, decembar 1953. god.

Prodor 1. proleterske divizije u Srbiju, Vojnoistorijski Glasnik, br. 4, avgust 1954. god.

Operacije Prve armijske grupe u Zapadnoj Srbiji od 21. septembra do 14. oktobra 1944. godine, Vojnoistorijski Glasnik, br. 6, decembar 1956. god.

Splitska operacija, Vojnoistorijski Glasnik, br. 3, juni 1957. god.

Neki taktički postupci grupe armija "E" pri povlačenju 1944. godine, Vojno Delo, br. 6, juni 1957. god.

Pregled borbenih akcija Zadarskog partizanskog odreda 1943-1944. godine, Zadarska Revija, br. 3, 1958 i br. 4, 1958. god.

Bitka na Sutjesci, Sloga, Zagreb, br. 8 i 9, 1958. god.

Borbe za oslobođenje Zadra, Glas Zadra, Zadar, br. 228, 1958. god.

RASPORED
PODELJENOG PRVOG TIRAŽA KNJIGE OD 100 PRIMERAKA

Mama Dara Babac i sestra Biljana	25
Brat Dušan Babac	15
Marko Babac	5
Tribanj Šibuljina – Pave Babac	13
Biblioteka grada Beograda	2
Biblioteka Srbije	2
Biblioteka Vojnog Istorijskog Instituta (Arhiv)	2
Fakultet dramskih umetnosti (Horhe Mikieli, Dragan Krstić, Slobodan Lazarević)	3
dr Radmilo Tomin	1
Vasiljević	1
Sofija Velicki	1
dr Dušan Stojanović	1
Tribanj Šibuljina – Pave Babac	2
Klaudio Balbi	1
Rahelin otac Živko Velicki, i rođaci Mile i Stevica	3
Novi Sad, Frane otac Zorice Lučić i prota Bora	2
Sveštenik Žarko Aničić	1
Ukupno: 80 knjiga	

Preostalih 20 primeraka podeljeno prijateljima u toku više godina.

UPOTREBLJENA LITERATURA

- Babac, Pavle, Pregled borbenih akcija zadarskog partizanskog odreda 1943-1944, Zadarska Revija, br. 3. i br. 4, za 1958.
- Babac, Pavle, Splitska operacija 1943, Zagreb, 1959.
- Damjanović, Danić, Razvoj i dejstvo narodnooslobodilačke vojske u rejonu Zadra 1943. Zadarski odred i Odred"Plavi Jadran", Zadarska Revija, br. 6, za 1963.
- Desnica, Boško, Odlomci iz istorije kotarskih uskoka, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, L/1928-29, str. 339-346.
- Gizdić, Marko, Dalmacija 1941, Zagreb, 1957.; Dalmacija 1942, Zagreb, 1959.
- Grgurević, Dragutin, Devetnaesta sjevernodalmatinska divizija, Zagreb, 1964.
- Lika u NOB 1941, I-II knjiga, Beograd, 1963.
- Ljudi i događaji koji se ne zaboravljaju, Zagreb, 1956.
- Na svjetlim stazama, Gospić, 1964.
- Ratna sećanja 1941-1945, I i II knjiga, Beograd, 1961.
- Simić, Sima, Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata, Titograd, 1958.
- Simić, Sima, Vatikan protiv Jugoslavije, Titograd, 1958.
- Šišić, F., Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb, 1962.
- Ustanak naroda Jugoslavije 1941, I-III knjiga, Beograd, 1962/64.
- Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945, Beograd, 1957.
- Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji, Beograd, 1952.